

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

KADER ANLAYIŞININ KUR'AN BAĞLAMINDA
SOSYO-PSİKOLOJİK TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ETÖZ

HAZIRLAYAN
Halil İbrahim COŞAR

KONYA- 2010

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
(İmza)

Halil İbrahim COŞAR

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Halil İbrahim COŞAR tarafından hazırlanan ‘Kader Anlayışının Kur’an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili’ başlıklı bu çalışma 04/08/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ	Danışman	İmza
Doç. Dr. Fethi Ahmet POLAT	Üye	İmza
Doç. Dr. Hidayet IŞIK	Üye	İmza

ÖNSÖZ

Yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insan, uzuvlarının muvâzene ve dengesi bakımından canlıların en güzeli kıvamda yaratılmıştır. İnsan yaratılış gayesine uygun bir hayat yaşadığı takdirde varlığın en hayırlısı ve kendisine verilen rolü terketmesi hâlinde de en alçak bir konuma düşecek şekilde dizayn edilmiştir. Yeryüzünde, insandan başka özgür, istiklal ve istibdat sahibi (Allah adına hükmeden başka bir halife) yönetici yoktur. Yeryüzüne hükmeden insan, yetkili olduğu kadar Allah’a karşı sorumludur. Kur’ân ifâdesiyle “Halifetülarz” olan insanın iki dünya saadeti, Allah’a itaat ve ibâdete bağlanmıştır. Peygamberler bunun için gönderilmiştir. Ama insan, tarih boyunca kendi yetki ve sorumluluğuna verilen dünya ve içindekiler için adaletin tesisi ve hakkın ikamesi gibi insanı insan yapan değerlerden uzaklaşarak kendi özüne zulmetmiştir. Çoğu câhil olan insanlar, kâinâtın yönetim planı ve bir sırrı ilâhî olan kader ilmini anlamamışlar, başlarına gelen musibetlerden kaderi sorumlu tutarken güzel nasipleri ise kendi irâdelerine havâle etmişlerdir.

İlahi takdiri anlamak, yaratılış hikmet ve gâyesini bilmek anlamına gelir. Başta kendimizi tanımakla, bize endeksli olarak var edilen göklerin ve yerin sırlarını da anlamış oluruz. İnsanlık, fennî keşiflerden ve felsefî tefekkürden önce, kendini keşfetme adına vahiy ve risâletle tanışmış. “Ben kimim? Nerden gelip nereye gidiyorum? Beni yaratan sâhibim, efendim ve rabbim kim?” gibi sorularının cevabını öğrenmiştir. Uzun yıllar geçtikçe insanlık cehaletle küfre düşer. Aynı soruların cevabını, hak yerine bâtıldan öğrenmeğe kalkınca işler sarpa sarar. Biz bu çalışmamızda dalâlette olanlarla hidâyette olanların kadere bakış açılarına bir nebze açıklık getirmeğe çalıştık. Bir bakıma “Kendini bilen, rabbini de bilir” sözüne itimat ederek İlâhî Kitab Kur’ân’ı bu bakış açısıyla okuduk. Onda “Kâdir”in kudretini, kaderin hikmetini, evrenin bir ecele göre idâresini gördük. Kadir gecesiyle başlayan Kurân nuzûlünün bir kadere yönelik akışını izledik. Onda, bir plan, program olduğunu anladık. Ve mümkünse, biz de bu durumu şerh etmeye çalıştık. Cemiyet içinde ferdin kadere göre yaşamına temas ettik.

Allah'ın Kur'ân'da bildirdiği kadar, kaderi anlamaya çalıştık. Toplum ve kader ilişkisi üzerine bizi motive eden çalışmamızı elimizden geldiği kadar anlamağa ve anlatmağa çalıştık.

Kaderi Rabbimizin bildirdiği kadarıyla anlayamazsak onu gereği gibi takdir edemeyiz. Onu gereği gibi takdir edemeyen elbette kendini de tanımayacak, sorumluluklarını, sınırlılıklarını bilemeyecek ve amacına motive olamayacaktır. Ya kendini sınırsız görüp ilahlık taslayacak ya da sorumsuz görüp hayata lakayt bakacaktır.

Bu çalışmamızda, kişinin kader anlayışının, hayatta karşılaştığı olaylar anında verdiği tepki ile ortaya çıktığını tesbit ettik. Kişilerin iman derecelerinin, bir bakıma kadere iman rüknüyle eş değerde olduğu kanaatine vardık.

Çalışmamızda öncelikle kaderin tanımı, sözlük ve terim anlamıyla giriş yapılmış, sonra tarihsel süreçte, sırasıyla konunun câhiliye dönemi ve sonrasında algılanış biçimi üzerinde, Kur'ân ve Sünnette işlenişi, Peygamber ve Ashabının bakış açısı, ifrat ve tefrite kayışın süreçleri işlenmiş, daha sonra nasıl anlaşılması gerektiğine temas edilmiştir.

Bu çalışmanın oluşumunda ihtiyacım olan yardımları esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ETÖZ'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın her aşamasında desteğini yanımda bulduğum sevgili eşim Neşe COŞAR'a, her konuda yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Ahmet ÇELİK ve fikir ve manevi desteklerini aldığım tüm dostlarım ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Halil İbrahim COŞAR

Konya 2010

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil İbrahim COŞAR	Numarası: 044245051005
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ	
Tezin Adı		Kader Anlayışının Kur'an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili	

ÖZET

Bu çalışmada kader anlayışının Kur'an bağlamında (dinin bütünlüğü çerçevesinde) sosyo-psikolojik tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Öncelikle kader kavramının tanımı yapılmış, tarihsel süreçte, konunun, Cahiliyede algılanışı, yanlış yorumların Kur'an'da gündeme getirilip eleştirilmesi, Peygamber ve Ashabın anlayışı, Kur'an ve Sünnette işlenişi, ifrat ve tefrite kayışın süreçleri, bu konuda oluşan ekoller incelenmiş, daha sonra Allah'ın kudretiyle, insanın (irâde-i cüzî) özgürlüğünü bağdaştırarak Kur'an ve Sünnet çerçevesinde konuyu netleştiren Ehl-i Sünnet ekolünün görüşleri doğrultusunda ele alınmıştır. Kader inancıyla ilgili kavramlar, yüklenen anlamlara göre incelenmiş ve Kur'an bağlamında tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuçta Allah'a ait bir sır ve kâinâtın yönetim plânı olan kaderin bizim gibi âciz insanlar tarafından tam anlaşılmasının mümkün olmadığı, ancak bizi ve sorumluluğumuzu ilgilendiren boyutunun anlaşılması için, insanın kendisini ve evreni Allah eksenli olarak tanıması gerektiği üzerinde durulmuştur.

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Student's	Name Surname	Halil İbrahim COŞAR	ID: 044245051005
	Department/Field	Philosophy and Religious Studies / Psychology of Religion	
	Advisor	Assoc. Assist Dr. Abdülkadir ETÖZ	
Research Title		Socio-Psychological Analysis of the Koran in the Context of Understanding The Fate	

ABSTRACT

In this study, it has been trying to make socio-psychological analysis the understanding of the fate in context of Qur'an. Firstly, the concept of the fate has been defined and the perception of the issue in "Cahiliye", criticising the wrong comments in Qur'an, perception of the Prophet and Ashab, to function to the Qur'an and Sunnah period of to moving to the ifrat and tefrit (extremism), schools which and coming into existence of this issue were examined then human freedom to reconciling God's competence in the framework of the subject by clarifying the Qur'an and Sunnah the opinion of the Ahl al-Sunnah school was put forward. Fate by believing that examined the meaning of concepts that are installed is tried to be analyzed in the context of the Qur'an.

As a result, a divine mystery of fate that we are limited by the presence of full understanding is not possible, but our responsibility to us and the size of interest to understand oneself and the universe Allah axis and its plan according to the recognition and responsibility to put issues can be clarified to express worked.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
1. Konu	1
2. Amaç ve Önem	2
3. Yöntem ve Sınırlılıklar	3
4. Tanımlar.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN DAVRANIŞI VE KADER PROBLEMİ

1.1. PSİKOLOJİ VE SOSYAL PSİKOLOJİ AÇISINDAN İNSAN DAVRANIŞI	4
1.2. KADER PROBLEMİ	7
1.2.1. Kader	9
1.2.2. Kaza.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ

2.1. İSLAMDAN ÖNCE KADER ANLAYIŞI (ŞİRK KOŞANLARIN KADER ANLAYIŞI).....	15
2.2. PEYGAMBER DÖNEMİ	17
2.2.1.Kadere İman	18

2.3. KURAN-I KERİM'DE KADERLE İLGİLİ AYETLERE GENEL BAKIŞ	20
2.3.1. Herşey Kadere Göre Yaratılmıştır.....	20
2.3.2. Allah'ın Bilgisi Yazgı ve Kader.....	22
2.3.3. Ecel (Sınav İçin Süre Tanıma) ve Kader.....	27
2.3.4. Dileme (Meşiet) Ayetleri ve Kader.....	29
2.4. HADİSLERDE KADER	31
2.4.1. Kadere İman	31
2.4.2. Kaderle Amel	33
2.4.3. Kadere Rıza	37
2.4.4. Kaderiye'nin Zemmi	38
2.5. SAHABE DÖNEMİ	41
2.5.1. Hırsızlık Olayı	41
2.5.2. Veba Olayı.....	42
2.5.3. Hz. Ali ve İhtiyar.....	42
2.6. EMEVİLER (CEBRİ MEŞRULAŞTIRMA)	45
2.6.1. İlk Emevi Halifesinin Söylemlerinde Cebr Anlayışı.....	45
2.6.2. Küfeliler'e Hitabında.....	46
2.6.3. Oğlu Yezid'e Biat Alırken.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEPLER (EKOLLER)

3.1. CEBRİYE	49
3.2. KADERİYYE	50
3.3. MU'TEZİLE MEZHEBİ	52
3.3.1. Mu'tezile'nin Metodu ve Görüşleri.....	55
3.4. EHL-İ SÜNNET	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KADERLE BAĞLANTILI KAVRAMLAR VE DEĞERLENDİRME

4.1. İRADE	62
4.1.1. Mutezilenin İrade Anlayışı	62
4.1.2. Cebriyenin İrade Anlayışı.....	64
4.1.3. Ehli Sünnetin İrade Anlayışı.....	65
4.2. İSTİTAAT	68
4.3. HALK VE KESB (YARATMA VE KAZANMA).....	70
4.4. RIZIK	74
4.5. HAYIR VE ŞER.....	77
4.6. ECEL	80
4.7. HİDAYET-DALALET.....	83
4.8. TEVEKKÜL-TEDBİR	88
4.8.1. Tevekkül Tedbir Takdir İlişkisi.....	90
4.8.2. Takdirin Şekillenmesinde Tedbirin Rolü Var Mıdır?.....	91
4.9. DUA	91
4.9.1. Duanın Konusu	92
4.9.2. Duanın Tesirleri	93
4.9.3. Kur'an'da Dua	94

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADER ANLAYIŞININ ALLAH, İNSAN VE EVRENLE İLİŞKİSİ

5.1. KADER ANLAYIŞININ ALLAH İLE İLİŞKİLİ BOYUTU.....	96
5.1.1. Allah'ın Bilmesi (Zaman, Önceden Bilme).....	96
5.1.2. Allah'ın Sıfatlarıyla Beşerin İradesinin Kesiştiği Zannı	98
5.2. KADER ANLAYIŞININ İNSAN (SORUMLULUK ALANI) VE EVRENLE İLİŞKİLİ BOYUTU	99

5.2.1. Evrene Konan Yasalar Karşısında İnsanların Tutumları Bağlamında Gerekircilik (determinizm)	99
5.2.2. İnsan Davranışının Karmaşıklığı	102
5.2.3. İnsan Kaderini Oluşturan Olgular.....	103
5.2.3.1. Bilgi-İnanç-Düşünce-Niyet ve Davranış	103
5.2.4. Toplumların Kaderi	104
5.2.5. Toplumumuzun Kader Anlayışıyla İlgili Söylemleri.....	108
5.2.6. Yok Olmayı Hak Etmişken İman Etmeleri Sonucu Azabın Kaldırıldığı Topluluk.....	111
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ.....	123

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
b.	: İbn.
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren(ler)
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hazl.	: Hazırlayan(lar)
İst.	: İstanbul
krş.	: Karşılaştırınız
md.	: Maddesi
ra	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
y.y.	: Yayın yeri yok
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Konu

Kader konusu insanlık tarihini en çok meşgul eden, yorumlanış tarzına göre ayrışmaların ortaya çıktığı; fert ve toplumun davranışlarını şekillendiren en önemli faktörlerden biridir.

“Kader” sözcüğü, ölçü, miktar, plan, program, hedef, gâye ve bir kudretle iş yapma gibi anlamlara gelir. İslam toplumunda da çok fazla tartışılmış ve inanç ekollerin oluşmasına sebep olmuştur.

Vahyin indiği “Asr-ı Saadet”de Peygamberimizin yetiştirdiği seçkin sahabeler arasında kader inancı, sünnette olduğu gibi doğru algılanmıştır. Sonraki dönemlerde, özellikle Emevi yönetiminin dini kaygılardan çok politik manevraları, iktidar hırsıyla asabiyete (kavmiyetçiliğe) dayalı yapı adına yorumlanmış, iktidarlarını sağlama almak için, yaptıkları zulümleri bile Allah’ın böyle takdir ettiği şeklinde açıklamışlardır. Karşı çıkanların, kadere isyan ettikleri imajı verilmiştir.

Bu dönemde iktidarın çıkarları doğrultusunda, zulmüne kalkan olarak kullandığı kaderin fail olduğu cebr görüşüne karşı, bir tepki olarak ortaya çıkan (“Kul fiilinin hâlıkıdır” diyen Mûtezile inancı) kaderiye anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu iki anlayış; mutlak cebr ve mutlak hürriyet fikirleriyle insanları ifrat ve tefrit noktasından ikiye ayırmışlardır. Bunlara karşı “Ehli Sünnet” denen büyük bir cemaat, orta bir yol izleyip cebr ve ihtiyârî (irâdeyi) bağdaştırarak vasat ve doğru yolu göstermişlerdir.

İtikâdî boyutta ele alındığı zaman, kelam ilminin bir konusu olan kader inancı; kişinin davranışlarına yansımaları bakımından tamamen psikolojinin konusu içine girmektedir. Bir inanç olayı olması bakımından da Din Psikolojisini ilgilendirmektedir.

Bu yönüyle kişinin kader anlayışı, hayatı boyunca içinde rol alacağı olaylara karşı vereceği tepki ve toplumsal davranışı belirlemede etkili olması bakımından temel bir inanç konudur.

Araştırmamızda Kur'an bağlamında tarihsel süreçten günümüze yansıyan yönüyle kader anlayışı incelenecek ve kaderle ilgili kavramlara yüklenen anlama göre oluşan davranış değişikliklerinin tahlili yapılacaktır.

2. Amaç ve Önem

Araştırmamız inanç esaslarımızdan biri olan kader ve ilgili kavramların davranışlara etkisi, dinin bütünlüğü çerçevesinde Kur'an'a göre incelenmesi ve sosyo-psikolojik açıdan değerlendirilmesi şeklinde olacaktır.

İslâm'a göre kader ilmi, mukarreb meleklerle ve mürsel nebilere bile bildirilmemiş ve verilmemiştir. Kader ilmi, sadece Allah'a ait bir sır olup kâinatın (kıyâmete kadar) yönetim ve idâre plânıdır. İtikâdî mezhebler yönünden, kader konusu, Kelam ilminin en çetin bir konusudur. Biz o konuya girmeden, kişinin psikolojik yönüne etki etmesi bakımından ele alacağız.

Ancak; İslam toplumlarında zamanla görülen zillete, ezilmişliğe, zulme ve haksızlığa boyun eğmeye rıza göstermeyi kader sayan yanlış anlayışa, karşı durmanın kadere aykırı olmadığını da vurgulamak isteriz. İnsanların -yanlış kader anlayışına göre- kişisel ve toplumsal hataları, sorumluluğu bir kenara atarak kadere yüklemelerinin kolaycılık olduğunu görüyoruz. Bu durum, cebr ve ihtiyar arasındaki gelgitler, konuyu bir bütün olarak kavrayamama gibi sorunlar ve davranışlardaki büyük farklılıkların sebebini oluşturmaktadır.

Ayrıca; teoriyle pratiğin çelişmesi, insanî sorumluluk alanı ile ilahi alanın birbirine karıştırılması da doğru değildir. Kaderin sadece irademiz dışındaki alanla ilişkilendirilmesi, kaderle ilgili kavramların yanlış anlaşılması ve yorumlanması, kavramların birbirinden ayrı değerlendirilmesi ve aralarındaki bağlantının yeterince kurulamaması gibi yanlış anlayışların davranışlara yansması da hatalıdır. Yerinde ve doğru olarak kullanılması halinde, sosyal problemlerin çözümü konusunda, kader inancının sosyo-psikolojik açıdan tahlilini gerekli kılmaktadır.

Araştırmamız kader inancına yüklenen anlamlar doğrultusunda davranışların ne yönde değişeceği, anlayış ve pratikteki çelişkilerin ortaya konması ve sorunların çözümüne katkı sağlaması bakımından küçük bir adım olmak üzere önem arz etmektedir.

3. Yöntem ve Sınırlılıklar

İnsanımızın kader inancıyla hayatı algılayışını, bu konudaki söylemlerini ve pratiğe yansıtılmalarını ele almağa çalıştık. Tarihi arka planı göz önünde tutarak birlikte inceleneceğinden; çoğu zaman teorik boyutun pratikle yüzde yüz uyuşmadığını gördük. Çalışmamızda, karşılaştırma, semantik tahlil, dini metin analizi ve yorumlama yöntemlerini kullandık.

Çalışmamızda kader inancının kelami boyutundan ziyade inanç yönüyle hayatımıza etkisini ve sosyo-psikolojik yansımalarını ele aldık.

4. Tanımlar

Konumuzla ilgili, özellikle Allah'ın dilemesi (Meşiet-i İlâhî), cebr-ihtiyar, irade, hayr-şer, hidayet-dalalet, tevekkül-tedbir, rızık, ecel ve dua gibi kavramların tanımları ve konu bütünlüğü içinde tahlil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN DAVRANIŞI VE KADER PROBLEMİ

1.1. PSİKOLOJİ VE SOSYAL PSİKOLOJİ AÇISINDAN İNSAN DAVRANIŞI

Kader inancını incelerken psikolojiyi ilgilendiren yönüyle davranışları açısından iki tip insan fiili vardır.

I. Kişinin kendi irade ve ihtiyarıyla yaptığı fiiller.

II. Kişinin irade ve ihtiyarının dışında meydana gelen fiiller.

Biz bunlardan birincisine “**İhtiyârî**” (irâdî) fiiller; ikincisine de “**İzdirârî**” (zorunlu) fiiller adını veriyoruz.¹

Zaten kelam ilminde “kader” denince özellikle bu fiiller akla gelir. İradi fiiller (kulların fiilleri, ef'al-i ibad), kendi arzu ve isteklerimizle yaptığımız işler, gayri irâdî fiiller, iç organlarımızın çalışması, ihmalimiz olmadan hastalanmamız gibi hususlar dışında hayatımızı dolduran bütün söz ve davranışlardır.²

Genel olarak ikiye ayırdığımız insan davranışlarına psikolojik bakış açısı, kompleks bir yapıya sahip olan insanda davranışın meydana gelmesi, uyarıcı-tepki formülü ile açıklanır. Bu da determinizm ilkesine (her olayın kendi cinsinden ve ondan önce gelen bir takım sebeplerin sonucu olarak meydana geldiği prensibine) dayanır.

İnsan davranışında dışarıdan olduğu kadar organizmanın içinden gelen birçok etmenlerin rolü vardır. İnsan davranışını daha iyi anlayabilmek için onun iç durumunu yani organizma içinden gelen etkileri de bilmek gerekir. Bu bakımdan ruhsal olayları U-T formülü değil, U-O-T formülü daha iyi açıklar.

---

¹ Kılavuz, A. Saim, Anahatlarıyla İslam Akaidi Ve Kelama Giriş, İstanbul, 1987, s. 99

² Topaloğlu vd. İslamda İnanç Esasları, 2002: 145

Böylece (İç veya dış) bir uyarıcı çeşitli tepkilere sebep olacağı gibi bir tepkinin de çeşitli uyarıcıları bulunabilir.

Herhangi bir uyarıcı karşısında bireyin nasıl davranacağını kestirebilmek için onun hakkında bazı bilgilere sahip olmak gerekir. Bu etmenleri şöyle sıralayabiliriz.

1. Kişinin biyolojik özellikleri dikkate alınmalıdır.
2. Geçmiş yaşamı önemlidir. (Öğrenim, eğitim, bilgi ve alışkanlıklar gibi...)
3. O andaki derûnî (içsel) durum.
4. İçinde bulunduğu fiziksel ya da sosyal çevre koşullar.³

Doğada nedeni olmayan hiçbir sonuç yoktur. Aynı biçimde insanın kişiliğindeki süreçler de kendiliğinden oluşmaz. Değişik nedenlerle, duygu, düşünce, tutum, davranış ve kişilik yapılarında da değişikliğe yol açar. İnsan durup dururken kızıp öfkelenmez, bağırıp çağırılmaz, gülüp ağlamaz, korkup endişelenmez. En önemsiz bir sözden, mimikten, jestten, hareketten, en karmaşık duygu ve düşünceye dek insanın kişiliğinden kaynaklanan her davranışın bir nedeni vardır.⁴

İnsan şuurunu dolduran duygu ve düşünceler, istek ve dilekler, fiil ve hareket tarzları şeklinde kendi dışında bir varlık sebebiyle kişiliğini etkileyip şekillendirir. Aksi takdirde sadece sübjektif keyfiyetler olarak yaşanan şekilsiz ve belirsiz oluşumlar kalır.⁵

İnsan davranışlarıyla, kendi iç dünyasında olan bir dileğini, kendi varlığının bir yankısı olarak dış dünyaya aksettirir. İsteyerek bir fiilde bulunur. Bu onun var oluşunu ispatlar. Ayrıca bu fiil onun içinde bulunduğu bir imkânın fiil haline geçişidir. O bu fiili iradesini kullanarak meydana getirir. Böylece iradi fiil oluşur.⁶

Davranışların arkasındaki esas saiklerin araştırılması bakımından Gazâlî'nin İhya'sında, Kitabu'n-Niyet'i önemlidir; bu kitapta niyet ve irade kavramları incelenmiş, Gazali'ye göre "Niyet, irade ve kasd aynı manaya gelir. Bu da kalbin bir durumu ve

³ Baymur, Feriha, Genel Psikoloji, İstanbul 1984 s.26-27

⁴ Köknel, Özcan (1982). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik: 129-130

⁵ Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi Ankara, 2001, s. 211, 212

⁶ Gölcük Şerafettin, Kelam Açısından İnsan Ve Fiilleri, İstanbul, 1979 s. 207

vasfıdır. Bunu iki husus sarmaktadır: İlim ve amel. İlim bunun öncüsüdür. Çünkü ilim, onun aslı ve şartıdır. Amel ise ona tabidir. Her ihtiyari amel (hareket ve sükun) üç şeyle tamamlanır: İlim, irade ve kudret. Zira insan bilmediğini irade edemez; mutlaka bilmesi lazım. İrade etmediğini de işleyemez... İradenin manası: Kalbin ya şimdi ya da gelecekteki bir isteğine uygun gördüğüne yönelmesidir. Allah, insanı, bazı şeylerin kendine uygun, bazı şeylerin de çelişeceği şekilde yarattı.”⁷

Sosyal psikolojinin değişik tariflerine baktığımızda; bir görüşe göre, sosyal psikoloji, sosyal ve kültürel ortamdaki birey davranışının özelliklerinin ve nedenlerinin bilimsel incelemesidir. Bir başka görüşe göre sosyal psikoloji, kişinin başka kişilere ilişkin davranışını inceler. Şu tanım ise bugün artık klasik olmuştur: Bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarının, başkalarının gerçek, hayal edilen ya da zımnî (altık) varlığından etkileniş tarzını anlama ve açıklama çabası; dolayısıyla sosyal psikoloji toplum içindeki bireyin davranış bilimidir. Bütün bu tanımlarda, bireyin davranışının ön plana alındığını görüyoruz.⁸

Sosyal psikolojinin ana konusunu teşkil eden ve onu bütünüyle karakterize eden şey, insanların mevcûdiyetidir. Sosyal ilimler arasında sadece sosyal psikoloji ferdi bütünü ile mevzû edinmiştir.

Davranışları etkileyen, ferdin şahsiyet kazanmasına yardımcı olan, kültür münasebetleri ve kültürün tevârüsü sosyal çevrenin etkisi ile oluşur ve gelişir. Sosyal psikoloji, toplum içindeki ferdin örf, âdet, gelenek ve sosyo-ekonomik seviye içinde aldığı tavrı ve eğitimi inceler. Bütün bunlar o toplumun kültür değerlerini ortaya koyar.⁹

Sosyal psikoloji, toplum içinde ferdin bütünü ile konu edilmesidir. Siyâset, hukuk, iktisat ve din gibi sosyal disiplinlerin müesseseleri içinde, ferdin davranışı, yeri ve değeri incelenir. Fourier’e göre, insanoğlunu tanımak için toplum içindeki tutkularını ve câzibelerini incelemek gerekir.¹⁰

---

⁷ Çamdibi, Hasan Mahmud (1983). Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali: 164; bkz. İhya, IV/353, 354

⁸ Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2004), Yeni İnsan ve İnsanlar: 19

⁹ Etöz, Abdülkadir. (1988) Kur’an’da Sosyal psikoloji: 5

¹⁰ Etöz, a.g.e., s. 4

David Krech ve arkadaşlarına göre sosyal psikoloji, cemiyet içindeki ferдин davranışlarının her yönü ile uğraşır. Şu halde, sosyal psikoloji, cemiyet içindeki ferдин davranışlarının ilmi olarak târif edilebilir. İki insan arasındaki fark, at ile aslan arasındaki fark gibidir. Her insan, kendine özgü davranışları ile toplum içinde bir yer işgâl eder.¹¹

İnsanın tutumu, sosyal davranışının pek çok önemli ve dramatik örneklerinin arkasında bulunur. Bu yüzden birçok psikolog tutumların incelenmesini sosyal psikolojinin asıl problemi olarak görürler. Tutumlar, inançlarla ortak olarak, temel psikolojik süreçler ile davranış arasında aracı entegrasyonlar halinde bulunurlar. Daha belirli bir manada söylersek, bir tutum, motivasyon, heyecan ve idrak süreçleriyle öğrenme sürecinin, ferдин dünyasının bir yönüne göre devamlı bir organizasyondur. İnançların meydana gelmesi kaçınılmaz bir hadise olmakla beraber, fert kendi isteği ile bu süreci kolaylaştırabilir. Bir çok psikolog insanın mana arama gayretlerine işaret etmiştir. İnsanı daha iyi bir anlayışa doğru sevk eden gerginlikler, şuur dışı oldukları kadar şuurluda olabilirler. Bu yüzden, bir insan, ancak müphem bir şekilde yapılmış olan psikolojik dünyasına ait sahalardaki inançlarının gelişmesi için, aktif bir şekilde mana arayabilir. Belli bir sahaya ait inançlarını bile bile değiştirmeye çalışması da mümkündür. Fakat inançlar için böyle faal, şuurlu bir mana arama ancak bazı fertlerde ve belli bazı hal ve şartlarda görülen derin bir düşünce alametidir.¹²

1.2. KADER PROBLEMİ

Kader ve kaza inancı İslam ümmetinin ilk asırdan beri; herkes tarafından genel kabul görececek bir tarzda, çözülememiş bir mesele olarak önümüzde durmaktadır. Bunun sebebi, “dört bilinmez”in içinde yer alması. Bu dört bilinmez: Tanrının, rûhun, kaderin ve zamanın mahiyetinin bilinmemesinden kaynaklanıyor olmasındandır.

Aslında bu problem yalnızca İslam düşüncesini ilgilendirmiyor, belki, düşünce tarihi boyunca bütün bilgeleri ve dinleri ilgilendirmektedir. İnsanın hürriyeti meselesi

---

¹¹ Etöz, a.g.e., s. 4

¹² Krech, David and Crutchfield, Richard S. (1980). Sosyal Psikoloji: 229-232

bütün düşünürlerin en çok tartıştığı konuların başında gelmektedir. İlk çağdan itibaren filozofların ve teologların insanın yapıp etmelerinin bir ön yazısının var olup olmadığı ve bu yapıp etmelerin meydana gelmeden önce belirlenip belirlenemediği hususlarında tartıştıklarını görmekteyiz.¹³

Kader problemi, filozoflar tarafından insanın özgürlüğü çerçevesinde ele alınırken, kelamcılar, daha çok “insanın fiilleri” noktasında konuya yaklaşmışlar, bu bağlamda insanın fiillerinin kendi ihtiyarı ve kudretiyle mi yoksa Allah’ın önceden takdiri ve belirlemesiyle mi oluştuğunu tartışmışlardır.

İslam düşüncesi tarihinde, kaza ve kader meselesinde üç temel yaklaşımın varlığı göze çarpmaktadır. Üç yaklaşımdan ikisi, iki uç noktayı temsil ederken, üçüncü yaklaşım eklektik denilebilecek uzlaştırmacı bir çözüm tarzını benimser. İki uç noktadan birincisi, insanın özgürlüğünü ve kendi eylemlerinin var edicisi (yaticısı) olduğunu kabul eden ve genel olarak Mutezilenin ve bazı İslam filozoflarının yaklaşımıdır. İkinci uç noktada ise, Cebriyenin benimsediği yaklaşım yer alır. Cebriye inancına göre insan tamamıyla kendisine hâricen ve dışardan takdir edilmiş bir hayatı eceline kadar yaşar. Üçüncü yaklaşım ise Cebriye görüşüne daha yakın olan Eş’ariler ile, Mutezili görüşe yakın olan Maturidiler tarafından temsil edilen uzlaştırmacı Sünni yaklaşımıdır.¹⁴

Kader ve kaza konusunda şiddetli tartışmaların ve yeni fikirlerin İslam ümmeti içerisinde ortaya çıkması ve yayılması zamanının son sahabeler devri olduğunu Bağdadi’nin şu ifadelerinden anlıyoruz: “Son sahabeler döneminde Ma’bed el-Cüheni (ö.h.80) kader ve istitaat konularında Kaderiye bid’asını çıkardı.”¹⁵

İslamiyetin ilk devirlerinde meydana gelmiş olan bazı müessif hadiseler İslam düşünce tarihine damgasını vurmuş olan birçok tartışmayı da ortaya koymuştur. Bu iç kargaşalar bazı dış tesirler ile desteklenerek hem siyasi ve hem de fikri bir kargaşa meydana getirmiştir. Ancak bu fikri kargaşa Müslümanların kendilerine has ve dinleriyle uyum içinde olan düşünce sistemlerini kurmalarını da sağlamıştır denilebilir.

---

¹³ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 15

¹⁴ Öçal, Şamil (2000). Kemal Paşazade’nin Felsefi ve Kelami görüşleri: 323, 325

¹⁵ Keskin, a.g.e., s. 41

Bu açıdan ilk devir karışıklıkları bir ümmetin kendini bulmasını, ya da peygambersiz yaşamasını öğretmiştir denilebilir.¹⁶

1.2.1. Kader

Kader kelimesi Arapçada “ka-de-ra” sülasisinden masdar kipinde bir lafızdır. Bu kelimenin kök anlamı hakkında bir çok değişik görüş olmakla beraber en meşhurlarını şöyle zikredebiliriz: “bir şeyi ölçme, tahmin etme, ölçerek takdir etme, tayin etme”¹⁷ yine “ölçü, miktar, bir şeyi belirli bir ölçüye göre yapmak, onu tayin etmek ve belirlemek”¹⁸ Diğer bir tarifte kader (veya kadr) “gücü yetmek, bir şeyin hacmini ve şeklini belirlemek, bir nesneyi biçimlendirmek, bir şeyi başka bir şeyle mukayese etmek” gibi manalara gelir. Terim olarak kader veya takdir, Cenab-ı Hakk’ın bütün nesne ve olaylarıyla kainatı ezelde planlamasından ibarettir.¹⁹

Üzerinde bütün mezhepler tarafından çok şey söylenmiş olmasına rağmen alimler, sonuç itibariyle onu “Allah’ın sırrı (Sırrullah)”olarak nitelemişlerdir. Kur’an’da ise: Allah’ın her şeyi bir ölçüye göre, sebep-sonuç ilişkisi içinde, düzenli, sınırlı, kimlikli, muayyen ve kurallı yaratması anlamında kullanılır.²⁰ Örneğin:

“Allah her şey için bir ölçü (kader) koymuştur.”²¹

“Geceyi ve gündüzü Allah takdir etmektedir.”²²

“O (her şeyin) biçimini, özelliğini ve süresini belirleyip (kaddera) hedefini gösterdi.”²³

Ragıp el-İsfahani Allah’ın varlıklara ilişkin takdirinin iki anlama geldiğini söyler. Bunlardan biri yarattığı nesnelere güç vermek, diğeri de ilahi hikmetin

---

¹⁶ Keskin, a.g.e., s. 198

¹⁷ Keskin, a.g.e., s. 59

¹⁸ Kılavuz A. Saim, 1987, s.106

¹⁹ Topaloğlu vd. İslamda İnanç Esasları, 2002: 143; Firuzabadi, Kamus, Rağıp el –İsfahani, el-Müfredat; Cürcani, et-Ta’rifat; Ebu’l-Beka, el-Külliyat, “kader” md.

²⁰ Güler, İlhami (1998). Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 94, 95

²¹ Talak 65/3

²² Müzzemmil 73/20

²³ A’la 87/3

gerektirdiği tarzda nihai özellik ve şekillerine kavuşturmadır. Allah gök aleminde olduğu gibi tam nesnelere ilk merhalede yaratıp son şeklini vermiştir. Bazılarının da başlangıçtan temel maddesini fiilen yaratmış, gelişmesini ise belli ölçüler çerçevesinde zamana bırakmıştır.²⁴

Bilimsel veriler ışığında doğanın (kainatın) tarihini göz önünde tutarsak, her türlü varlığın mukadder bir hareket, dinamizm, değişim ve evrim içinde olduğunu söyleyebiliriz.²⁵

“O ki, her şeyi yarattı, düzene koydu ve hedefini gösterdi.”²⁶

Maturidîlere göre kader; “Allah Teâlâ’nın, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin zamanını, mekânını, sıfatlarını ve her türlü özelliklerini bilmesi, ezelde o mahiyet ve şekilde takdir ve tahdid etmesidir. “Bu tarife göre kader, Hak Teâlâ’nın “İlim” ve “İrade” sıfatlarına bağlı olup, bu ilahi sıfatlara ve taalluklarına iman, kadere imanı da gerektirmektedir.

İmam Maturidi kaza ve kader meselesini Allah’ın ilim sıfatına bağlamakla bir yandan insanın hürriyetini kurtarıyor, diğer yandan bu ince nazik meseleye psikolojik bir istikamet vererek, problemi çıkmaza sokmuyor.²⁷

Ebu Mansur Maturidi, kader kelimesinin, terim olarak iki anlama geldiğine işaret eder. Birinci anlamı itibarıyla kader, ilahi bir düzen (el-hadd)dır. İyi-kötü, güzel-çirkin, hikmet-cehalet gibi değerler bu düzene uygun olarak varlık alanına çıkmışlardır. Her şey, kendisi için uygun olan bir düzen içerisinde “hikmetle” yaratılmıştır. Kader teriminin ikinci anlamı, bir tür manifesto (beyan) dur. Bu ikinci anlamı, Maturidi’nin kendi ifadeleriyle:

“İkinci anlamı itibarıyla kader her şeyin, zaman-mekan, hak-batıl, ceza-mükafaata göre üzerinde bulunduğu durumun beyanıdır.”²⁸

²⁴ Yavuz, Yunus Şevki “Kader” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi; Ragıb el-İsfehani, el-Müfredat, “K-d-r” Maddesi; s. 58

²⁵ Güler, İlhami (1998). Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 95

²⁶ A’la 87/2, 3

²⁷ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam, 251

²⁸ Öçal, Şamil (2000). Kemal Paşazade’nin Felsefi ve Kelami görüşleri: 335, 336

Eş'arilere göre ise kader: Allah'ın her şeyi, vakit gelince, ezeli ilmine uygun olarak ve irade ettiği (dilediği) şekilde yaratmasıdır.²⁹ Her şeye ait özel karardır, hükümdür. Varlıkların birer birer yokluktan varlığa gelmeleridir. Bu da ilm-i ilahinin zaman içinde onların her birinin ölçü ve sınırını tespit ederek onları teferruatıyla ortaya koymasıdır.³⁰

Eş'ari kelamcılarının çoğunluğuyla İslam filozofları sözü edilen tanımları tersine çevirerek kazaya kader, kadere de kaza anlamını yüklemişlerdir.³¹

Genel tariflere baktığımızda kainattaki değişikliklerin tamamının kader içinde, yani Allah'ın bilgisi dahilinde gerçekleştiği muhakkaktır. Esas problem bu ezeli bilginin insanı, belirli şeyler yapmaya zorlayıp zorlamadığı noktasındadır. Ayet ve hadislerle baktığımızda Allah'ın ezeli ilminin insanı bir şeyler yapmaya zorlamadığı anlaşılmaktadır.³²

Bu bakımdan Ehl-i Sünnet kaderi “Kader-i Muallak ve Kader-i Mübrem” olarak iki kısma ayırmışlardır: İlm-i ilahi ile ezelde tespit edilen kaderin vakti gelince kaza olarak meydana gelmesi bakımından, kaza ve kader iki kısımdır. Biri, insan iradesine taalluk eder ki, buna “muallak”, diğeri ise insan iradesine bağlı olmayan, yani kainattaki tabii hadiselerle, canlı cansız varlıklar ve hayatlarının idamesi ile ilgili olandır ki, buna da “mübrem” denir.

“Muallak” adı verilen birinci kısım kaza ve kader, ezelde, insan irade ve ihtiyarını kullanım tarzına göre Levh-i Mahfuz'a yazılmış olup, ona göre vuku bulur. Kul iradesini hangi tarafa yöneltir, onu elde etmek için ihtiyarını ve kudretini sarf ederse, Allah onu yaratır. O halde bu tür kaza ve kader, kulun ezelde bilinen iradesini kullanım tarzına göre yaratılmıştır. Kur'an'da “Allah, dilediğini imha ve dilediğini tesbit eder.

---

²⁹ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam'da İman ve Esasları: 441

³⁰ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 247

³¹ et-ta'rifat, “kdr” md.TDV İslam Ansiklopedisi s.58

³² Mert, Muhit (1997). Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Kader Konusunda Yapılan Bazı Diyaloglar. Diyanet İlmî Dergi, 33(sayı: 4), 62.

O'nun (yüce) katında (mukadderatın yazılı olduğu bir) “Ümmü'l-Kitap”, (yani Ana Kitap “Levh-i Mahfuz”) vardır.”³³ buyrulmuştur.

“Mübrem” adı verilen ikinci kısım ise; insan irade ve kudretinin dışında kalan hadiselerle ilgili olan kaza ve kaderdir ki, bunlar mutlaka aynen tahakkuk eder. Mesela, hayat ve ölüm, fırtına, sel ve deprem gibi tabii afetlerin vukuu, kainattaki güneş ve ay gibi varlıkların devamı, kıyametin kopması gibi. İnsan iradesi dışında cereyan eden hadiselerle karşı insan ancak korunma tedbiri alabilir. Esasen Allah'ın ilmine nisbetle her şey mübrem, yani mutlaka vuku bulur.³⁴

1.2.2. Kaza

Kaza, lügatta, yaratmak,³⁵ emretmek,³⁶ bir şeyi söz veya hareketle tamamlamak, ilan, beyan manalarına gelir.³⁷

Kaza, kadere bağlı bir mana da ifade eder. Her ikisi de birinin diğerinden ayrılması mümkün olmayan mütelazim manalardır. Çünkü bunlardan biri olan kader temel mertebesinde diğeri de (kaza) bina mesabesindedir. Kim ikisini ayırmaya kalkarsa binayı yıkmış olur.³⁸ Bu durumda ise kaderden maksat bir şeyin önceden takdir ve tayin edilmesi, belirlenmesi, kazadan kasıt ise, daha önceden belirlenen tayin edilen surette eşyayı yaratmaktır. Kaza bu anlamda “hikmet ile yapmak, takdir ile yaratmak” anlamına gelir.³⁹

Maturidilere göre kaza: Cenab-ı Hakk'ın ezelde irade ve takdir buyurmuş olduğu şeyleri zamanı gelince ezeli ilim, irade ve takdirlerine uygun olarak yaratması demektir. Bu bakımdan kaza, Tekvin sıfatına racidir.

---

³³ Ra'd 14/39

³⁴ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam'da İman ve Esasları: 452, 453

³⁵ Kılavuz A. Saim, 1987, s.107) hükmetmek, muhkem ve sağlam yapmak, (et-ta'rifat, “kdr” md.TDV İslam Ansiklopedisi s.58

³⁶ Topaloğlu vd. İslamda İnanç Esasları, 2002: 143

³⁷ Aydın, a.g.e., s. 441

³⁸ Abdulhamid, İrfan (1983). İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları. (Çev.: M. Saim Yeprem): 268

³⁹ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 113, 114

Eş'arilere göre kaza ise: Hüküm manasına olup, Allah'ın bu kainattaki vaki olacak şeylerin hepsini, nasıl, ne vakit ve ne şekilde olacaklarsa, ezelde öylece bilmiş ve ezeli ilmine uygun olarak dilemiş olmasıdır. Kaza, kaderden daha şümüllü ve genel olup, ilim ve irade sıfatlarına racidir. Maturidilere göre ise durum aksine olup, kader kazadan daha şümüllü ve geneldir.⁴⁰

Kur'an'da Kullanılışı

Ona ahdini kaza etti, ona tavsiye etti, onu infaz etti, ona vasiyet etti anlamında kullanılmıştır: “İsrail oğullarına kitapta doğrusu yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve kibirlendikçe kibirleneceksiniz diye kaza ettik. (Bildirdik, tavsiye ettik).”⁴¹

Bildirmek, haber vermek (kada ileyhi) : Bu manada Kur'an'da: “Böylece Lut'a bunların sonlarının kesilmiş olarak sabahlayacaklarını kaza ettik. (Bildirdik, tebliğ ettik).”⁴² buyrulmuştur.⁴³

Allah'ın yaratması anlamında: “Bunun üzerine Allah iki günde yedi kat gök yarattı”⁴⁴

Bir şeye hükmetmek, hüküm vermek anlamında: “Sihirbazlar dediler ki, “bize gelen apaçık mucizelere ve bizi yaratana karşı asla seni tercih edemeyiz. Artık neye hükmün geçiyorsa hükmünü ver. Sen ancak bu dünya hayatına hükmedersin.”⁴⁵

Allah ve Resulü bir şeye hüküm verdi zaman, mü'min erkek ve mü'min kadına kendi işlerinde Allah'ın ve Peygamberin hükmü karşısında bir seçme hakkı yoktur. Kim Allah ve Resulüne isyan ederse apaçık bir dalalet içindedir.”⁴⁶

---

⁴⁰ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam'da İman ve Esasları: 442

⁴¹ İsrâ, 4

⁴² Hicr, 66

⁴³ Abdulhamid, İrfan.(1983). İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları. (Çev.: M. Saim Yeprem): 268

⁴⁴ Fussilet 41/12

⁴⁵ Taha 20/72

⁴⁶ Ahzab 33/36

Bir işin olmasını dilemek anlamında: “Allah bir işin olmasına karar verirse, olmasını dilerse, ona sadece ol der o da olur.”⁴⁷

Bir işi tamamlamak, bitirmek, bir süreyi doldurmak gibi anlamlarda: “Musa vakti tamamlayıp, ailesiyle yola çıkınca...”⁴⁸

Kaza kelimesi en çok da emretmek anlamında kullanılmıştır: “Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretti”⁴⁹

Görüldüğü gibi bu kelime Kur’an’da bazen bir işi yerine getirmek, bir şeyi tamamlamak ve bazen de bir şey hakkında hüküm vermek, onunla ilgili bir şeyi kararlaştırmak anlamında kullanılmıştır.⁵⁰

---

⁴⁷ Bakara 2/117; Al-i İmran 3/47

⁴⁸ Kasas 28/29

⁴⁹ İsra 17/23

⁵⁰ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 115, 116

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ

2.1. İSLAMDAN ÖNCE KADER ANLAYIŞI (ŞİRK KOŞANLARIN KADER ANLAYIŞI)

Kader meselesi, İslamiyetten önce Araplar arasında münakaşa konusu olduğu gibi, diğer din mensuplarının, filozof ve mütefekkirlerin de zihinlerini meşgul etmiş, zaman zaman insan iradesinin hür olduğunu iddia eden fikirler yanında, bu hürriyeti tamamen selbeden ve insanı, bütün hareketlerinde kuş tüyüne benzeten sesler de yükselmiştir. Kur'an-ı Kerim bu inanca saplanmış ve şirklerinin mesuliyetini kader adına üzerlerinden atmaya çalışan Arap müşriklerine işaretle şöyle demektedir:⁵¹

“Müşrik olanlar diyecekler ki: Allah dileseydi biz de babalarımız da Allah'a şirk koşmaz, O'nun haricinde, kendimize hiçbir şeyi haram kılmazdık. Onlardan evvelkiler de böyle yalan söylemişlerdir de azabımızı tatmışlardır. De ki: Sizin meydana çıkararak bize göstereceğiniz bir bilginiz varsa getirin, siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz, zan ve tahminle yalan söylüyorsunuz.”⁵²

Müşrikler bu sözü işledikleri suçtan dolayı özür dilemek maksadıyla söylemediler. Çünkü onlar fiillerinin çirkin olduğuna inanmıyorlardı, tam tersine onlar Kur'an'da da belirtildiği gibi yaptıklarının güzel olduğuna ve taptıklarının onları Allah'a yaklaştıracığına inanıyorlardı. Ayrıca, Haram saydıkları şeylerin Allah tarafından haram kılındığını iddia ediyorlardı. İddiaları -özetle- şu olmaktadır: Allah'a ortak koşmak, kendiliğinden bir takım şeyleri haram saymak ve benzeri davranışlar, Allah'ın dilemesiyle gerçekleşmektedir. Allah'ın dilemesiyle olan her şey meşru ve rızaya uygundur.⁵³

---

⁵¹ Koçyiğit, Talat Münakaşalar TDV Yayınları s.53

⁵² En'am /148

⁵³ Ebu Zehra, Muhammed Mezhepler Tarihi Anka yay. s.102

Şirklerini Allah'ın kendileri için yazdığı kadere bağlayan müşriklerin bu sapık kader inancına Allah'ın cevabı;

“De ki üstün delil Allah'ındır. Allah dileyseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.”⁵⁴

Başta Yahudiler olmak üzere tüm şirk koşanların ileri sürebileceği bu mazeret görünüşte Allah'ın takdirine iman gibi görünse de aslında Allah'ın takdirini (kaderi) inkar edip şirk ve küfürlerini (keyfi davranışlarını) Allah'ın takdirine fatura etmektir.

Allah'ın takdiri, hepinizi kudretiyle hidayete erdirmek biçiminde değil de “seçme hakkı”nı size vermek, size “irade hürriyeti” tanımak biçiminde gerçekleşti.

“De ki hak rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkar etsin.”⁵⁵

Allah'ın bu durumdaki dileği “seçmek” tir.⁵⁶

Yine Kur'an-ı Kerimde müşriklerin Allahın dileği doğrultusunda hareket ettikleri zannına karşı eleştiri olarak şu ayetlerde zikredilmektedir:

“Şirk koşanlar: Allah dileyseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık dediler. Onlar da öncekiler de böyle yapmıştı. Elçilere düşen yalnız açıkça tebliğ etmek değil mi?”⁵⁷

Ayrıca Araplar, insan hayatının -özellikle ölüm ve musibetlerin- dehr'in (zaman) kontrolünde olduğuna inanıyorlardı. Dikkat edilmesi gereken, dehrin tanrısal olmayan, gayri şahsi, mücerret bir güç olduğudur. Araplar putların yanında aşkın bir Tanrı inancına sahip olmalarına rağmen, insanın kökenini ve ölümden sonraki hayat üzerine pek fazla düşünmemişler ve bunları Tanrı'yla ilişkilendirmemişlerdir. Bir Kur'an ayetine yansıdığı gibi, onların yaşamla birlikte kader ve zaman (dehr)

---

⁵⁴ En'am 6/149

⁵⁵ Kehf 18/29

⁵⁶ İslamoğlu, Mustafa, İman Risalesi, İstanbul, 1993, s.192

⁵⁷ Nahl 16/35

hakkındaki düşünceleri özetle şöyledir: “Dediler ki: Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur; yaşarız ve ölürüz, bizi helak eden dehrden (zaman) başkası değildir”^{58/59}

“Ve dediler ki; Rahman dileyseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar”⁶⁰

Yaratıcının bu tür ilme dayanmayan delilsiz bilgiye cevabı hemen devamındaki ayette şöyledir:

“Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdikte ona mı sarılıyorlar. Hayır sadece biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerinde gidiyoruz dediler.”⁶¹

“Onlara Allah’ın size verdiği rızıktan verin dendiği zaman, nankörler inananlara: Allah’ın dilediği takdir de yedireceği kimseye biz mi yedirelim? Doğrusu siz apaçık bir sapıklık içindesiniz derler.”⁶²

2.2. PEYGAMBER DÖNEMİ

Hiz. Peygamber zamanında, sahabe arasında kader konusunda tartışma yapıldığı, fakat Hiz. Peygamber’in bunu yasakladığına dair haberler nakledilmiştir.⁶³

Ancak bütün bunlara rağmen bu konuda soru soranları da kendisi cevapsız bırakmamıştır. Zira yeni Müslüman olanların her konuda olduğu gibi bu konuda da eski inanç veya kültürlerinden kalan bazı yanlış düşünceleri İslam’a taşınmaları, ya da konuyla ilgili ayet ve hadisleri yanlış yorumlayıp ifrat veya tefrite düşmeleri mümkündür.⁶⁴

---

⁵⁸ Casiye 45/24

⁵⁹ Güler, İlhami (1998). Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 77

⁶⁰ Zuhuf 43/20

⁶¹ Zuhuf 43 /21, 22

⁶² Yasin 36/47

⁶³ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 307

⁶⁴ Mert, Muhit (1997). Hiz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Kader Konusunda Yapılan Bazı Diyaloglar. Diyanet İlmî Dergi, 33 (sayı: 4), 60.

Kader ve kaza tartışmaları muhtelif vesilelerle farklı hadislerce menedilmiştir. Mesela; “Kaza ve kader bahis konusu edildiği zaman dilinizi tutunuz.”

“Ehl-i kader ile birlikte bulunmayınız ve onları muhatap almayınız.”

Bu tür tartışmalar yeni Müslüman olacak insanların zihinlerini bulandıracak ve onları fikri çıkmazlara sürükleyecekti, bunlar ne dinin hedeflediği ahlaklı toplum için gerekliydi ne de insanlara pratik bir faydası vardı.⁶⁵

Kader meselesi, insan aklının aciz kaldığı, tamamen kavrayamadığı ve halledemediği çok zor bir meseledir. bu sebeple ilahi bir sır olarak kıyamete kadar kalacaktır. İşte bu bakımdan, Sevgili Peygamberimiz, kaza ve kadere, hayır ve şerri Allah’ın yarattığına iman etmekle yetinmemizi emretmiş, bu meseleyi fazla inceleyip tartışmaktan bizi men etmişlerdir.⁶⁶

2.2.1. Kadere İman

Hiz. Ömer’den rivayet edilmiştir: “Ben Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) yanında oturuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanımıyordu da. Gelip Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı:

“Ey Muhammed! Bana İslam hakkında bilgi ver!” Hiz. Peygamber (s.a.s.) açıkladı: “İslam, Allah’tan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah’a haccetmendir.” Yabancı: “Doğru söyledin” diye tasdik etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik.

Sonra tekrar sordu:”Bana iman hakkında bilgi ver?” Hiz. Peygamber (s.a.s.) açıkladı: “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna da inanmandır.” Yabancı yine: “Doğru söyledin!” diye tasdik etti.

⁶⁵ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 41

⁶⁶ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam’da İman ve Esasları: 447

Sonra tekrar sordu: “Bana ihsan hakkında bilgi ver?” Hz. Peygamber (s.a.s) açıkladı: “İhsan Allah’ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah’a ibadet etmendir. Sen O’nu görmeden de O seni görüyor.”

Adam tekrar sordu: “Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?” Hz. Peygamber (s.a.s.) bu sefer: “Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla bir şey bilmiyor!” karşılığını verdi. Yabancı: “Öyleyse kıyametin alâmetinden haber ver!” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) şu açıklamayı yaptı: “Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarışıklarını görmendir.” Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. Hz. Peygamber (s.a.s.), Ey Ömer, sual soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun? dedi. Ben: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” deyince şu açıklamayı yaptı: “Bu Cebrail (a.s.)’di. Size dininizi öğretmeye geldi.”⁶⁷

Kadere iman, kozmolojik açıdan ‘her şeyin Allah tarafından bir tertip ve ölçüye bağlandığına iman’ mânâsına geldiğinden, insan zihninde, kâinatta tesadüflere yer olmadığı şuurunu ve bir nizam fikrini yerleştirip insanı devamlı ve programlı bir çalışmaya sevk eden bir esas olmaktadır.⁶⁸

Peygamber dönemini daha iyi kavrayabilmek için konuyla ilgili ayet ve hadisleri genel itibariyle incelememiz yerinde olacaktır.

---

⁶⁷ Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, Sahih, (Ter: Mehmed Sofuoğlu), İstanbul 1989, İman, c.I, s: 20

⁶⁸ Öztürk, Yener (Ekim-Kasım-Aralık 2007; http://www.yeniumit.com.tr/konular.php?sayi_id=78&konu_id=1033&yumit=bolum2, Erişim Tarihi: 27.04.2010Bkz.: Tabbara, Ruhu’d-Dini’l-İslâmî, s. 153

2.3. KURAN-I KERİM'DE KADERLE İLGİLİ AYETLERE GENEL BAKIŞ

2.3.1. Herşey Kadere Göre Yaratılmıştır

“Hiç şüphesiz, biz her şeyi kader ile yarattık.”⁶⁹

“O halde (ey Peygamber ve Peygamber’e uyanlar) yüzünü samimiyetle ve tamamen bu dine çevir, Allah’ın fitratına çevir ki O insanları bu fitrat üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din (budur) fakat insanların çoğu bilmezler.”⁷⁰

“Ey insan, ‘üstün kerem sahibi’ olan Rabbine karşı seni aldatıp-yanıltan nedir? Ki O, seni yarattı, ‘sana bir düzen içinde biçim verdi’ ve seni itidal üzere kıldı.Dilediği bir surette seni tertib etti.”⁷¹

“Ki O, yarattı, bir düzen içinde biçim verdi, takdir etti, böylece yol gösterdi”⁷²

Yani her şeyin daha yaratılmadan fonksiyonu tayin edilmiş ve o fonksiyonuna göre şekil almıştır. Kendisine uygun özellikler verilmiş, yaşayacağı yer belirlenmiş, hayatını sürdürebilmesi için ne gibi imkanlar gerekiyorsa temin edilmiş ve nihayet onun sonu da kararlaştırılmıştır. İşte tüm bu plan kaderdir ve bu kader umumi olarak kainattaki her varlık için söz konusudur. Açıkça anlaşılmaktadır ki, bu kainat plansız, programsız bir oluşum değildir. Bilakis Hakim ve Habir olan Allah (c.c.) tarafından yaratılmış ve planlanmıştır.⁷³

“Ne mübarektir Furkan’ı alemler için uyarıcı-korkutucu olsun diye kuluna parça parça indiren. Göklerin ve yerin mülkü O’nundur; çocuk edinmemiştir, O’na

---

⁶⁹ Kamer, 49

⁷⁰ Rum 30/30

⁷¹ İnfitar 82/6, 7, 8

⁷² A’la 87/2, 3

⁷³ Mevdûdî, Ebu’l-A’la (1996) Tefhimu’l-Kur’an, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri, (çev: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, vd.), C. 7, s. 98, 3. a.n.

mülkünde ortak yoktur, her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir.”⁷⁴

“Allah kâinattaki her şeyi yaratmakla kalmamış, aynı zamanda her şeye biçim, şekil, potansiyel, güç, nitelik, süre, gelişme, sınır ve miktarı ve daha pek çok şeyler vermiştir. Sonra, kendine ayrılan alanda fonksiyonunu yerine getirebilmesi için de rızık ve araçlar yaratmıştır.”⁷⁵

“O sabahı da yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn (dinlenme), güneş ve ay’ı bir hesap kıldı. Bu, üstün ve güçlü olan, bilen Allah’ın takdiridir.”⁷⁶

“Böylelikle onları iki gün içinde yedi gök olarak tamamladı ve her bir göğe emrini vahyetti. Biz dünya göğünü de kandillerle süsleyip-donattık ve bir koruma (altına aldık). İşte bu üstün ve güçlü olan, bilen (Allah’)in takdiridir.”⁷⁷

“Güneşi bir aydınlık, ayı da bir nur kılan ve yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona duraklar tesbit eden O’dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. O, bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklamaktadır.”⁷⁸

Allah en genel anlamda yaratmadan gezegenlerin düzenlenmesine, yağmurun bir ölçü ve program dahilinde yağdırılıp rızkın ayarlanmasına varıncaya kadar olayları kendisinin kontrollü bir şekilde yaratıp idare etmesine kader ve takdir demektedir.⁷⁹

“Hiç bir şey yoktur ki, hazineleri bizim katımızda olmasın; ancak biz onu belirlenmiş bir miktar olarak indiririz. Ve aşılایıcılar olarak rüzgârları gönderdik, böylece gökten su indirdik de sizleri suladık. Oysa siz onun hazine-koruyucuları değilsiniz. Şüphesiz Biz, gerçekten Biz yaşatır ve öldürürüz ve varis olanlar Biziz. Andolsun, sizden öne (veya önceden) geçenleri bilmişizdir; ve (yine) andolsun, geride kalanları da bilmişizdir.”⁸⁰

---

⁷⁴ Furkan 25/1, 2

⁷⁵ Mevdudî, a.g.e., s. C. 3, s. 572, 8. a.n.

⁷⁶ En’am 6/96

⁷⁷ Fussilet 41/12

⁷⁸ Yunus 10/5

⁷⁹ Namı, Tuncer (2001). Ahlaki Kavramlarda Anlam Arayışı: 34

⁸⁰ Hicr 15/21-24

“Eğer Allah, kulları için rızıkı (sınırsızca) geniş tutup-yaysaydı, gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak O, dilediği ölçü (kader) ile indirir. Çünkü O, kullarından haberi olandır, görendir.”⁸¹

Her şeye bir ölçü, plan (kader) belirleyen Allah’ın (Talak 65/3), insanı ölçüsüz yaratması düşünülemezdi. İnsanı nutfeden yarattığını ve programla donattığını (takdir) hatta ölümü de belirlediğini (takdir) tekrar dirilteceğini bildiren Allah⁸² bu makro planların mikro ölçeklerinden de bahsetmektedir. Bir takım kavimlerden bahsederken onların yakın kasabalar arasındaki seyahatlerini de düzenlediğinden söz etmektedir.⁸³ Allah önceki toplumlar için geçerli olan sünnetinin (yasalarının) Muhammed (as) için de geçerli olduğunu Zeynep (ra) ile evliliği bağlamında ortaya koyduktan sonra şöyle demektedir. “Allah’ın işi, kaderin (plan) tecellisidir”.⁸⁴

İnsan hayatının ilahi plan ve program çerçevesinde ve de tabiat ve toplum yasaları bağlamında işlediğini ortaya koyması açısından Kur’an’ın Hz. Musa ile ilgili verdiği bilgiler son derece ilginçtir. Buradan Musa (as) nın hayatının görülmeyen bir plan (kader) gereği yürüdüğünü anlıyoruz.⁸⁵

“Hani kız kardeşin gezinip: “Onu(n bakımını) üstlenecek birini size haber vereyim mi?” demektedir. Böylece, seni annene geri çevirmiş olduk ki, gözü aydın olsun ve hüzne kapılmasın. Sen bir insan öldürmüştün de, biz seni tasadan kurtarmış ve seni ‘esaslı bir denemeden geçirip-denemiştik.’ Medyen halkı arasında da yıllarca kalmıştın, sonra bir kader üzerine (buraya) geldin ey Musa.”⁸⁶

2.3.2. Allah’ın Bilgisi Yazgı ve Kader

“Yaratan bilmez mi?”⁸⁷

---

⁸¹ Şura 42/27

⁸² Abese 80/17-22; Vakıa 56/59-62; Mürselat 77/20-23

⁸³ Sebe 34/18

⁸⁴ Ahzap 33/38

⁸⁵ Namlı, Tuncer (2001). Ahlaki Kavramlarda Anlam Arayışı: 35

⁸⁶ Taha 20/40

⁸⁷ Mülk 67/14

“Senin içinde olduğun herhangi bir durum, onun hakkında Kur’an’dan okuduğun herhangi bir şey ve sizin işlediğiniz herhangi bir iş yoktur ki, ona (iyice) daldığınızda, biz sizin üzerinizde şahitler durmuş olmayalım. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca hiç bir şey Rabbinden uzakta (saklı) kalmaz. Bunun daha küçüğü de, daha büyüğü de yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın.”⁸⁸

“Yeryüzünde olan ve sizin nefislerinizde meydana gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (yazılmış) olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre pek kolaydır.”

“Öyle ki, elinizden çıkana karşı üzüntü duymayasınız ve size (Allah’ın) verdikleri dolayısıyla sevinip-şımarmayasınız. Allah, büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.”⁸⁹

“De ki: “Allah’ın bizim için yazdıkları dışında, bize kesinlikle hiç bir şey isabet etmez. O bizim Mevlamızdır. Ve mü’minler yalnızca Allah’a tevekkül etmelidirler.”

“De ki: “Siz bizim için iki güzellikten (şehidlik veya zaferden) birinin dışında başkasını mı beklemektesiniz? Oysa biz de, Allah’ın ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azab dokunduracağını beklemekteyiz. Öyleyse siz bekleyedurun, kuşkusuz biz de sizlerle birlikte bekleyenleriz.”⁹⁰

“Andolsun, biz sizi bir parça korku, açlık ve bir parça mallardan, canlılardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.”

“Onlara bir musibet isabet ettiğinde, derler ki; “Biz Allah’a ait (kullar)ız ve şüphesiz O’na dönücüleriz.”⁹¹

“Aralarında Allah’ın indirdiğiyle hükmet ve onların hevalarına uyma, Allah’ın sana indirdiklerinin bir kısmından seni şaşırtmasınlar diye onlardan sakın. Şayet yüz

---

⁸⁸ Yunus 10/61

⁸⁹ Hadid 57/22, 23

⁹⁰ Tevbe 9/51, 52

⁹¹ Bakara 2/155, 156

çevirirlerse, bil ki, Allah bir kısım günahları nedeniyle onlara bir musibeti tattırmak istemektedir. Şüphesiz, insanların çoğu fasıklardır.”⁹²

“Kazanmakta oldukları kötülükler, kendileri için açığa çıkmıştır ve alay konusu edindikleri şey de kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.”⁹³

“Size isabet eden her musibet, (ancak) ellerinizin kazanmakta olduğu dolayısıyladır. (Allah,) Çoğunu da affeder.”⁹⁴

“Biz insanlara bir rahmet taddırdığımız zaman, onunla sevinirler; kendi ellerinin takdim ettiği dolayısıyla onlara bir kötülük isabet ettiğinde de, hemen umutsuzluğa kapılıverirler.”⁹⁵

“İnsanların kendi ellerinin kazandığı dolayısıyla, karada ve denizde fesad ortaya çıktı. Umulur ki, dönerler diye (Allah) onlara yapmakta olduklarının bir kısmını kendilerine taddırmaktadır”⁹⁶

“Yeryüzünde hiç bir canlı ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki, sizin gibi ümmetler olmasın. Biz Kitap'ta hiç bir şeyi noksan bırakmadık, sonra onlar Rablerine toplanacaklardır.”⁹⁷

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre, insanın başına kendi fiilinin neticesi musibet geldiği gibi, kendi kusuru olmadığı halde de musibet gelebileceğini, hatta, Allah'ın denemek için dahi musibet verebileceği, ortaya çıkmaktadır. Allah musibetleri yaratmadan önce, musibetleri insanlara verirken, hangi kurallara göre vereceğini bir kitapta toplamıştır.⁹⁸

“Sonra kederin ardından üzerinize bir güvenlik (duygusu) indirdi, bir uyuklama ki, içinizden bir grubu sarıveriyordu. Bir grup da, canları derdine düşmüştü; Alah'a karşı haksız yere cahiliye zannıyla zanlara kapılarak: “Bu işten bize ne var ki?”

---

⁹² Maide 5/49

⁹³ Zümer 39/48

⁹⁴ Şura 42/30

⁹⁵ Rum 30/36

⁹⁶ Rum 30/41

⁹⁷ En'am 6/38

⁹⁸ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 326

diyorlardı. De ki: “Şüphesiz işin tümü Allah’ındır.” Onlar, sana açıklamadıkları şeyi içlerinde gizli tutuyorlar, “Bu işten bize bir şey olsaydı, biz burada öldürülmezdik” diyorlar. De ki: “Evlerinizde olsaydınız da üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yine devrilecekleri yerlere gidecekti. (Bunu) Allah, sinelerinizdekini denemek ve kalplerinizde olanı arındırmak için (yaptı). Allah, sinelerin özünde saklı duranı bilendir.”⁹⁹

“Allah’ın izni olmaksızın hiç bir nefis için ölmek yoktur. O, süresi belirtilmiş bir yazıdır. Kim dünyanın yararını (sevabını) isterse ona ondan veririz, kim ahiret sevabını isterse ona da ondan veririz. Biz şükredenleri pek yakında ödüllendireceğiz.”¹⁰⁰

“O, göklerde ve yerde tek Allah’tır. Gizlinizi, açığınızı bilir. (Hayır ve şerden) ne kazanacağınızı da bilir.”¹⁰¹

“Eğer Allah seni bir zarara uğratırsa, onu kendisinden başka giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayır verirse, (bunu da geri alacak yoktur). Şüphesiz O her şeye kadirdir.”¹⁰²

“O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.”¹⁰³

“Ben gerçekten, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a tevekkül ettim. O’nun, alnından yakalayıp-denetlemediği hiçbir canlı yoktur. Muhakkak benim Rabbim, dosdoğru bir yol üzerindedir (dosdoğru yolda olanı korumaktadır).”¹⁰⁴

“Bilmez misin ki, Allah, yerde ve gökte ne varsa bilir? Bu, bir kitapta (levh-i mahfuzda) mevcuttur. Bu (eşya ve olayların bilgisine sahip olmak), Allah için çok kolaydır.”¹⁰⁵

---

⁹⁹ Al-i İmran, 3/154

¹⁰⁰ Al-i İmran, 145

¹⁰¹ En’am 6/3

¹⁰² En’am 6/17

¹⁰³ En’am 6/18

¹⁰⁴ Hud 11/56

¹⁰⁵ Hacc 22/70

“Kıyamet saatinin bilgisi, şüphesiz Allah’ın katındadır. Yağmuru yağdırır; rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse, yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse de, hangi yerde öleceğini bilmez. Hiç şüphesiz Allah bilendir, haberdardır.”¹⁰⁶

“Kıyamet-saatinin ilmi O’na döndürülür. O’nun ilmi olmaksızın, hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz da. Onlara: “Benim ortaklarım nerede” diye sesleneceği gün, dediler ki: “Sana arz ettik ki, bizden hiçbir şahit yok.”¹⁰⁷

“Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.”¹⁰⁸

“Onların işlemiş oldukları her şey kitaplarda (yazılı)dır.”¹⁰⁹

“Küçük büyük her şey satır satır (yazılı)dır.”¹¹⁰

“Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinin üzerinde de perdeler vardır. Ve büyük azab onlarındır.”¹¹¹

Bâtıl inançlara inatla sarılan ve hakikatin sesini dinlemeyi reddeden kişinin zamanla hakikati kavrama yeteneğini kaybedeceği ve “böylece, sonunda kalbinin mühürlenmiş olacağı” (Râğıb) şeklindeki ilahî kanuna bir atf. Bütün tabiat kanunları Allah tarafından vaz’edildiğinden -ki bunlara bir bütün olarak sünnetullâh (“Allah’ın kanunu”) adı verilir- bu “mühürleme” Allah’a izafe edilmektedir; oysa bu, insanın hür tercihinin sonucudur, bir “önceden takdir edilme” değildir. Aynı şekilde, bu dünyadaki hayatları sırasında hakikate karşı bilerek kör ve sağır kalmış olanlar için öteki dünyada hazırlanmış olan azap da, onların hür tercihlerinin tabii bir sonucudur; tıpkı öteki dünyadaki mutluluğun, insanın dürüst ve erdemlice davranarak iç aydınlığı ve huzuru

---

¹⁰⁶ Lokman 31/34

¹⁰⁷ Fussilet 41/47

¹⁰⁸ Kaf 50/4

¹⁰⁹ Kamer 54/52

¹¹⁰ Kamer54/53

¹¹¹ Bakara 2/7

elde etmeye yönelmesinin bir sonucu olması gibi... Kur'an'da Allah'ın "mükafat"ına ve "ceza"sına yapılan atıflar bu şekilde anlaşılmalıdır.¹¹²

2.3.3. Ecel (Sınav İçin Süre Tanıma) ve Kader

"Sizi çamurdan yaratan, sonra bir ecel belirleyen O'dur. Adı konulmuş ecel, O'nun katındadır. Sonra siz (yine) kuşkuya kapılıyorsunuz."¹¹³

"Her ümmet için bir ecel vardır. Onların ecelleri gelince, ne bir saat ertelenebilirler ne de öne alınabilirler (tam zamanında çökerler.)"¹¹⁴

"Hiç bir ümmet, kendi ecelini ne öne alabilir, ne de onlar ertelenebilirler."¹¹⁵

"Ümmetlerden hiçbiri, kendisine tesbit edilmiş eceli ne öne alabilir, ne erteleyebilir."¹¹⁶

"Allah'ın izni olmaksızın hiçbir nefis için ölmek yoktur. O süresi belirtilmiş bir yazıdır. Kim dünyanın yararını (sevabını) isterse ona ondan veririz kim ahiret sevabını isterse ona da ondan veririz. Biz şükredenleri pek yakında ödüllendireceğiz."¹¹⁷

"Eğer Allah'ın geçmişte bir yazması (söz vermesi) olmasaydı aldıklarınıza karşılık size gerçekten büyük bir azab dokunurdu."¹¹⁸

"Andolsun, onlardan azabı sayılı bir topluluğa (veya belirli bir süreye) kadar ertelese, mutlaka: "Onu alıkoyan nedir?" derler. Haberiniz olsun; onlara bunun geleceği gün, onlardan geri çevrilecek değildir ve alaya almakta oldukları şey de kendilerini çepeçevre kuşatacaktır."¹¹⁹

---

¹¹² Esed, Muhammed, (1996) Kur'an Mesajı, (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), C. 1, s. 5-6

¹¹³ En'am 6/2

¹¹⁴ A'raf/34

¹¹⁵ Hicr 15/5

¹¹⁶ Mü'minun 23/43

¹¹⁷ Al-i İmran 3/145

¹¹⁸ Enfal 8/68

¹¹⁹ Hud 11/8

“Andolsun Musa’ya kitabı verdik onda anlaşmazlığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş (verilmiş) olmasaydı mutlaka aralarında hüküm verilmiş olacaktı. Gerçekten onlar bundan (Kur’an’dan) yana kuşku verici bir tereddüt içindedirler.”¹²⁰

“Eğer Allah, insanları zulümleri nedeniyle sorguya çekecek olsaydı, onun üstünde (yeryüzünde) canlılardan hiçbir şey bırakmazdı; ancak onları adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Onların ecelleri gelince ne bir saat ertelenebilirler, ne de öne alınabilirler.”¹²¹

“Eğer Rabbinden geçmiş bir söz ve adı konulmuş (belirlenmiş) bir süre (ecel) olmasaydı muhakkak (yıkım azabı) kaçınılmaz olurdu.”¹²²

“Azab konusunda senden acele (davranmanı) istiyorlar. Eğer adı konulmuş bir ecel (tayin edilmiş bir vakit) olmasaydı, herhalde onlara azab gelmiş olurdu. Fakat kendileri şuurunda olmadan, onlara kuşkusuz apansız geliverecektir.”¹²³

“Eğer Allah, kazandıkları dolayısıyla insanları (azab ile) yakalayabilecek olsaydı, (yerin) sırtı üzerinde hiçbir canlıyı bırakmazdı, ancak onları, adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Sonunda ecelleri geldiği zaman, artık şüphesiz Allah kendi kullarını görendir.”¹²⁴

“Onlar kendilerine ilim geldikten sonra yalnızca aralarındaki ‘tecavüz ve haksızlık’ dolayısıyla ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden adı konulmuş bir ecele kadar geçmiş (verilmiş) bir söz olmasaydı muhakkak aralarında hüküm verilmiş (iş bitirilmiş)ti. Şüphesiz onların ardından Kitaba mirasçı olanlar ise her halde ona karşı kuşku verici bir tereddüt içindedirler.”¹²⁵

“Ki günahlarınızı bağışlasın ve sizi adı konulmuş bir ecele kadar ertelesin. Elbette Allah’ın eceli geldiği zaman o ertelenmez. Bir bilmiş olsaydınız.”¹²⁶

---

¹²⁰ Hud 11/110

¹²¹ Nah 16/61

¹²² Taha 20/129

¹²³ Ankebut 28/53

¹²⁴ Fatır 35/45

¹²⁵ Şura 42/14

¹²⁶ Nuh 71/4

“De ki: “Bilmiyorum size vadedilen (kıyamet ve azab) yakın mı yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koymuştur?”¹²⁷

“Andolsun, senden önce de biz peygamberler gönderdik, onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmaksızın (hiç) bir peygambere herhangi bir ayeti (mucizeyi) getirmek olacak iş değildi. Her ecel (tesbit edilmiş süre) için bir kitab (yazı, hüküm, son) vardır.”¹²⁸

“Allah, dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın anası O’nun katındadır.”¹²⁹

Allah, bazan bir kimsenin rızkını arttırır, bazan azaltır, ecelini ve ömrünü uzatır, kısaltır saadetini şekavete, şekavetini saadete dönüştürür. Tevbe edenin günahlarını, amel defterinden siler, yok eder, onun yerine, sevap yazar, ilh... Öyle ki, bütünüyle kâinat, bir taraftan harfleri ve satırları silinip, diğer taraftan yazılan bir kitap gibidir. Böyle iken kâinatın sayfa düzeninde, hikmetli akışında ne bir silinti, ne de bir kazıntıdan eser bulunmaz, kusursuz olarak işler.¹³⁰

“Allah, sizi topraktan yarattı, sonra bir damla sudan. Sonra da sizi çift çift kıldı. O’nun bilgisi olmaksızın, hiç bir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz da. Ömür sürene, ömür verilmesi ve onun ömründen kısaltılması da mutlaka bir kitapta (yazılı)dır. Gerçekten bu, Allah’a göre kolaydır.”¹³¹

2.3.4. Dileme (Meşiet) Ayetleri ve Kader

“Şüphesiz, bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol bulabilir.”

“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Gerçekten Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.”¹³²

---

¹²⁷ Cin 72/25

¹²⁸ Ra’d 13/38

¹²⁹ Ra’d 13/39

¹³⁰ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (2008), Hak Dini, Kur’an Dili, (Sadeleştiren: Sıtkı Güllü), C: 5, s: 324

¹³¹ Fatır 35/11

¹³² İnsan 76/29, 30

“O (Kur’an), alemler için yalnızca bir zikirdir;”

“Sizden dosdoğru bir yön (istikamet) tutturmak isteyenler için de.”

“Âlemlerin Rabbi olan Allah, dilemedikçe siz dileyemezsiniz”¹³³

“...Allah dileseydi, işitmelerini de görmelerini de gideriverirdi. Hiç şüphe yok Allah, her şeye güç yetirendir.”¹³⁴

Bunun bariz anlamı şudur: “Ama O, bunu dilemez”. Yani Allah, “hidayete karşılık sapıklığı satın alanlar”ın günün birinde hakikati anlayıp yollarını düzeltebilecekleri ihtimalini dışlamaz. “İşitme ve görme (kabiliyet)leri” ifadesi, insanın fitrî olarak iyi ile kötüyü ayırt etme yeteneğini ve dolayısıyla, ahlakî sorumluluğunu ifade eden bir mecazdır.¹³⁵

“Eğer Allah dileseydi, onları herhalde tek bir ümmet kılmış olurdu. Ancak O, dilediğini kendi rahmetine sokar. Zalimlere gelince; onlar için ne bir veli vardır, ne de bir yardımcı.”¹³⁶

Allah’ın insanlara seçme serbestisi vermesi kendi takdiriyledir. Dileyen hidayeti, dileyen de dalâleti seçer. Şayet, Allah böyle dilememiş olsaydı, Kitab ve Peygamber göndermesi gerekmeyecekti.¹³⁷

“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse onlara bir ayet getirmek için yerde bir tünel açmaya veya göğe bir merdiven dayamaya gücün yetiyorsa (yap). Eğer Allah dileseydi onların tümünü hidayet üzere toplardı. Öyleyse sakın cahillerden olma.”¹³⁸

“Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerin parçalandığı veya ölülerin konuşturulduğu bir Kur’an olsaydı (yine bu Kur’an olurdu). Hayır, emrin tümü

---

¹³³ Tekvir 81/27, 29

¹³⁴ Bakara 2/20

¹³⁵ Esed, Muhammed, (1996) Kur’an Mesajı, (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), C. 1, s. 7, 12. a.n.

¹³⁶ Şura 42/8

¹³⁷ Mevdûdî, Ebu’l-A’la (1996) Tefhimü’l-Kur’an, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri, (çev: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, vd.), C. 5, s. 217, 11. a.n.

¹³⁸ En’am 6/35

Allah'ındır. İman edenler hâlâ anlamadılar mı ki, eğer Allah dilemiş olsaydı, insanların tümünü hidayete erdirmiş olurdu. İnkâr edenler, Allah'ın va'di gelinceye kadar, yaptıkları dolayısıyla ya başlarına çetin bir bela çatacak veya yurtlarının yakınına inecek. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez. (Veya miadını şaşırılmaz.) Andolsun, senden önceki elçilerle de alay edildi, bunun üzerine Ben de o inkâra sapanlara bir süre tanıdım, sonra onları (kısıkıvrak) yakalayiverdim. İşte nasıldı sonuçlandırma?"¹³⁹

“Göklerde ve yerde olan ne varsa O’ndan ister. O, her gün bir iştedir.”¹⁴⁰

“Hak Rabbinizdendir; artık dileyen iman etsin, dileyen küfre sapsın.”¹⁴¹

“Sizden dileyen öne geçer veya geri kalır.”¹⁴²

“Şüphesiz, bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol bulabilir.”¹⁴³

“İşte bu, hak olan gündür. Şu halde dileyen Rabbine bir dönüş-yolu edinsin.”¹⁴⁴

2.4. HADİSLERDE KADER

Hadis kaynaklarında kaderle ilgili tespit edebildiğimiz bazı hadisler kadere iman, kaderle amel, kadere rıza, buluş çağından önce ölen müslüman olmayan kişilerin çocuklarıyla ilgili hükümler ve kaderiyenin kötülenmesi başlıkları altında toplanmıştır. Bu hadislerden bazıları şunlardır;

2.4.1. Kadere İman

1. Cabir (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

---

¹³⁹ Ra'd 13/31, 32

¹⁴⁰ Rahman 55/29

¹⁴¹ Kehf 18/29

¹⁴² Müddessir 74/37

¹⁴³ İnsan 76/29

¹⁴⁴ Nebe 78/39

“Kul, hayrıyla, şerriyle kadere inanmadıkça, kendine (hayır ve şerden) isabet edecek şeyi atlatamayacağını, (hayır ve şerden) kaçacak olan şeyi de yakalayamayacağını bilmedikçe iman etmiş olmaz.”¹⁴⁵

2. Ubâde b. Sâmit (ra) oğluna ölümü sırasında demiştir ki: “Oğulcuğum, başına gelecek olan şeyin asla atlatılamayacağını, kaçırdıklarını da yakalayamayacağını bilmedikçe sen, imanın hakikatının tadını asla bulamazsın. Zira ben, Resûlullah (sav)’ın şöyle söylediğini işittim:

“Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Kalemi yarattı ve: “Kıyamete kadar olacak şeylerin miktarlarını yaz!” dedi.”

“Oğulcuğum, Resûlullah (sav)’dan şunu da işittim:

“Kim bu inanç dışında olarak ölürse benden değildir.”¹⁴⁶

Kadere imanın insan üzerindeki bir etkisi, onun iradesini güçlendirmesidir. Çünkü kadere inanan bir kul, hadis-i şerifin de ifadesiyle ‘başına gelecek bir musibetin mutlaka geleceğine, gelmeyecek olanın da asla gelmeyeceğine’ (Tirmizi, Kader 10.) inandığı için cesaretlidir. Bu akide, insanı canlı ve hareketli kalmaya sevk edeceğinden böyle bir imana sahip bir kişi, zorluklar karşısında yılmaz, tembellik ve gevşeklik göstermez. Geçmişte büyük muvaffakiyetlere imza atmış insanların, bu akidenin temsilcileri olması, bunun en açık delilidir. Kaza ve kadere iman eden, Allah’a dayanmış olacağından hayatta her işe girişir ve ömrü boyunca cesaret ve gücünü kaybetmeden başarıdan başarıya yürür. Başarısızlığa uğradığı zamanlar olsa da, ‘bunda bir hikmet olacak’ diyerek, aynı şeyi değişik yollardan denemeye çalışacak, bunu da yapamazsa, ‘takdir bu kadarmış’ deyip, azmini ve iradesini kaybetmeden yoluna devam edecektir.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Tirmizi, Kader 10, 2145.

¹⁴⁶ Ebu Davud, Sünnet 17; Tirmizi, Kader 17

¹⁴⁷ Öztürk, Yener (Ekim-Kasım-Aralık 2007). Kader İncancının Önemi. http://www.yeniumit.com.tr/konular.php?sayi_id=78&konu_id=1033&yumit=bolum2

2.4.2. Kaderle Amel

3. Abdullah b. Amr b. As (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav), elinde iki kitap olduğu halde yanımıza geldi ve:

“Bu iki kitap nedir biliyor musunuz?” buyurdular. Cevaben:

“Hayır, ey Allah’ın Resûlü! bilmiyoruz. Ancak bildirmenizi istiyoruz!” dedik. Bunun üzerine sağ elindeki göstererek:

“Bu Rabbülâlemin’den (gelmiş) bir kitaptır. İçerisinde cennet ehlinin isimleri mevcuttur. Hatta onların babalarının ve kabilelerinin isimler de mevcuttur ve sonunda da icmal yapmıştır. Bunlara asla ne ilave yapılır, ne de onlardan eksiltmeye yer verilir. Hiç değişmeden ebedi olarak sabit kalır” buyurdular. Sonra sol elindeki göstererek:

“Bu da Rabbülâlemin’den bir kitaptır. Bunun içinde de ateş ehlinin isimleri, onların atalarının isimleri ve kabilelerinin isimleri vardır. En sonda da icmâllerini yapmıştır. Bunlara asla ne ziyade yapılır, ne de eksiltmeye yer verilir!” buyurdular. Ashabı sordu:

“Öyleyse ey Allah’ın Resûlü, niye amel ediliyor? Madem ki her şey önceden olmuş bitmiş, yazılmış ve artık yazma işinden fariğ olunmuş (bir daha yapma gayreti de niye)?”

Resûlullah şu cevabı verdi:

“Siz amelinizle doğruyu ve istikameti arayın! İtidali koruyun, Zira, cennetlik olan kimsenin ameli, cennet ehlinin ameliyle sonlanır; (daha önce) ne çeşit amel yapmış olursa olsun. Keza cehennemlik olanın ameli de cehennem ehlinin ameliyle sonlanır, hangi çeşit amel ile amel etmiş olursa olsun!”

Resûlullah (sav), sonra elindeki kitapları atıp, elleriyle işaret ederek dedi ki:

“Rabbiniz kullardan artık fariğ oldu, bir kısmı cennetlik, bir kısmı da cehennemliktir.”¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ Tirmizi, Kader 8

4. Hz. Ali (ra) anlatıyor: “Biz bir cenaze vesilesiyle Baki’u’l-Ğarkad’da idik. Derken yanımıza Resûlullah (sav) çıkageldi ve oturdu. Biz de etrafında (halka yapıp) oturduk. Elinde bir çubuk vardı. Çubuğuyla yere birşeyler çizmeye başladı. Sonra:

“Sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmamış olsun!” buyurdular. Cemaat:

“Ey Allah’ın Resûlü, dedi. Öyleyse hakkımızda yazılana itimad edip ona dayanmayalım mı?”

“Çalışın, buyurdular. Herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir. Cennetlik olanlar, saadet(e götüren) amelde (muvaftak) olacaktır. Şekâvet ehli olanlar da şekâvet(e götüren) amelde (muvaftak) olacaktır!”

Sonra şu ayeti okudu: “Kim bağışta bulunur, gûnahtan kaçınır ve dinin en güzelini tasdik ederse, biz de ona hayır ve kolaylık yolunu kolaylaştırırız ama cimrilik eden, kendini Allah’tan müstağni sayan ve en güzeli (İslam) yalanlayan kimsenin de güçlüğe uğramasını kolaylaştırırız.” (Leyl 92/ 5-10).¹⁴⁹

Hz. Peygamber bu hadisinde kaderi, önce Allah’ın ilmi açısından ele almaktadır. Buna göre Allah, ezeli ilmiyle kulların ne yapacağını bilip; onların said mi şaki mi, cennetlik mi cehennemlik mi olduklarını yazmıştır. Hz. Peygamber’in bu açıklaması karşısında kendisine yöneltilen soruyu cevaplarırken meseleyi kul açısından da değerlendirerek bu yazgının kulu etkileyecek bir yazgı olmadığını vurguladığı, insanın çalışması gerektiği, yapacağı her iş için kendisine Allah tarafından imkan (istitaat) verildiğini belirttiği görülmektedir. Buna göre, hiç kimse kadere sığınarak oturup ne olacağını beklememelidir.¹⁵⁰

5. Cabir (ra) anlatıyor: “Süraka b. Malik b. Cu’şem (ra) gelerek sordu:

¹⁴⁹ Buhari, Tefsir, Leyl, Cenaiz 83, Edeb 120, Kader 4, Tevhid 54; Müslim, Kader 6; Ebu Davud, Sünnet 17; Tirmizi, Kader 3, Tefsir, Leyl, (3341).

¹⁵⁰ Mert, Muhit (1997). Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Kader Konusunda Yapılan Bazı Diyaloglar. Diyanet İlmî Dergi, 33 (sayı: 4), 61

“Ey Allah’ın Resûlü! Bize dinimizi açıkla. Sanki yeni yaratılmış gibiyiz. Şimdi amel ne husustadır: Kalemlerin kurduğu, miktarların kesinleştiği şeylerde mi, yoksa istikbale ait şeylerde mi çalışacağız?”

“Hayır (istikbale ait şeylerde değil). Bilakis kalemlerin kurduğu, miktarların cereyan ettiği (kesinleştiği) hususta!” buyurdular. Sürâka tekrar:

“Öyleyse niye amel edelim (boşa zahmet çekelim)?” diye sordu. (sav):

“Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir! Herkes, (yazıldığı) ameliyle amel olacaktır!” buyurdular.¹⁵¹

6. İbnu Mes’ud (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde cem olur. Sonra bu kadar müddetle “alaka” olur. Sonra bu kadar müddette “mudga” olur. Sonra Allah bir meleği dört kelimeyle gönderir: (Bu melek) rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said olacağını yazar, sonra ona ruh üflenir. Kendinden başka ilah olmayan zâta yemin olsun, sizden biri, (hayatı boyunca) cennet ehlinin ameliyle amel eder. Öyle ki, kendisiyle cennet arasında bir zirâlık mesafe kaldığı zaman ona yazısı galebe çalar ve cehennem ehlinin ameliyle amel ederek cehenneme girer. Aynı şekilde sizden biri (hayatı boyunca) cehennem ehlinin amelini işler. Kendisiyle cehennem arasında bir zirâlık mesafe kalınca yazısı ona galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işleyerek cennete girer.”¹⁵²

7. Âmr b. Vasıla anlatıyor: “Abdullah İbnu Mes’ûd radiyallahu anh’ı dinledim. Demişti ki: “Şakî, annesinin karnında iken şaki olandır. Said de başkasından ibret alandır.” (Bunu işittikten sonra) Resûlullah (sav)’ın ashabından Huzeyfe denen zata uğradı ve İbnu Mes’ud’un söylediğini anlattı ve sordu:

“Kişi amelsiz nasıl şakî olur?” Huzeyfe radiyallahu anh:

“Buna hayret mi ediyorsun? Ben Resûlullah (sav)’ın şöyle söylediğini işittim.”

¹⁵¹ Müslim, Kader 8, (2648).

¹⁵² Buhari, Kader 1, Bed’ü’l-Halk 6, Enbiya 1, Tevhid 28; Müslim, Kader 1, (2643); Ebu Davud, Sünnet 17; Tirmizi, Kader 4

“Nutfenin (rahme düşmesinden sonra) kırkiki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir (ve onun vasıtasıyla) nutfeyi şekillendirir; iştmesini, görmesini, derisini, etini, kemiğini yaratır. Sonra melek sorar:

“Ey Rabbim! Bu erkek mi, dişi mi?” Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra sorar:

“Ey Rabbim! Eceli nedir?” Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Tekrar sorar:

“Ey Rabbim! Rızkı nedir?” Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra melek elinde sahife olduğu halde çıkar. Artık buna ne bir şey ilave eder ne de eksilir.”¹⁵³

8. İbnu Mes’ud (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) (bir gün) aramızda doğrulup:

“(Hastalık nev’inden) hiçbir şey hiçbir şeye sirayet etmez!” buyurmuşlardı ki bir bedevi:

“Ey Allah’ın Resûlü! Nasıl olur? Bir deve sürüsüne, kuyruğu ile haşefesini uyuzlamış bir deve gelince hepsini uyuzlu yapar!” dedi. Aleyhissalatu vesselâm:

“Pekalâ, birincisini kim uyuzladı? Ne sirayet, ne safer (inancınızda hakikat) vardır. Şurası muhakkak ki, Allah her nefsi yaratmış, onun hayatını, ölümünü, rızkını ve uğrayacağı musibetlerini yazmıştır.”¹⁵⁴

9. Enes (ra) anlatıyor: Resûlullah (sav) (bir gün):

“Allah Teâla bir kulun hayrını diledi mi onu istimal eder!” buyurmuştu. Kendisine: “Onu nasıl istimal eder?” diye soruldu.

“Ölümden önce salih amel işlemede muvaffak kılar!” buyurdu.”¹⁵⁵

10. Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

---

¹⁵³ Müslim, Kader 3, (2645).

¹⁵⁴ Tirmizi, Kader 9, (2144).

¹⁵⁵ Tirmizi, Kader 8, (2134).

“Kişi vardır, uzun müddet cennet ehlinin amelini işler, sonra da ameli cehennem ehlinin ameliyle hitam bulur. Yine kişi vardır, uzun müddet cehennem ehlinin ameliyle amel eder de sonunda cennet ehlinin ameliyle hitam bulur.”¹⁵⁶

11. İbnu Amr İbni'l-Âs (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Allah (cin ve ins dahil) mahlukatını bir karanlık içinde yarattı. Sonra üzerlerine kendi nurundan serpti. Bu nur, kimlere isabet ettiyse hidayeti buldular, kimlere de isabet etmediyse sapıttilar. Bu sebeple diyorum ki: “Kalem, Allah Teâla'nın ilmi hususunda kurumuştur.”¹⁵⁷

2.4.3. Kadere Rıza

12. Sa'd b. Ebî Vakkâs (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Ademoğlunun saadet (sebepleri)nden biri de Allah Teâla'nın hükmettiğine rıza göstermesidir. Şekâvet (sebepleri)nden biri de Allah Teâla'ya istihareyi terketmesidir. Keza şekâvet (sebepleri) nden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine razı olmamasıdır.”¹⁵⁸

13. Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musibet başına gelirse: “Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!” deme. “Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!” de! Zira “eğer” kelimesi şeytan işine kapı açar.”¹⁵⁹

16. Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Hz. Adem ve Musa aleyhimâssalam münakaşa ettiler. Musa, Adem'e:

---

¹⁵⁶ Müslim, Kader 11, (2651).

¹⁵⁷ Tirmizi, İman 18, (2644).

¹⁵⁸ Tirmizi, Kader 15, (2152).

¹⁵⁹ Müslim, Kader 34, (2664).

“İşlediğin günahla insanları cennetten çıkararak ve onları şekâvete (bedbahtlığa) atan sensin değil mi!” dedi. Adem de Musa’ya:

“Sen, Allah’ın risalet vermek suretiyle seçtiği ve hususi kelamına mazhar kıldığı kimse ol da, daha yaratılmamdan (kırk yıl) önce Allah’ın bana yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk (bu olacak şey değil!)” diye cevap verdi.” Resûlullah devamla dedi ki:

“Hz. Adem Musa’yı ilzam etti!”¹⁶⁰

2.4.4. Kaderiye’nin Zemmi

18. Huzeyfe (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Her ümmetin mecusileri vardır. Bu ümmetin mecusileri “kader yoktur!” diyenlerdir. Bunlardan kim ölürse cenazelerinde hazır bulunmayın. Onlardan kim hastalanırsa ona ziyarette bulunmayın. Onlar Deccal bölüğüdür. Onları Deccal’e ilhak etmek Allah üzerine bir haktır.”¹⁶¹

19. Ebu Davud’un İbnu Ömer’den gelen merfu bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

“Kaderiye fırkası, bu ümmetin mecusileridir. Eğer hastalanırlarsa ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın.”¹⁶²

20. Yine Ebu Dâvud’da İbnu Ömer (ra) ‘dan gelen merfu bir rivayette:

“Kader ehli ile düşüp kalkmayın, onlara dava açmayın” buyurulmuştur...”¹⁶³

21. İbnu Abbas (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Ümmetimde iki sınıf vardır ki, onların İslâm’dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiye.”¹⁶⁴

¹⁶⁰ Buhari, Kader 11, Enbiya 31, Tefsir, Tâ-ha 1, 3, Tevhid 37; Müslim, Kader 13; Muvatta, Kader 1; Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4701); Tirmizi, Kader 2

¹⁶¹ Ebu Davud, Sünnet 17

¹⁶² Ebu Davud, Sünnet 17,

¹⁶³ Ebu Davud, Sünnet 17,

¹⁶⁴ Tirmizi, Kader 13.

22. Nafi (r.aleyh) anlatıyor: “Bir adam İbnu Ömer (ra) ‘ya gelerek:

“Falan kimse sana selam ediyor!” diyerek, Şamlı birisinden selam getirdi. İbnu Ömer (ra) : “Bana ulaştığına göre, o kimse kaderi inkâr ediyormuş. Eğer o böyle bir bid’a fikre saplandı ise, sakın ona benden selam söyleme! Zira ben, Resûlullah (sav)’ı işittim:

“Bu ümmette hasf (yere batırma), mesh (suret değişmesi) (ve kazf (taş yağması) olacak. Bu musibetler kaderi inkâr edenlere gelecek.”¹⁶⁵

23. İbnu Amr İbni'l-Âs (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki:

“Allah mahlukatın miktarlarını, semâvât ve Arzı yaratmazdan ellibin sene evvel, Arşı da su üzerinde iken yazdı.”¹⁶⁶

24. Ebu Azze anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki: “Allah bir kulunun bir memlekette ölmesini takdir etti mi, onu oraya -veya orada bulunan bir şeye dedi-muhtaç kılar.”¹⁶⁷

25. İmam Mâlik’e ulaştığına göre, İyâs b. Muâviye’ye,

“Kader hakkında fikrin nedir?” diye sorulmuş da o şu cevabı vermiştir:

“(Benim fikrim) kızımın fikridir!” Bu sözle, onun sırrını ancak Allah’ın bildiğini söylemek istemiştir. İyas, anlayışta darb-ı mesel olmuştu. (Bir gün) bir adam ona kader hakkında sordu:

“Kadere inanmıyor musun?” dedi. Adam:

“Elbette inanıyorum!” deyince:

“Bu kadarı sana yeter! (Fazlası senin için mâlâyânîdir). Zira Ali b. Hüseyin, babası (Hz. Ali b. Ebi Talib) (ra) ‘dan bana nakletti ki, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

“Kişinin mâlâyânî şeyleri terketmesi, onun müslümanlığının güzelliğindedir!”

¹⁶⁵ Ebu Davud, Sünnet 7, (4613); Tirmizi, Kader 7

¹⁶⁶ Müslim, Kader 16, (2653); Tirmizi, Kader 18

¹⁶⁷ Tirmizi, Kader 11

Yine ona ulaştığına göre Lokmân'a: "Sende gördüğümüz (bu fazilet)in sebebi nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Emaneti eda, doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmem!"¹⁶⁸

26. Peygamber efendimiz bir gün yatsı namazından sonra (Geceye yakın) Hz. Alinin yanına girdi, onu uykuya hazırlanırken buldu ve şöyle dedi; -Geceleyin teheccüt namazı kılmıyor musun? Hz. Ali şu cevabı verdi;

-Ey Allah'ın Elçisi Hayatımız Allah'ın elindedir, dilerse verir, dilerse teslim alır.(Allah bizi uyandırmak isterse uyandırır.) Bunun üzerine Rasul-i Ekrem mübarek elini dizine vurarak,

-Genellikle insan ne çok mücadelecı oluyor."¹⁶⁹ buyurdu.

Hz. Ali'nin verdiği cevaptan memnun olmadı ve odadan çıktı.

Kaza-kader konuları hadis kaynaklarında, "Kader", "İman", "Sünne" gibi bölümler adı altında tesbit edilmiştir. Kaderle ilgili hadisleri incelediğimizde Efendimiz (sav) kat'i ve açık ifadelerle kaderi ispat etmiş, Müslümanların ona inanmaları gerektiğini ortaya koymuştur.¹⁷⁰

Kader probleminin insan zihnini meşgul eden esas yönü, insanın iradi (ihtiyari) fiillerinin takdiri konusudur. Acaba iradi fiillerin takdiri ne anlama gelmektedir? İnsanın bu tür fiillerinde bir cebr söz konusu mudur? Kader insanı bazı işleri yapmaya sürüklemekte midir? Yoksa bu fiiller hür olarak mı icra edilmektedir? Konuyla ilgili Kur'an ayetleriyle Hz. Peygamberin hadisleri incelendiği takdirde hem cebir hem de irade hürriyetini gösteren ifadelerin bulunduğu görülecektir. Bu durumda sadece cebri veya sadece irade hürriyetini ifade eden nassları mihver kabul edip, diğerlerini görmezden gelmek veya yoruma tabi tutmak suretiyle bir neticeye ulaşmak istenirse

¹⁶⁸ Rivayette geçen "Kişinin mâlâyânîyi terketmesi İslâm'ın güzelliğindedir" şeklindeki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bu sözü şu kaynaklarda geçer: Muvatta, Hüsnü Hulk 3, (2, 903); Tirmizi, Zühd 11; İbnu Mâce, Fiten 12; Rivayetin sonundaki "Yine ona ulaştığına göre Lokman'a..." kısmı da, Muvatta'da gelmiştir (Kelam 17).

¹⁶⁹ Buhari, Teheccüd, 5; Tevhid, 31; Müslim, Misafirun 28.

¹⁷⁰ Koçyiğit, Talat, Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar, Ankara, 1984, s.155

yanlış sonuçlar doğuracağı açıktır. Bu tür konularda doğru bir netice elde etmek için bütün nassların bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁷¹

İnsanın iradesini yok ettiği ileri sürülen hadisler Allah'ın azametini, mutlak iradesini, yüceliğini, engin bir kudrete sahip olduğunu vurgulayarak, insanın bu dünyada başıboş bırakılmadığını, onun her davranışının Allah'ın çizdiği sınırlar dahilinde gerçekleştiğini bildirmektedir. İnsanı, Allah'ın ezeli ilmi ve mutlak kudreti içerisinde, sorumlu varlık kılmak bir çelişki değildir. Kur'an ve hadislerden çıkarılan sonuç budur. Zaten insan mutlak hürriyete sahip varlık değildir.¹⁷²

2.5. SAHABE DÖNEMİ

İslamiyeti gün be gün bizzat Hz. Peygamber'den öğrenen, anlamadıklarını ona soran, karşılaştıkları problemin çözümünü ondan isteyen ashab-ı kiramın kader konusunu sordukları, onu problem edindikleri sağlam rivayetlerle sabit değildir. Asr-ı saadetten sonra ashab döneminin büyük bir kısmı da aynı sükunet içinde geçmiş, problem içteki siyasi ve sosyal çalkantılar, dıştan gelen dini-felsefi telakkiler sebebiyle hicri II. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.¹⁷³

Örneklerde de görüleceği gibi ashab hiçbir fiilin kaderin dışında kalmadığını, kadere imanın özgür iradeyi reddetme anlamına gelmediğini vurgulamışlar ve davranışlarını bu inanca göre şekillendirmişlerdir. Konuyla ilgili bazı örnekler şunlardır;

2.5.1. Hırsızlık Olayı

Hz. Ömer 'in huzuruna bir hırsız getirilir. Hz Ömer ona “seni çalmaya iten şey nedir?” diye sorar. Adam, “Allah'ın kazası ve kaderi” diye cevap verince, adamın elini

---

¹⁷¹ Mert, Muhit (1997). Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Kader Konusunda Yapılan Bazı Diyaloglar. Diyanet İlmî Dergi, 33 (sayı: 4), 60

¹⁷² Çakmak, Fikrullah (2007). Hz. Peygamberin Hadislerinde “Kader” Kavramı, Yüksek Lisans Tezi s.138

¹⁷³ Topaloğlu vd. İslam'da İnanç Esasları, 2002: 150

keserek sopa attırır. Sonra Hz. Ömer ona şöyle der: “elini hırsızlıktan dolayı kestim; sopayı ise Allah’a yalan isnat ettiğinden dolayı attırdım.”¹⁷⁴

2.5.2. Veba Olayı

Şam topraklarının fethini kutlamak ve İslam ordularını teftiş için Halife Hz. Ömer yola çıktı. İslam orduları baş komutanı Ebu Ubeyde b. Cerrah halifeye bölgede ve ordu arasında veba salgını olduğu haberini verdi. Hz. Ömer beraberindeki insanlara seslenerek “ben hayvanımın sırtında sabahlayacağım sizde öyle yapın dedi. Ebu Ubeyde sordu: “Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun” Hz. Ömer dedi ki “keşke bu sözü senden başkası söyleseydi Ey Ebu Ubeyde evet Allah’ın kaderinden yine Allah’ın kaderine kaçırıyorum.”¹⁷⁵

“Farzet ki, develerin, bir tarafı otlu diğer tarafı kıraç olan bir vadiye inmiş olsun. Onları otlu yerde otlatsan da, kıraç yerde otlansan da yine Allah’ın kaderiyle otlatmış olmaz mısın?” diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf da (r.a.): “Ben Resulullah’ın; “Bir yerde veba olduğunu duyarsanız, oraya girmeyin, şayet salgın sizin bulunduğunuz yerdeyse oradan çıkmayın.” buyurduğunu işittim demiştir.

Bu olayda görüldüğü üzere Hz. Ömer, Ebu Ubeyde’nin cebri bir kader anlayışı sergilemesini ona yakıştıramamış ve tepkisini açıkça ortaya koymuştur. Hz. Ömer, menfi olsun müspet olsun insanın bütün yaptıklarının kader olduğunu, tedbire riayet etmenin de kader olduğunu vurgulamış ve bunu güzel bir örnekle açıklamıştır.¹⁷⁶

2.5.3. Hz. Ali ve İhtiyar

Sıffin savaşından dönünce yaşlı bir ihtiyar başlarına gelen bütün olayların Allah’ın önceden takdir etmesiyle mecburen olduğu inancıyla Hz. Aliye bir soru

¹⁷⁴ Öçal, Şamil (2000). Kemal Paşazade’nin Felsefi ve Kelami Görüşleri: 338; Seyyid Sabık, el-Akaidü’l-İslamiyye s. 98

¹⁷⁵ Buhari, Müslim, Muvatta ve Ebu Davud’dan Cezeri Camiu’l Usul, 7/577; Ebu Zehra, Muhammed, İslam’da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi (Çev: Sıbğatullah Kaya): 104; Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri.

¹⁷⁶ Mert, Muhit (1997). Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Kader Konusunda Yapılan Bazı Diyaloglar. Diyanet İlmî Dergi, 33 (sayı: 4), 63.

sorunca Hz. Ali kaza ve kaderi Allah'ın önceden takdiri olarak değil, ezeli ilmiyle bilmesi ve insanlara iyi olanı emretmesi kötü olanı yasaklaması olarak yorumlar.¹⁷⁷

Bu olay İbn-u Ebi'l-Hadid'in Nehc'ül-Belağa şerhinde şöyle anlatılıyor:

“İhtiyarın biri, Hz. Ali'ye gelerek şöyle dedi:

-Söyle bakalım, Şam'a yaptığımız sefer Allah'ın kaza ve kaderiyle mi olmuştur? Hz. Ali şu cevabı verdi:

-Tohumu yaran, varlıkları yaratan (Allah)'a yemin olsun ki, Allah'ın kaza ve kaderi dışında ne bir yere ayak bastık, ne de bir vadiye indik. İhtiyar bu sefer şöyle dedi:

-Ben, çabamın karşılığını Allah'tan bekliyordum, oysa şimdi kendim için bir ecir göremiyorum. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi:

-Dur bakalım, ey ihtiyar! Allahu Teala gidişinize ve dönüşünüze karşılık büyük bir sevap yazmıştır. Hiçbir şekilde bir işe mecbur edilip karşılıksız bırakılmazsınız.”
İhtiyar:

-Peki, bu nasıl olur? Bizi kaza ve kader sevk etmedi mi? Diye sordu. Bunun üzerine Hz. Ali şunları söyledi:

-Yazıklar olsun! Sen bunu gerekli kaza ve zorunlu bir kader mi sandın? Eğer öyle olsaydı sevap-ceza, va'd-tehdit, emir-yasak tümüyle boşa giderdi. Allah tarafından günahkârlar için kınama, iyiler için övgü gelmezdi. İyiler kötülere üstün, kötüler de iyilerden daha aşağı olarak nitelenmezdi. Bu söylediğin, putperestlerin, şeytan erlerinin, gerçeğe karşı gözü kör olan ve yalan yere tanıklık etmeye çalışanların sözüdür. Bunlar bu ümmetin kadercileri ve mecusileridirler. Allahu Teala, haber vererek emreder, sakındırarak nehyeder ve kaldırılabilir bir sorumluluk yükler. Allah'a ne zor altında isyan edilebilir, ne de O'na istemeyerek itaat edilebilir. Allah kullarına Peygamberleri boşuna göndermemiş, gökleri, yeri ve içindekileri boşuna yaratmamıştır. Bu, kâfirlerin düşüncesidir. Kâfirlere ateşten veyl olsun. İhtiyar:

---

¹⁷⁷ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 310; Kadı Abdülcebbar, el-Münye ve'l Emel, Kahire, trs.17/18

-O halde, seferimizi sağlayan kaza ve kader nedir? Hz. Ali şöyle cevap verdi:

-Allah'ın emri ve hükmüdür." Sonra şu ayeti okudu: "Rabbin ancak O'na ibadet etmenizi emretti..." (17/23) ihtiyar sevinerek ayrıldı."¹⁷⁸

Başka bir zamanda Hz. Ali, kendisine kader konusunda soru soran kişiyle şu tartişmayı yapmıştı.

-"Bana kendinden haber ver. Allah seni dilediğin gibi mi yarattı? Yoksa dilediği gibi mi yarattı?

-Allah dilediği gibi yarattı.

-Allah, seni istediğin zaman mı? Yoksa istediği zaman mı yarattı?

-Bilakis dilediği zaman yarattı.

-Kıyamet günü dilediğin şeyle mi? Yoksa Allah'ın dilediği şeyle mi geleceksin?

-Allah'ın dilediği şeyle geleceğim.

-Kalk, senin için dilemek yoktur," dedi.

Yine kader konusunda "Kader, itaati emretmek, isyanı nehyetmektir. İyi fiili yapmak ve kötü fiili yapmamak konusunda insanı serbest bırakmaktır." demiştir.¹⁷⁹

Hz. Ali Kaderiye ile meşiet, istitaat ve kader mevzuları üzerinde tartişmıştır. Hz. Ali'nin bu tutumu, kaderiyenin önünü kesmek için bu tür tartişmaları yasaklayan diğer bir çok sahabenin tavrına uygunluk arz etmektedir. Aslında bu bize dini meselelerin tartişılmasının herkese değil ehil olanlara açık tutulduğunu göstermektedir.¹⁸⁰

---

¹⁷⁸ Ebu Zehra Muhammed Mezhepler Tarihi Anka yay. S.104

¹⁷⁹ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 311

¹⁸⁰ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 42

2.6. EMEVİLER (CEBRİ MEŞRULAŞTIRMA)

Dört halife döneminden sonra Ümeyye Oğullarına mensup Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından kurulan Emevi Devleti, yaklaşık bir asır (41-132/661-750) yaşamıştır. Bu dönemde Emevi devletinin başına ondört halife sultan (devlet başkanı) geçmiştir.¹⁸¹

Emevi Halifelerine göre, ileri sürülen resmi cebr görüşü, Halifelerinki de dahil tüm fiillerin Allah eliyle önceden belirlendiği şeklindeydi. Dolayısıyla onlar, Adaletsiz olsalar da sorumlu tutulamazlardı. Bu sultanlara zulüm konusunda ne düşündükleri sorulsa söyledikleri şey şu olurdu: “Yapıp-etmelerimiz, hakikatte Allah’ın önceden belirlediği kaderin bir parçasıdır.”¹⁸²

Emevi iktidârı, cebriye anlamında kader inancını teşvik etmekle kendi iktidarını garanti altına almış olmaktadır. Çünkü eğer her şey kaderden ve dolayısıyla da Allah’tan ise bu durumda onların yapabilecekleri bir şey yoktu. Bütün yaptıkları kötülüklerin ve zulümlerin arkasında onlar değil Allah’ın iradesi vardı. Bu görüşü yaymak Emevi iktidarına karşı bir ayaklanmayı da lüzumsuz kılmaktaydı. Çünkü Allah eğer onların zulüm yapmasını dilemişse yapılacak bir şey yoktu. Onlara kayıtsız, şartsız itaat gerekiyordu.¹⁸³ Bu olay tam bir sosyo-psikolojik bir politikadır.

2.6.1. İlk Emevi Halifesinin Söylemlerinde Cebr Anlayışı

İlk Emevi Halifesi Muaviye’nin söylemlerinde de cebr anlayışını görürüz.

Askerlerine Siffin’de, “Allah’ın takdiri sonucunda kader bizi yeryüzünün bu bölümüne sürükledi. Bizimle Iraklıları karşı karşıya getirdi. Biz Allah’tan geleceğe razıyız. Yüce Allah şöyle buyurur: “Allah dileseydi savaşmazlardı. Ancak Allah dilediğini yapar”¹⁸⁴ diyordu.¹⁸⁵

Bir gün insanlara hitap ederken: “Bir gün Resulullah (s.a.v.)in abdest suyunu döküyordum, kafasını kaldırdı ve bana şöyle dedi “Benden sonra ümmetimin işlerini

¹⁸¹ Aycan, İrfan ve Sarıçam, İbrahim (1993). Emeviler: 157

¹⁸² Fahri, Macit (2002). İslam Felsefesi, Kelamı ve Tasavvufuna Giriş. (Çev.: Şahin Filiz): 30

¹⁸³ Keskin, a.g.e., s. 29

¹⁸⁴ Bakara 2/253

¹⁸⁵ Güler, İlhami (2002). Politik Teoloji Yazıları: 70

sen yükleneceksin, bu gerçekleştiğinde onların iyiliklerini taltif et, kötülüklerini affet” buyurdu. Ben bu makamı elde edene kadar ümit içinde yaşadım” demektedir.¹⁸⁶

2.6.2. Küfeliler’e Hitabında

“Ey Küfeliler, siz namaz kılmadığınız ve zekat vermediğiniz için mi sizinle savaştığımı sanıyorsunuz? Size emretmek ve sizi yönetmek için savaşıyorum. Bunu (iktidarı) Allah bana verdiği halde siz kerih görüyorsunuz.”

2.6.3. Oğlu Yezid’e Biat Alırken

Oğlu Yezide biat alırken şöyle diyordu: “Yezid’in iktidarı alışı Allah’ın kaza ve kaderi ile, yoksa halkın işi değildir.”¹⁸⁷

Yaptıklarına karşı gelenlerin kendi kendilerine zulmettiklerini söyledi. “Allah benim bu işe ehil olduğumu görmeseydi bu işi bana bırakmazdı. Şayet Allah yaptığımızdan razı olmasaydı içinde bulunduğumuz durumu değiştirirdi” dedi. Halifelik konusunda “ben Allah’ın hazinedarıyım, Allah kime neyi takdir etmişse onu veriyor, neyi men etmişse onu da yasaklıyorum, şayet Allah bir şeyi kötü görmüşse onu değiştirir” diyordu.

Bir başka zaman “sizin başınıza geçmek için mücadele ediyorum, çünkü Allah bana sizin başınıza geçmemi emretmiştir” diye söylüyordu.¹⁸⁸

Yine Yezid’e vasiyetinde: “Senin aleyhinde ancak üç kişiden korkarım. Bunlar Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer’dir. Hüseyin b. Ali hakkında, umarım ki Allah sana kafi gelecektir. Çünkü Allah onun babasını öldürdü, kardeşini de yardımsız bıraktı...” demiştir.¹⁸⁹

Muaviye’den sonra oğlu Yezid ve sonraki Emevi idarecilerince de bu söylem devam ettirilmiştir.

Emevilere muhalif olan kimseler, onların, icraatlarını kadere dayanarak meşrulaştırmalarına karşı çıkmışlardır. Mesela Hasan el-Basri, Abdülmelik’in uygulamalarına: “Adil olan Allah, insanları hür bırakır ve insanlar doğruyu ancak kendi iradeleriyle tercih ederler” diyerek itiraz etmiştir. Emevilerin “fiillerimiz, yalnızca

¹⁸⁶ Aycan, İrfan (2001). Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan: 135

¹⁸⁷ Güler, İlhami (1998). Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 79

¹⁸⁸ en-Neşşar, Ali Sami (1999). İslam’da Felsefi Düşüncenin Doğuşu. (Çev: Osman Tunç): 326

¹⁸⁹ Aycan, İrfan ve Sarıçam, İbrahim (1993). Emeviler: 27

Allah'ın kaderine göre vuku bulmaktadır” sözü Hasan el-Basri'ye iletildiğinde, onun: “Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar” demesi, bu konunun toplumda nasıl bir tartışma ortamı meydana getirdiğinin göstergesidir.

Kader tartışmalarının bir daha gitmemek üzere gündeme gelmesinde, konunun siyasi ihtirasa malzeme yapılmasının önemli payı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Emeviler, siyasi iktidarlarını meşrulaştırmak ve icraatlarını kabul ettirmek için, kader meselesini kullanmışlardır.¹⁹⁰ Meselenin en hazin yönü, insan fiillerinde zorunluluğu ve iradesizliği savunan yönetimin bu konuyu siyasi emellerine alet etmesi, kendi fikirlerini benimsemeyenlere karşı uyguladığı şiddet içeren bir takım zulümler olmuştur. Ancak bütün Emevi halifelerinin aynı tavrı sergilediklerini iddia etmek yanlış olur. Zira Ömer b. Abdülaziz, II. Muaviye ve Yezid b. Velid gibi halifeler halkın dini duygularını istismar etmeyen bir anlayışı benimsemişler, adil bir yönetimi yerleştirme gayretinde olmuşlardır.¹⁹¹

Ayrıca politik sonuçları ve Emevi Halifelerinin suçlanmasını gerektirmesine ek olarak kader sorunu üzerindeki çatışmayı besleyen şey, savunucularının Yunan Felsefesi ya da Hristiyan teolojisinin etkisi altında kalmış oldukları meselesidir.¹⁹²

İslam kelamının hemen hemen bütün tartışma konularının öncelikle Mekke ve Medine dışında ve bilhassa Irak ve Suriye gibi bölgelerde ortaya çıkmış ve tartışılmış olması buralarda daha önce hüküm sürmüş olan Roma, Yunan ve Hristiyan kültürlerinin etkisini düşündürmektedir. Hatta Fazlurrahman, Mutezilenin aslah anlayışı, adalet anlayışı gibi fikirlerini Helenistik Felsefeden bilhassa Stoacılıktan etkilenecek geliştirmiş olduğunun tesbit edilmiş olduğunu ileri sürmektedir.¹⁹³

---

¹⁹⁰ Özpinar, Ömer (2005). Hadis Edebiyatının Oluşumu: 390, 391

¹⁹¹ Cengiz, Lütfi (1999). Emeviler Döneminde Kader Problemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi s: 77

¹⁹² Fahri, Macit (2002). İslam Felsefesi, Kelamı ve Tasavvufuna Giriş. (Çev.: Şahin Filiz): 30

¹⁹³ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEPLER (EKOLLER)

Kaza-kader meselesi tespit edebildiğimiz kadarıyla bilhassa hicri birinci asırdan itibaren Müslümanlar arasında sık tartışılan bir konu olmuştur. Genel hatlarıyla problemi Müslümanlar üç mihver etrafında değerlendirmişlerdir.

1.İnsanın bütün yapıp etmeleri mutlak olarak belirlenmiştir. Onun yapabileceği hiçbir şey yoktur. İnsan rüzgar önünde sağa sola hedefsiz ve gagesiz uçan bir kuru yaprak gibidir.

2.İnsan bütün yapıp etmelerinde mutlak bir hürriyete sahiptir. Kendi fiillerini kendisi yaratır. Allah da dahil hiçbir varlığın onun fiillerine müdahalesi yoktur.

3.İnsanın yapıp etmeleri ile ilgili bir ilahi ön bilgi vardır. Fakat bu önbilgi insanın iradesini yok etmediğinden dolayı insanın irade hürriyetine aykırı değildir. Bundan dolayı insan yapıp etmelerinde hürdür. Fiillerinin yaratıcısı değildir ancak yapıcısıdır.¹⁹⁴ Bizim anladığımız kadarıyla Ehl-i Sünnete göre, kulun dilemesi ve niyeti dışında bir gücü yoktur. Kul niyetinden dolayı sorumludur. Kaderin kazaya çevrilmesi, kulun niyeti ve Allah'ın kudretiyle olur. Yoksa, Allah'ın atâsı ile kazâ, kaderi tebdil eder. Allah kulları için asla zâlim değildir. Tersine atâsı ile, kulun hayrına kaderi tebdil edip hafifleterek rahmetini gösterir. İster zâlim olsun, ister mazlum, Allah'ın dilemediği niyetler, O'nun hikmetiyle gerçekleşmez.

---

¹⁹⁴ Keskin, a.g.e., s. 24

3.1. CEBRİYE

Emevi iktidarında zulüm ve haksızlıkların dini bir motifle kader anlayışı üzerinden meşrulaştırılmaya çalışma nedeni elbette halkın zulme, haksızlığa karşı çıkmasını ve baş kaldırışını engelleme ve asabiyete dayalı iktidarlarını koruma ve yerleştirmeye yönelikti. Ancak cebr fikri, yaptıkları her türlü zulmü hakla izah edebilmekteydi.

Cebri düşünceyi sistemleştiren Ca'd b. Dirhem'dir. "İnsan yaptığı mecburdur. O, havada uçan bir kuş tüyü gibidir. Fiillerin insana nisbeti mecazidir." şeklinde görüşünü açıklamıştı.

Öğrencisi Cehm b. Safvan ise (128/746) "İnsan fiillerinde mecburdur, onun hürriyeti ve kudreti yoktur." diyordu.¹⁹⁵ Bu mezhebin esas binası Cehm b. Safvan tarafından kurulmuştur.¹⁹⁶

İnsanda irade, istitaât ve fiili nefyeden Cebriye mezhebine göre kader, insanın mahkûmu olduğu ilahi yazgıdır. İsmail Hakkı İzmirli'nin söylediği gibi; Cebriyye kadere aşırı tazimden dolayı teklifi yok sayacak kadar ileri gitmiştir. Hatta "alem-i kevnde ma'siyet yoktur" demeye kadar varmışlardır.¹⁹⁷

Cehm'e göre insanın fiili diğer cansız varlıklar olan taş, toprak ve kurumuş bir gazelin hareketi gibidir. Bir taşın yuvarlanması neyse bir insanın eylemi de odur. Tümünün eylemi Allah'tandır.¹⁹⁸

Ca'd b. Dirhem, cebr akidesini Müslümanlar arasında yayan ilk şahıs olmuştur. Kelami görüşlerini Halife Hişam b. Abdilmelik (105-125/723-742) zamanında yaymaya başlamıştır. Ta'til (Allah'ın sıfatlarının nefyi) ve Halku'l-Kur'an görüşünden dolayı Şam'a tard edilmiştir. Kufe'ye gelen Ca'd burada Cehm ile karşılaşmış ve görüşlerini

¹⁹⁵ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 289, 291

¹⁹⁶ Ebu Zehra, Muhammed, İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi (Çev: Sıbğatullah Kaya): 111

¹⁹⁷ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 70

¹⁹⁸ İslamoğlu, Mustafa (1993). İman Risalesi: 194

ona da aşlamıştır. Hişam'ın emri ile bir kurban bayramı sabahı, hutbeyi müteakip minber önünde öldürülmüştür.

Cehm b. Safvan da Emevi devletinin sonlarına doğru huruc ettiği gerekçesiyle Salim b. Ahvaz tarafından öldürülmüştür.¹⁹⁹

Bu mezheb takip etmiş olduğu akıl yürütme ile nasları tek taraflı olarak ele almış ve kendi ön kabulleriyle değerlendirmiştir. Böylelikle insanın Allah'ın ilim ve meşietinin umumi olduğunu ve her şeyi içine aldığını ifade eden ayet ve hadisleri kendi görüşlerine mesned olarak almışlar; diğer taraftan insana fiil ve amel nisbet eden, emir ve yasaklara muhatap olduğunu bildiren, yapıp etmelerden sadece kendisinin sorumlu olduğunu, bunlardan dolayı hesaba çekileceğini ve yine bu yapıp etmelerden dolayı ceza ya da mükafaata hak kazanacağını ifade eden ayet ve hadisleri te'vil ederek bunların mecazi olduklarını, hakiki anlamlarının olmadıklarını söylemişlerdir.

Neticede doğru olan değerlendirmeyi bulamamışlar, Allah'ın bir çok vazifeye yarattığı, kendisine muhatap olarak kabul ettiği insanı diğer cansız alem derecesine indirgemişlerdir.²⁰⁰

Cebriye, İslam düşünce hayatında tutunamamıştır. Cebr fikrini bir his olarak "Allah'a teslim" manasında anlamayıp aklen temellendirmeye kalktığı için, yine Kur'an ayetleri ve İslam dininin genel prensiplerine ters düşmüş ve bundan dolayı da varlığını sürdürememiştir.²⁰¹

3.2. KADERİYYE

Hulefai Raşidin devrinin sonlarında ve Emevi devrinde, bazı Müslümanlar, kaza ve kader meselesi üzerinde cidal ve münakaşalara girişmişler, bunlardan bir kısmı, kaderin müdafaasında ifrat dereceye vararak insanın her türlü fiil ve hareketlerinde, cüz'i de olsa, rol oynayan iradeyi nefyedip cebri isbata çalışmışlardır. Müslümanlardan

---

¹⁹⁹ Koçyiğit, Talat (1984). Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar: 60, 61

²⁰⁰ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 72, 73

²⁰¹ Keskin, a.g.e., s. 199.

diğer bir gurup ise, iddialarında yine ifrata vararak Allahın iradesi dışında, insan için müstakil bir iradenin varlığını isbata çalışmışlar ve kaderi tamamen reddetmişlerdir; bunlara da kaderiye denilmiştir.²⁰²

Emevilerin kader anlayışı karşısında, kulların fillerinde özgür olduğunu söyleyerek ilk muhalefet edenin, Ma'bed b. Halid el-Cüheni el-Basri(ö.80/699) olduğu bildirilmiştir.²⁰³ O görüşünü şu cümle ile özetlemiştir. “Kader yoktur. İş yeniden olucudur.” Yani halka yapılan zulmü Emeviler yapmaktadır. Allah böyle şey emretmemiştir. Emevilerin zulümlerinin Allah tarafından takdir olunduğu hususunu inkar etmiştir.²⁰⁴

Emevilere karşı yürütülen isyanda, onlara muhalefet alameti olarak kullanılan Kaderi anlayış, Hasan el-Basri gibi dönemin önde gelen bir çok aliminden destek görmüştür. Ancak ikinci asrın sonlarına doğru alimlerin bu desteği ortadan kalkmış ve Kaderiye eleştirilmiştir. Kaderiyenin Mutezile içinde erimesi ve kader inkarcılığının artık iktidara muhalefetin bir göstergesi olmaktan çıkması gibi hususlar, bu eleştirilerin yoğunlaşmasında etkili olmuştur.²⁰⁵

Ma'bed'in kader görüşünü yayabilmek için giriştiği faaliyetler ve aralarında meşhur Mutezile imamlarından Amr b. Ubeyd'in de bulunduğu Basra halkından büyük bir kitlenin ona tabi olmasıyla Müslümanlar arasında başlayan cidal ve münakaşalar, Emevileri yine harekete geçirdi.²⁰⁶ Basra'da fitne büyüyünce Haccac, Ma'bed'e işkence yapmış ve Abdülmelik b. Mervan'ın emriyle hicri 80 senesinde asılarak idam edilmiştir.²⁰⁷

Bu düşünceyi yaymayı üstlenen ikinci kişi de Gaylan ed-Dimeşki'dir. Şam'da davetlerini sürdürdü. Ömer b. Abdülaziz'in de bununla tartışmaları olmuştur. Kendisi de

---

²⁰² Koçyiğit, Talat (1984). Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar: 61

²⁰³ Özpınar, Ömer (2005). Hadis Edebiyatının Oluşumu: 392

²⁰⁴ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 285

²⁰⁵ Özpınar, a.g.e., s. 392

²⁰⁶ Koçyiğit, a.g.e., s. 62

²⁰⁷ Abdulhamid, İrfan (1983). İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları: 286

Ömer b. Abdülaziz'e adaleti elden bırakmamaya davet eden mektuplar gönderiyordu.²⁰⁸ Halifeye “Şam halkı zulmün Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu zannediyor. Sen de aynı söylüyorsun” şeklinde ithamda bulundu. Ömer b. Abdülaziz bu suçlamaları kabul etmediyse de Gaylan'ı hoş karşıladı.²⁰⁹ Halife Ömer b. Abdülaziz'in vefatından sonra, Kaderiyeye karşı çok şiddetli hareket eden Hişam b. Abdilmelik (105-125/723-742) onu idam ederek Şam kapısında asmıştır.²¹⁰

3.3. MU'TEZİLE MEZHEBİ

İslâm'da ilk zuhur eden ve akideleri aklın ışığında izah edip temellendirmeye çalışan büyük kelim ekolüne verilen isimdir.²¹¹

Mutezile okulunun tüm mensupları, gücü ahlakın ön şartı olarak kabul ettiler. Onların ahlak teorisi “kul iyi veya kötü fiillerinin yaratıcısıdır ve yaptıklarından dolayı gelecek hayatta mükafat ve ceza hak edecektir” görüşünden oluşur. Bu görüşe göre, Allah insanın iyi veya kötü tüm fiillerinin sorumluluğundan muaf tutulmalıydı, çünkü bu sorumluluk tamamen insana aittir.²¹²

Ortaya çıkışı hakkındaki en yaygın kanaat, devrin en büyük alimi sayılan Hasan el-Basrî (öl. 110/728) ile Mutezile'nin kurucusu Vâsıl b. Ata (öl. 131/748) arasında geçen şu olaya dayanmaktadır:

Hasan el-Basrî'nin, Basra camiinde ders verdiği bir sırada bir adam gelir ve büyük günah işleyen bazılarının tarafından kâfir olarak vasıflandırıldığını, günahın imana zarar vermeyeceğini iddia eden bazılarının tarafından ise tekfir edilmeyip mü'min sayıldığını söyler ve bu mesele hakkında kendisinin hangi görüşte olduğunu sorar.

---

²⁰⁸ Ebu Zehra, Muhammed, İslâm'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi (Çev: Sıbğatullah Kaya): 120

²⁰⁹ Akbulut, Ahmet (1992). Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri: 286

²¹⁰ Koçyiğit, Talat (1984) Kelamcılarla Hadiseler Arasındaki Münakaşalar: 63;Abdulhamid, İrfan (1983). İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları: 287

²¹¹ Abdulhamid, İrfan (1983). İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları: 93

²¹² Fahri, Macid (2004). İslam Ahlak Teorileri: 61, 62

Hasan el-Basrî vereceği cevabı zihninde tasarlarken, öğrencilerinden Vâsıl b. Ata ortaya atılır ve büyük günah işleyen kimsenin ne mü'min ne de kâfir olacağını, bilakis bu ikisi arasında bir yerde “el-menziletü beyne'l-menzileteyn” yani fasıklık noktasında bulunacağını söyler. İşte bu hadiseden sonra Vâsıl b. Ata, Hasan el-Basrî'nin ilim meclisinden ayrılır ve arkadaşı Amr b. Ubeyd (öl. 144/761) ile birlikte caminin başka bir köşesine çekilerek kendisi yeni bir ilim meclisi oluşturup görüşlerini anlatmaya başlar. Bunun üzerine Hasan el-Basrî, “Vâsıl bizden ayrıldı (Kad i'tezele anna Vâsıl)” der. Böylece Vâsıl'ın önderliğini yaptığı bu guruba mu'tezile adı verilir²¹³

Onun ayrılmasıyla Basra Camiinde, siyasi hadiselerle bir başka zaviyeden ışık tutmaya çalışan yeni bir ilim meclisi teşekkül etmiş ve Vasıl b. Ata bu meclisin ilk mümessili olmuştur.²¹⁴

Mu'tezile ismini bu görüş etrafında temellendirmeye çalışanlara göre, bu isim onlara muarızları tarafından verilmiştir. Çünkü onlar, “Ehl-i sünnetten ayrılmışlar, Ehl-i sünnetin ilk büyüklerini terk etmişler, dinin büyük günah işleyen kişi (mürtebib-i kebîre) hakkındaki görüşünden ayrılmışlardır. Takılan bu isim onların bu tutumunu gösteriyordu”²¹⁵

Mu'tezile mezhebi, kaynaklarda daha değişik isimlerle de anılmaktadır.

Fiillerde irade ve ihtiyarı insana verip, insanı fiillerinin yaratıcısı kabul ettikleri için “**el-Kaderiyye**”;

Ru'yetullah, Allah'ın sıfatları ve halk-ı Kur'an gibi meselelerde Cehm b. Safvan'ın görüşlerine katıldıkları için “**el-Cehmiyye**”;

Allah'in bazı sıfatlarını kabul etmedikleri için de “**Muattıla**” olarak zikredilmişlerdir.

²¹³ Abdulhamid, İrfan (1983). İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları: 94, 95; Eş-Şehristanî, Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut 1975, I/48; el-Bağdadî, Abdulkâhir, el-Fark Beyne'l-Firak, (Çev. E. Ruhi Fığlalı), İstanbul 1979, s. 101, 104

²¹⁴ Koçyiğit, Talat (1984). Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar

²¹⁵ Abdülhamit, İrfan, İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları, (Çev. M. Saim Yeprem), İstanbul 1981, s. 94

Fakat onlar bu isimleri kabul etmeyip, kendilerini “**Ehlü'l-Adl ve't-Tevhîd**” olarak vasıflandırmışlardır²¹⁶

Terceme faaliyetleri çerçevesinde İslâm kültür dünyasına kazandırılan yeni eserlerle birlikte, siyâsî etkenlerin de tesiriyle giderek güç kazanan İtızal akımı kısa zamanda devlet ricalini de cezbeder duruma geldi ve daha Emevîler döneminde bile halifeler düzeyinde kabul gördü.

Bu mezhep bir fikir hareketi olarak Abbasîler döneminde gelişip yaygınlık kazandı. Abbasî halifelerinin Mu'tezile'ye karşı tutumları genelde müspet olmuştur.

Harun er-Reşîd döneminde (170-193/786-808) saraya kadar nüfuz etmiş olan Mu'tezilî düşünce, altın çağını el-Me'mun (öl. 218/833), el-Mu'tasım ve özellikle el-Vâsık'ın hilafetleri esnasında yaşamıştır. Bu halifeler döneminde Mu'tezilî görüş devletin resmi mezhebi durumuna gelmiş, Mu'tezile âlimleri de devlet ricâli nezdinde en muteber kişiler olarak saygı ve itibar görmüşlerdir. Mu'tezile âlimleri, bu dönemlerde, halifeleri kendi düşünce ve kanaatleri doğrultusunda yönlendirdikleri gibi, kendileri de devletin yüksek kademelerinde mevki sahibi olmuşlardır.

Mu'tezile'nin devlet otoritesi ve resmi mezhebi haline geldiği, yaklaşık 198-232/813-846 yıllarını kapsayan bu dönem, Ehli sünnet âlimleri ve müslüman halk açısından ve ızdırabın hüküm sürdüğü bir dönem olmuştur. Mu'tezile doktrinini devletin resmi görüşü olarak benimseyen, devrin hükümdarları el-Me'mun, el-Mu'tasım ve el-Vâsık, bununla yetinmeyip resmi organlar vasıtasıyla halkı da bu görüşleri kabullenmeye zorladılar. Özellikle, Kuran-ı Kerim'in yaratıldığını varsayan (Halku'l-Kur'ân) Mu'tezilî görüşün devlet eliyle zorla kabul ettirilmeye çalışıldığı bu dönem, İslâm mezhepleri tarihinde “mihne” olarak bilinmektedir. Başta Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) olmak üzere, resmi düşünceye karşı çıkan pek çok İslâm âlimi, bu tutumlarından dolayı mahkûm edilip işkenceye maruz kaldılar.

Bir tür Engizisyon anlamına gelen “mihne” el-Me'mun'dan sonra, el-Mu'tasım ve el-Vâsık dönemlerinde de şiddetini artırarak devam etti.²¹⁷ Bu dönemde Mutezili

²¹⁶ Topaloğlu, Bekir, Kelâm İlmi, İstanbul 1981, s. 170; IŞIK Kemal, Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri, s. 56

²¹⁷ Fahrî, Macid, İslâm Felsefesi Tarihi, (Çev. Kasım Turhan), İstanbul 1987, S. 54

olma, hükümeti desteklemek ve zulme ortak olmak anlamına gelmeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde kader inkarcılığının temsilciliğini, “mihne”nin müsebbibi Mutezile yapmıştır.²¹⁸

Başlangıçta hür düşüncenin savunucusu olarak ortaya çıkan Mu'tezile, bu halifeler döneminde tam aksi bir pozisyonda bulunmuştur. Mu'tezile'nin parlak dönemi ve dolayısıyla “mihne” hadisesi, el-Vâsik'in ölüp yerine el-Mütevekkil (247/861)'in geçmesiyle son buldu. Mu'tezilî düşünce daha önce el-Mehdî ve el-Emîn'in halifelik dönemlerinde de hüküm giyip cezalandırılmıştı. Fakat asıl darbe el-Mütevekkil'den geldi. Mu'tezile Mütevekkil'in hilafetiyle devlet kademelerinden kovuldu ve giderek gerilemeye başladı. Bu mezhep, sonraki asırlarda Büveyh oğulları ve Selçuklu sultanı Tuğrul Bey dönemlerinde rağbet görmüşse de bir daha eski itibarına kavuşamamıştır.²¹⁹

Mezhepler tarihi kaynakları, Mu'tezile'nin çöküşünü hazırlayan sebepler arasında, “mihne” hadisesini, Mu'tezile'nin akla ifrat derecede önem vermesini ve bu arada el-Eş'arî ile el-Matüridî'nin öncülüğünde Ehl-i Sünnet ilm-i kelâmının zuhur etmesini göstermektedirler.²²⁰

3.3.1. Mu'tezile'nin Metodu ve Görüşleri

Mutezile mezhebinin görüşleri beş esasta sistemleştirilmiştir. Buna (el-usûlü'l-hamse) adı verilir. Bu esaslar şunlardır:

A-Tevhid: Mu'tezile'nin en temel ilkesi olan tevhit anlayışı, bütün İslâm düşüncesinin de temelini oluşturmaktadır. Sadece Mu'tezile'ye göre değil, bütün İslâm mezheplerine göre önemli bir prensip olup bu, Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur, ezeli ve ebedîdir anlamına gelir. Bu konuda Mutezile'yi diğerlerinden ayıran husus, Allah'ın sıfatlarına dair tartışmalarda ortaya çıkmaktadır. Mutezile'ye göre Allah'ın en önemli iki sıfatı “birlik” ve “kıdem”dir. Mutezile Allah'ın sıfatlarını kabul eder, fakat bu sıfatlara Allah'ın zatinin dışında bir varlık hakkı tanımaz. Onlara göre “Allah âlimdir”

²¹⁸ Özpinar, Ömer (2005). Hadis Edebiyatının Oluşumu: 392

²¹⁹ Koçyiğit, Talat (1984). Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar: 86, 87Işık, Kemal (1967), Mu'tezile'nin Doğuşu Ve Kelâmî Görüşleri, Ankara, 59 Vd.; Bekir Topaloğlu, Kelâm İlmi, S. 183; Ebu Zehra, M., Mezhepler Tarihi, S. 143

²²⁰ Abdülhamid, İrfan, Itikadî Mezhepler Ve Akaid Esasları 125; Topaloğlu Bekir, Kelâm İlmi, S. 183

demek doğru; “Allah ilim sahibidir” demek ise yanlıştır. Çünkü ilim, sem’, basar gibi, sıfat-ı maânînin kabulü, kadim varlıkların çokluğuna (taadüdü kudemâ) delâlet eder. Hâlbuki tek kadim varlık vardır. O da Allah’tır. Mutezile bu konuda Cehmiye’nin etkisinde kalmıştır.

B- Adalet (el-Adl): Mu’tezile’ye göre, insan tamamen hür bir iradeye sahiptir ve fiillerinin yegâne sorumlusu odur. Yapmış olduğu iyilik de kötülük de kendisine aittir. Bu nedenle yapmış olduğu iyi amellere karşı mükâfat, kötü amellere karşı da ceza görecektir. Eğer kulun fiillerinde Allah’ın bir müdahalesi olsaydı, o zaman kul yapmış olduğu fiillerden mesul olmazdı. Çünkü bu durumda bir zorlama (cebr) söz konusu olurdu. İnsani, zorlama altında yapmış olduğu fiillerden sorumlu tutmak ise zulümdür. Bu, Allah’ın adaleti ile bağdaşmaz. Kul için en uygunu yaratmak Allah üzerine vaciptir.

C- el-Va’d ve’l-Va’id İyi amellerde bulunanların mükâfatlandırılması, kötü amellerde bulunanların cezalandırılması Allah için zaruridir. Bu nedenle Allah, adaletinin bir gereği olarak, iyi amellerde bulunan kullarını cennetle mükâfatlandıracağını (el-va’d); kötü amellerde bulunan kullarını ise cehennemle cezalandıracağını (el-va’id) bildirmiştir. Allah’ın, bunun aksini yapması, bu sözünden vazgeçmesi mümkün değildir. Mü’min, mutlaka Cennete; büyük günah işleyip de tevbe etmeden ölen kimse ise mutlaka cehenneme gidecektir. Allah’ın adaletinin gereği budur. Mutezile, bu görüşü ile şefaati reddetmiştir.

D- el-Menziletü Beyne’l-Menzileteyn (İki yer arasında bir yer): Bu prensip, büyük günah işleyen kimsenin imanla küfür arasında bir yerde, yani fasıklık noktasında bulunacağını ifade eder. Bu görüş, büyük günah işleyeni kâfir sayan Hâricîlerle, mü’min sayan Mürcie mezhepleri arasında mutavassıt bir görüşü temsil etmektedir.

E- el-Emru bi’l-Ma’ruf ve’n-nehyu Ani’l-Münker (İyiliği emretmek kötülükten nehyetmek): Mutezile, toplumda hak ve adaletin sağlanması ve ahlâkî yapının sağlıklı olabilmesi için, her müslümanın iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamasını gerekli görmektedir²²¹

---

²²¹ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi Ve Kelam’a Giriş: 307; El-Bagdâdî, Fark Beyne’l-Firak, S. 100 Vd.; Işık, Kemal, Mu’tezile’nin Doğuşu Ve Kelâmî Görüşleri, S. 67; Ebu Zehra, M., Mezhepler Tarihi, S137, 140 Vd.; Topaloğlu, Bekir, Kelâm İlmi, S.174 Vd.; I Abdülhamit, Mezhepler Ve Akaid Esasları, S. 105; Eş-Şehristani, El-Milel Ve’n-Nihal, I, 43

Değerlendirme

Mutezile kendi akılcılığını dini hakikatin keşfinde akılla vahyin eşit düzeyde olduğunu iddia edecek kadar ileri götürdü. Onlar, aklın hadise üstünlüğünü beyan etmekle yetinmeyip, onu dini bir delil olarak Allah'ın kelamıyla aynı düzeye yerleştirdiler.²²²

Mutezile delillerinde kuvvetli gibi gözüküyorsa da (teklifin sıhhati, fiillerin aidiyeti, fiillerden doğan isimlerin yapana verilmesi gibi),Ehl-i Sünnet'in ortaya attığı Allah'ın hakimiyetinin mutlaklığı esası bütün bu delilleri geçersiz kılmaktadır. Çünkü mutlak kudret sahibi, her şeyi bilen bir tek Allah inancı kabul edildikten sonra, alemde bazı şeylerin O'ndan, O'nun hakimiyetinden dışarıda olup bittiğini iddia etmek imkansızdır.

İşte bundan dolayı, Sünni inanca göre “alemden ne var ise, ne oluyor ve olacak ise hepsi Allah'ın ilim, irade, kader ve kazasıyla olur.” ve kader inancı bir itikadi meseledir²²³

3.4. EHL-İ SÜNNET

Kur'an-ı Kerimi ve Hz. Peygamberin sahih hadislerini rehber edinen, Allah elçisi Hz. Muhammed ile onun ashabının akaid konusunda takip ettikleri yolu izleyenlere Ehl-i sünnet veya Ehl-i hak denir.²²⁴ Sünnet Hz. Peygamberin söz ve davranışlarını içine alan bütün yaşamıdır. Cemaat; Hz. Peygamberin bütün hareket tarzlarını benimseyen topluluktur. Bu topluluk, en başta Hz.Peygamberin sahabesidir ve daha sonra onların hareket tarzlarını, inançlarını benimseyenlerdir. Buna göre Sünnet ve Cemaat Ehli deyiimi bütün Müslümanları içine alan bir genişlik arz eder.²²⁵

---

²²² FazlurRahman (2000). İslam. (Çev.: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın): 149

²²³ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 199

²²⁴ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 297

²²⁵ Gölcük, Şerafeddin (1992). Kelam Tarihi: 59

Sünnet ve Cemaat Ehlinin oluşumu bir zorunluluk sonucu olmuştur.²²⁶ Siyasi olaylar ister istemez inanç esaslarını zorlamıştır. Siyasi yönden çeşitli guruplara ayrılanlar birbirlerini itham ederken, görüşlerini dini kural ve kaidelere dayandırmak istemişler, dolayısıyla farklı anlayış ve yorumlar ortaya çıkmıştır.²²⁷

Başlangıçta İslamın itikadi esaslarını savunma görevini üstlenmiş olan Mu'tezilenin zamanla gayesinden uzaklaşması ve kendi görüşlerini zorla kabul ettirmeye kalkışmaları, bir taraftan -özellikle yeni Müslüman olup da henüz İslamı bilmeyenlerin katılmasıyla- Mu'tezile'nin sayısını artırırken, diğer taraftan ayet ve hadislerle bağlı olan hadis ve fıkıh alimlerinin, selefın nefretini ve düşmanlığını kazandırmıştır.²²⁸

İmam Eş'ari'nin(v.324/936) hocası Ebu Ali el-Cübbai(v.303/916) ile Salah-Aslah konusunda münakaşa edip Mutezileden ayrılışına ve İmam Maturidi'nin Maveaünnehir'de kelam metoduyla Ebu Hanifenin görüşlerini açıklayıp yaymasına kadar, Ehl-i Sünnetin görüşünü bu alimler (Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafii, Ebu Amr el-Evzai, Ömer b. Abdülaziz ve Cafer Sadık gibi)temsil edip savunmaktaydılar.²²⁹

Bilindiği gibi, Eş'ari uzun süre Mutezile ekolüne bağlı kalmış bir düşünür idi; 40 yıl bu ekolün görüşlerini paylaşıp savunduktan sonra Mutezileyi terk etmiş, Ehl-i Sünnet'e intisap ederek koyu bir selefiye taraftarı olmuştur. Mutezile ile hiç bir fikri bağının kalmadığını göstermek için, Ehl-i Sünnet akidesine sıkı sıkıya sarılmış, Mutezileye karşı şiddetli bir mücadeleye girişmiştir.²³⁰

İnsan hürriyeti (kader) veya gücünün (istitaa) savunulması meselesi, Müslüman toplumu 7.asır gibi erken bir dönemde insan hürriyeti savunucuları (kaderiler) ve bunların muhalifleri olan kaderciler (mücbire veya cebriye) diye ikiye bölen ilk kelami konu idi. Eş'ari'nin (öl.935) antitezinin daha sonra Sünnilik olarak tanımlanacak olan nihai çözümü, bir şekilde hürriyetin kabulünün kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle

---

²²⁶ Gölcük, a.g.e., s. 59

²²⁷ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 10

²²⁸ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 47

²²⁹ Gölcük, a.g.e., s. 48, 49

²³⁰ Yazıcıoğlu, a.g.e., s. 15

beraber, Allah'ın dünyadaki sonsuz hakimiyeti ve yüceliğini ifade eden Kur'ani telakkiyi de tanımamazlıktan gelemedi.²³¹

Eş'ari'nin akideyi tespiti aslında, o zamana kadar henüz geniş çapta tespit edilmemiş olan Ehl-i Sünnetin ve Mutezilenin durumunu bir terkip teşebbüsünü temsil etmektedir. Bu Ehl-i Sünnetin öz niteliğini teşkil eder. Fakat onun fiiliyatta ortaya koyduğu formüller mutlak surette Sünniliğin Mutezili akideye karşı bir tepkisini göstermektedir. Bu nedenle ortaya çıkan kesin sonuç, kısmen bir terkip, kısmen de bir tepki olmuştur.

O kesb nazariyesini Kur'an ayetlerine dayanarak, insanın irade hürriyeti sorunu üzerine kurmuştur. Bu nazariyeye göre bütün fiilleri yaratan ve ortaya çıkaran Allah'tır, fakat bu fiiller onları kesbeden (kazanan) insanın iradesine bağlanırlar. Eş'ari'nin çözmeye giriştiği sorun psikolojik olmaktan çok ahlaki bir sorundu: Burada faaliyette olduğu görülen ilke, her kudretin Allah'a isnat edilmesi, buna karşılık sorumluluğun mutlaka insanda kalmasıdır. Böylece Eş'ari, Ehl-i Sünnet'in de benimsediği gibi, Allah'ın mutlak kudret ve inayetini doğrulamış olmaktadır. İyi ya da kötü olsun, bütün fiiller Allah'ın iradesi ve rızası sayesinde meydana gelir.²³²

Eş'ariye mezhebi daha çok Mutezileye karşı bir antitez olarak doğmuş ve felsefeye karşı tez olarak devam etmiştir. Eş'ari alimleri, zamanla te'vile çok fazla yer vermişler, zaman zamanda kelamda yenilikler yaparak kelam ilmini felsefeyle rakabet edebilecek bir güce kavuşturmışlardır. Bu sebeple Eş'ari kelamı, -her ne kadar bazı konularda Mutezileden ayrılışının etkisiyle akli mahkum etmiş ise de- genelde akılcıdır.²³³

Eş'ari'nin Mutezileden farklı olan görüşleri dört başlık altında toplanabilir: Kur'anın gayrı mahluk olduğu, Müteşabihlerin yorumlanmaması, Cennet'te mü'minin Allah'ı görmesi meselesi ve kulun fiillerini kendisinin yaratmasını red meselesidir.²³⁴

²³¹ Fahri, Macid (2004). İslam Ahlak Teorileri. (Çev.: Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan): 39

²³² FazlurRahman (2000). İslam. (Çev.: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın): 151, 152

²³³ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 55

²³⁴ Watt, W. Montgomery (2004) İslam Felsefesi ve Kelamı. (Çev: Süleyman Ateş): 120, 121

Eş'ariyyenin zuhurundan sonra mutezile, ölüm kalım savaşına girmiş, böylece Mutezilenin İslam fikir hayatındaki rolü tamamlanmış ve haberleri tarih sayfalarına intikal etmiştir.²³⁵

İmam Eş'ari, eserlerinde Mutezile ve diğer bid'at mezheplerini reddetmiştir. Allah Teala'nın ezeli sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, itikadi konularda akla da değer vererek, ayet ve hadislerin yanında akli deliller de kullanmıştır. Eş'ari'nin inanç metodu kendisinden sonra gelen kelamcılar tarafından devam ettirilmiştir.

En meşhur Eş'ari kelamcıları, Bakıllani (öl. 403/1013), Cüveyni (öl. 478/1085), Gazzali (öl. 505 /1111), Şehristani (öl. 548/1153), Amidi (öl. 631/1233), Fahrudin Razi (öl. 606/1210), Kadı Beyzavi (öl. 685/1286), Taftazani (öl. 793/1390) ve Cürcani (öl. 816/1413) dir.²³⁶

Eş'ariye ile hemen hemen aynı zamanlarda gelişen bir başka kelam sistemi de Maveraünnehr'de yetişen Semerkant'lı Ebu Mansur el-Maturidi (öl. 333/945)'nin sistemi idi.²³⁷

Maturidilik, akaid sahasında ayet ve hadisle birlikte, akli da dinin anlaşılması için lüzumlu bir temel kabul etmiş, İmam Maturidi'den itibaren kelam metodunu gittikçe geliştirmiştir. Bir kısım araştırmacılar Maturidiliği Hanifiliğin devamı sayarlar. Bunun sebebi, İmam Maturidi'nin, İmam Ebu Hanife'nin akaid konusunda koyduğu prensipleri açıklayıp geliştirmesindedir.²³⁸

Maturidilik, bazı konularda Selefte Eş'arilikten daha yakındır. Bazı konularda ise daha akılcı davranıldığından Eş'arilikle Mutezile arasında yer alır. Bu sebeptendir ki bazı araştırmacılar, Maturidiyye'yi selefte daha yakın görürlerken, bazıları Mutezileye daha yakın görmektedir. Hakikatte ise Maturidilik, selefte daha yakındır.²³⁹

---

²³⁵ Koçyiğit, Talat (1984). Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar: 86, 87

²³⁶ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 304

²³⁷ Fazlur Rahman (2000). İslam. (Çev.: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın): 152

²³⁸ Kılavuz, a.g.e., s. 302

²³⁹ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 53

Hakim Semerkandi (öl. 342/953), Sadru'l-islam Muhammed Pezdevi (öl.493/1100), Ebu'l-Muin Nesefi (508/1115), Burhanüddin Nesefi (687/1289), Ömer Nesefi (öl. 537/1142), Ebu'l-Berekat Hafuziddin Nesefi (öl. 710/1310), Nureddin Sabuni (öl.580/1184), Ferğanalı Ali b. Osman el-Üşi (öl.575/1179), İbnü'l-Hümmam (öl.861/1457), Hızır Bey (öl, 863/1458) ve Kemalüddin Beyazi (öl. 1098/1687) en meşhur Maturidi alimleridir.²⁴⁰

Mutezile akılcılığı ile Ehl-i Sünnet akılcılığı arasında büyük fark vardır. Maturidi'nin sisteminde de aklın büyük bir yeri vardır. Ama herhangi bir mübalağaya sapmaksızın ve haddini aşmaksızın. Hatta İmam Maturidi haberi sıfatlarla ilgili müteşabih ayetlerin kesin te'vilinden bile sakınmış, “teşbihi nefyeder, hiçbir yorum yapmadan murad-ı ilahi her ne ise ona iman ederiz.” demiştir.

İmam Eş'ari de bu hususta Maturidi ile aynı düşünmektedir. Nitekim Ehl-i Sünnet Allah Teala'nın bütün sıfatlarını isbat etmiş, kadere inanmış, ahiret ahvaliyle ilgili ayet ve hadislerde bildirilmiş hususların hepsini kabul etmişlerdir. Mutezile de akıl, yerine göre hareket noktası, yerine göre hakemdir. Eş'ari ve Maturidilere göre ise, akıl naklin hizmetinde, onu teyid edici, açıklayıcı ve tamamlayıcı bir unsurdur.²⁴¹

Ehl-i Sünnet, başlangıçta ümmetin kabul ettiği inancı temellendirmek için her iki mezhebin de kullandığı argümanları görmüş ve onların maksadı ispata kafi gelmediğinden hareketle probleme yeni bir boyut kazandırmışlardır. Fiillerin takdir ve yaratmasını Allah'a vermekle Allah'ın mutlak hakimiyetini ispat ettikleri gibi, irade-i cüziye ve kesb gibi açılımlarla da insanın hürriyetini temellendirmişlerdir.²⁴²

---

²⁴⁰ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 302

²⁴¹ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 52, 53

²⁴² Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 199

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KADERLE BAĞLANTILI KAVRAMLAR VE DEĞERLENDİRME

4.1. İRADE

Arapça bir kelime olan irade asıl olarak “talep etmek” manasına gelen “r-v-d” sülasisinden if’al vezninde mastardır. Umumi olarak şu manaları ihtiva eder: “emretmek, istemek, dilemek, meyletmek, arzu etmek, bakıp isteyerek en iyiyi seçmek, kasdetmek ve bir şeyi severek ona itina göstermek”²⁴³ Bu kelime iki yönlü olarak hem insanların fiillerini yapmalarına, kendi fiillerinin sahipleri olarak onların mesuliyetini yüklenmelerine imkan veren bir özellik olarak ve hem de, Allah’ın hür bir seçim ve tercihle fiillerini yaptığını ifade etmek için kullanılmıştır.²⁴⁴

İnsanlar fiillerinde, gerçek bir irade hürriyetine sahiptirler. Zira insan kendi nefsinde bu gerçeği her an müşahede etmekte, yaptığı işlerde hür olduğunu görmektedir.²⁴⁵ O halde insanın kendi ihtiyarıyla yaptığı işler vardır ve bunlardan elbette sorumludur. Yapmakla mükellef olduğu şeyler karşılığında mükafat alacak yapmaması gerekenler karşılığında da ceza görecektir. Çünkü insan, kendi iradesi ve dileğiyle bir işi yapmaya kararını da tatbika teşebbüs etmiş olmakla, o işin sorumluluğunu yüklenmiştir.²⁴⁶

4.1.1. Mutezilenin İrade Anlayışı

Kullar fiillerinin meydana getiricisi ve yaratıcısıdır. Kulların kendi kazançları olan fiillerinde Allah Teala’nın bir fiili ve takdiri yoktur. Ne yaratma suretiyle ne de ortadan kaldırma suretiyle.²⁴⁷ Çünkü bazı insani fiiller şerdir. Allah’tan

---

²⁴³ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 121; bkz. İbni Manzur, Lisanü’l-Arab, III, 187

²⁴⁴ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 121

²⁴⁵ Kılavuz, A. Saim, 1987: 100

²⁴⁶ Aydın, Ali Arslan 1995: 448

²⁴⁷ Abdulhamid, İrfan (1983). İslam’da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları: 290

şer olan bir şey sadır olamayacağından bu tür fiillerin Allah'tan vuku bulması imkansızdır. O halde bu fiiller insandan sadır olmaktadır.²⁴⁸ Mutezile, Allah'ın kötülüğü irade edebileceği iddiasının, aklen iğrenç olması bir yana, Allah'a sefeh ve abes atfetmesi nedeniyle de reddedilebileceğini savunur. Bunlara ilave olarak kötülüğü irade etmekte kötülüktür. Buna göre Allah ne başkalarının yaptığı kötülüğü irade edebilir, ne de onu kendisi başlatabilir.²⁴⁹ Mutezile, “Bir şeyi emretmek irade etmeyi , bir şeyi menetmek onu irade etmemeyi gerektirir”, diye itikat etmiş, böylece kafirin iman etmesini Allah irade etmiştir, fakat küfrünü irade etmemiştir, neticesine varmıştır.²⁵⁰

Yani Allah Teala şerri meşiyetiyle istemez, irade etmez ve emretmez. Bilakis bu şerler insanın iradesi, ihtiyarı ve fiili ile meydana gelir.²⁵¹

İnsan irade sahibi hür bir faildir. İlahi inayetin kendisine bahşettiği hadis kudretiyle bu fiilleri yapar. O kudretle tasarruflarda bulunur ve dilediği istikamette onu kullanır. Bu kudret, yapmak ve yapmamak gibi fiilin iki zıddına da uygundur.²⁵² Bu fiillerin yaratılmasında Allah'ın müdahalesi yoktur. Eğer bu fiilleri hür iradesiyle seçip yaratan kul değil de Allah olsaydı, kulun o fiilden dolayı ceza görmesi zulüm olurdu. Halbuki Allah adil-i mutlak, zulümden münezzehtir.

Mutezile fiilin meydana gelişinde müessir olan şeyin, insanın iradesi, ihtiyarı ve kudreti olduğunu ileri sürerken, aşağıda verdiğimiz bir kısım Kur'an ayetlerine istinad etmiş, her şeyin ilahi irade ile meydana geldiğini bildiren ayetleri de tevil etmiştir.²⁵³

Kim kötülük işlerse cezasına çarptırılır ve Allah'tan başka hiçbir dost, hiçbir yardım edici bulamaz.²⁵⁴

---

²⁴⁸ Taftazani, (1980) Kelam İlminin Belli Başlı Meseleleri: 167

²⁴⁹ Fahri, Macid (2004). İslam Ahlak Teorileri: 68

²⁵⁰ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 195

²⁵¹ Abdulhamid, İrfan (1983). İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları: 291

²⁵² Abdulhamid, a.g.e., s. 290

²⁵³ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 103

²⁵⁴ Nisa 4/123

“Adem ile eşi dedi ki; “Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan kesinlikle hüsrana uğrayanlardan oluruz.”²⁵⁵

İnanan, soyları da inançta kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazancına bağlıdır.²⁵⁶

Biz ona yolu gösterdik. Artık ister şükreder isterse nankör olur.²⁵⁷

4.1.2. Cebriyenin İrade Anlayışı

Cehm b. Safvan (ö.128/745) ın kurmuş olduğu bu mezhebe göre, insanda hiçbir şekilde ifade ve ihtiyar yoktur, o hür değildir. Allah Teala tarafından önceden takdir edilmiş bulunan belli işleri yapmaya mecburdur. İnsan bir robot gibidir. Kendine ait hiçbir fiili yoktur.²⁵⁸ İnsanın hiçbir şeye gücü yoktur. O istita'a ile vasıflanamaz fiillerinde hür değildir, kudreti yoktur. İradesi ve ihtiyarı da yoktur. Allah fiilleri onda diğer varlıkları yarattığı gibi yaratır. Varlıklara fiilleri nasıl nisbet ediliyorsa, insana da fiilleri o şekilde nisbet edilir. Ağaç meyvelendi, su aktı, güneş doğdu vb. gibi. Bütün fiiller cebri, zorunlu olduğundan, ceza ve mükafat da cebirden ibarettir.²⁵⁹ İnsandan meydana gelen hareketler, cansız maddelerin hareketleri gibidir.²⁶⁰ İnsan tıpkı, rüzgarın önünde oraya buraya sürüklenen bir yaprak gibidir. İnsan için bir kudret ve irade hürriyeti tanımayan Cebriyeye göre insan fiilleri tamamen Allah'ın yaratmasıyla meydana gelir. Fiilin kula nisbet edilmesi mecazidir. Hakiki fail Allah'tır. Cebriye Mezhebi, her şeyin Allah'ın ilmi ve iradesi dahilinde meydana geldiğine, her şeyin çizilmiş bir kadere bağlı bulunduğuna delalet eden ayetleri;

Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeyin yöneticisidir.²⁶¹

Allah, her dışının rahminde taşıdığını, bu rahimlerin erken doğurdukları ile fazla tuttuklarını bilir. Her şey O'nun katında belirli bir ölçüye bağlıdır.²⁶²

---

²⁵⁵ Araf 7/123

²⁵⁶ Tur 52/21

²⁵⁷ İnsan 76/3

²⁵⁸ Kılavuz, A. Saim, 1987: 102

²⁵⁹ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 216

²⁶⁰ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 231

²⁶¹ Zümer 39/62

²⁶² Ra'd 13/8

Biz her şeyi belirli bir plan uyarınca yarattık.²⁶³

Onlara de ki; “Başımıza gelenler, sadece Allah’ın alnımıza yazdıklarıdır. Bizim mevlamız, sahibimiz O’dur. Mü’minler sadece Allah’a dayansınlar.²⁶⁴

“Allah kimi doğru yola iletirse o doğru yolda olur, kimleri saptırırsa işte onlar, hüsrana uğrayanlardır.”²⁶⁵

Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz. Hiç kuşkusuz Allah herşeyi bilir ve her işi yerinde yapar.²⁶⁶ delil getirmiş, insanda hür iradenin varlığını ispat eden ayetleri tevil cihetine gitmiştir.²⁶⁷

4.1.3. Ehli Sünnetin İrade Anlayışı

Bilindiği gibi insan kainattaki varlıkların en olgunu ve üstünüdür. Çünkü canlı ve cansız yaratıkların hepsi insanın emrine ve hizmetine verilmiştir. Bu bakımdan insan, Allah’ı bilmek ve ona ibadet etmek için olduğu kadar, bu dünyayı imar etmek için de yaratılmıştır. Bu sebeple Yüce Rabbimiz insana her türlü maddi vasıflar yanında, onu diğer varlıklara üstün kılan, akıl, irade ve ruh gibi manevi cevherler vermiştir. O, akıl ve iradesiyle diğer yaratıkların yapamayacağı bir çok mühim işleri yapmak, yeni yeni şeyler keşfedip icad etmek kudretine sahiptir. İnsana bu kudret ve vasıfları veren, mutlak kemal sahibi olan Allahü Teala’dır. Fakat insana verilen bu sıfatların hiçbiri tam ve hudutsuz değildir. Belki o, Yüce Allah’ın kemal sıfatlarına nazaran çok noksan ve pek mahduttur. Bu sebeple insan, iradesini ve diğer sıfatlarını kullanırken, belirli ölçülere ve ilahi kanunlara tabidir. Gerçi iradesini kullanırken çeşitli engellerle karşılaşabilir. Fakat bu engellere rağmen insan, iradesini kendi sınırları içinde kullanmakta ve dilediği cihete yöneltmekte serbesttir.²⁶⁸ Nesefî’ye göre irade, talep ve meyl gibi iki temel manayı aynı anda ihtiva eder. Meyl ancak taleple ortaya çıkar.

---

²⁶³ Kamer 54/49

²⁶⁴ Tevbe 9/51

²⁶⁵ A’raf 7/178

²⁶⁶ Dehr 76/30

²⁶⁷ Kılavuz, A. Saim, 1987: 102

²⁶⁸ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam’da İman ve Esasları: 447

İnsanın hür olarak bir fiil yapabilmesi ya da iki fiil arasında bir seçimde bulunabilmesi için öncelikle psikolojik bir meylinin olması gerekmektedir.²⁶⁹

Hülâsa insan, muayyen ölçü ve hudutlar içinde hareket edebilen hür bir varlıktır. O halde insanın kendi ihtiyarıyla yaptığı işler vardır ve bunlardan elbette sorumludur. Yapmakla mükellef olduğu şeyler karşılığında mükafat alacak, yapmaması gerekenler karşılığında da ceza görecektir. Çünkü insan kendi iradesi ve dileğiyle bir işi yapmaya karar vermiş ve kararını da tatbika teşebbüs etmiş olmakla, o işin sorumluluğunu yüklenmiştir.²⁷⁰

Ehl-i Sünnet kelimcileri, bir fiile iki failin etki edebileceğini kabul etmişlerdir. Burada iki işten birisinin önceliği değil, beraberlikleri söz konusudur. İnsanın bir şeyi kuvvetli bir arzu ve istekle istemesi sonucu, Allah onu yaratır ve insan da aynı anda kesbeder. Böylece, işin yaratma yönü Allah'a, kesb yönü ise insana ait olmuş olur. Bu durumda, önce yaratma sonra kesb söz konusu değildir. İnsan iradesi, fiilin başlangıç noktasıdır. Fiilin yaratılıp yaratılmaması insan iradesine bağlı bir husus olmaktadır.

Fiilin meydana gelmesi olayında yaratma ve kesb'te öncelik değil, beraberlik söz konusu edildiğinde, işin oluşumuna etki eden şeyin ne olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Bir sebep olmalı ki, iki fail harekete geçsin. Buradaki sebep, insan iradesinin harekete geçmesi olmalıdır. İradenin harekete geçmesi, fiilin sebebini teşkil etmektedir. Bu durumda, insanın fiilinde hürlüğü ve dolayısı ile, neticede sorumlu olması daha kolay anlaşılacaktır.²⁷¹

Maturidiler, her şeyi irade edenin Allah olduğunu ikrar etmekle birlikte, irade ile ilim arasında ayırım yaparak, Allah'ın her şeyi önceden bildiği ilkesinden hareketle insana irade tanımaktadırlar. "Allah insandan küfrü, onun ihtiyarıyla ve isteğiyle ve imana gücü olmakla birlikte diler." diyen Maturidilerdir.²⁷²

---

²⁶⁹ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 127

²⁷⁰ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam'da İman ve Esasları: 447-448

²⁷¹ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 63-64

²⁷² Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 214, bkz. Maturidi, K. Et-Tevhid. s.286; el-Bidaye, s. 123.

Maturidi'ye göre insanın eylemlerinin gerçek sahibi olduğu akılla duyularla ve Kur'an ayetleriyle açık ve seçik olarak bilinmektedir. Allah, insanlara bu gerçekten hareketle bazı görev ve sorumluluklar yüklemiş ve karşılığında ceza ve mükafat koymuştur. İş yapma ve eylemde bulunabilmek için eylem öncesinde ve eylem sırasında kulun kendisine güç ve kudret verilmiştir. İnsanın eylemleri, ona verilen bu gücün ve yaratılmamış olan cüz-i iradesinin sonucudur. Bu, insanın fiillerinin ve sorumlu olmasının temelidir. İnsan bunlarla fiile yönelir ve onu özgür iradesiyle seçer ve yapar. Kulun iyi veya kötü bütün fiillerinin yaratılması ise Allah'ın kudretiyle olur. Dolayısıyla insanın fiillerinde, insanın rolü ve Allah'ın kudreti olmak üzere iki yön söz konusudur.²⁷³

Eş'ari Mektebi için önemli olan, Allah'ın mutlak ve zati iradesidir. Onlara göre Allah'ın iradesi her şeyin üstünde ve her şeyi kuşatmaktadır. İnsanın fiilleri de Allah'ın iradesinin hudutsuz kapsamı içerisindedir. İnsanın fiillerini irade etmede hürriyetinin olup olmadığı konusunda Eş'arilerde bir açıklık görülmez. Onlar bu konuda Mutezile gibi, Allah'ın iradesinin yanında birde insanın iradesinin varlığını kabul etmekten endişe duyarlar. İnsanın, fiillerini yapmada iradesi vardır sözünü açıkça söylememişlerdir. Onlar bu alanda orta yolu tutmayı arzulamış, ne Cebriyenin insanın iradesiz oluşu ve ne de Mutezilenin iradeye sahip oluşu görüşlerini benimsemeyip bunlardan uzak kalmayı tercih etmişler ve her şeyi Allah'a bırakmayı yerinde bulmuşlardır. Bu sebeple onlara "cebr-i mutavassıt" denmiştir.²⁷⁴

Eş'arilerde: "İnsan, muhtar suretinde mecbur ve muztardır", sözü meşhurdur. Yani şeklen iradesi ve ihtiyarı vardır, ama hakikatta yoktur, demektir. Eş'arilerin: "İnsan fiilinde irade sahibidir ama iradesi Allah'ın iradesine tabi ve merbuttur" demeleri de bu manaya gelir.²⁷⁵

---

²⁷³ Kutlu, Sönmez (2003). İmam Maturidi ve Maturidilik (Seçki): 45

²⁷⁴ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 214-215

²⁷⁵ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 196, 13. dipnot

4.2. İSTİTAAT

Kader gibi kuvvet veya gücü ifade eden ve Kelami çevrelerde en önemli ihtilaf noktalarından biri olan diğer bir Arapça terim ise istitaat ve bu terimin türevleridir.²⁷⁶

İstitaat: Taat ve itaat kökünden gelip güç, kuvvet, kudret ve takat manasına gelen bir kelimedir.²⁷⁷

Nesefi'ye göre de istitaat, kuvvet, kudret ve takat manaları birbirine yakın olan kelimelerdir. Kelamcılar, onların hepsiyle aynı manayı kastederler. İnsanlar için kullanıldıklarında, eş anlamlı kelimeler olarak aynı manaya gelirler.

Cürcani'ye göre istitaat, Allah tarafından canlıda yaratılan bir araz olup, onunla iradi fiiller gerçekleştirilir. Burada yaratma, bir şeyin yokluktan varlık sahasına çıkarılması manasındadır.

Fiile ilişkin gücün varlığı, bütün ekollerce kabul edilmiş bir husustur. Ancak, bu gücün fiil işlenmeden önce mi, yoksa işlenme esnasında mı bulunduğu meselesi, şiddetli ve sonu gelmez tartışmalara konu teşkil etmiştir.²⁷⁸

Mutezile'ye göre kulun istitaatı vardır. Kul dini görevlerle mükellef tutulurken, ihtiyari bir fiili meydana getirirken, gerekli kudrete, o fiili yapmaya başlamadan önce sahip olmalıdır ki, böylece kul fiilini kendisi yaratmış, bu fiilde Allah'ın hiçbir müdahalesi bulunmamış olsun.²⁷⁹

Cebriye'ye göre kul için istitaat (iş yapma gücü) yoktur. İnsan küfre ve imana mecburdur. Buna şu ayeti delil getirirler:²⁸⁰

“Kadınlar arasında sevgide eşitlik yapmaya hırs gösterseniz bile, asla buna gücünüz yetmez.”²⁸¹ Cebriye, insanın yaptığı işin sahibinin ve gerçek failin Allah

²⁷⁶ Fahri, Macid (2004). İslam Ahlak Teorileri. (Çev: Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan): 41

²⁷⁷ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 211, 18. dipnot

²⁷⁸ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 77

²⁷⁹ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 112-113

²⁸⁰ Taftazani, (1980). Kelam İlminin Belli Başlı Meseleleri. (Çev.: Şerafeddin Gölcük): 170, 171

²⁸¹ Bakara 2/31, ayrıca bkz. Kalem 68/42, Bakara 2/286

olduğunu söylüyor, bundan dolayı insanın hiçbir şeye gücü yoktur. O istitaat ile vasıflanamaz. Fiillerinde hür değildir, kudreti yoktur.²⁸²

Eş'ari'ye göre istitaat (insanın gücü), insanın iş yapabilme gücüne sahip olmasıdır. Fakat bu güç insanın gayridir. İnsanın kendinden olmayıp ondan ayrıdır. Zira insan bazen güç sahibidir bazen değildir. Bu, insanın bazen bilgili, bazen bilgisiz, bazen hareketli, bazen hareketsiz oluşu gibidir. Nasıl ki insanın bilgin ve hareketli olması onun kendinden değilse, güç sahibi olması da kendi öz varlığından değildir.

İstitaat fiille beraberdir. Fiil meydana geldikten sonra yok olur. Allah'ın istitaatı yaratması insanın bir şey yapması içindir. İstitaat olmazsa insanın bir şey yapması mümkün olmaz. Sonuç olarak Eş'ari, yaratılmış bir kudretle insanın fiillerini yaptığını ve bu kudretin yokluğunda insanın iş yapamaz durumda olduğu görüşünü kabul ediyor.²⁸³

Maturidi'ye göre insandaki kuvvet iki zıt fiili meydana getirmeye elverişlidir.²⁸⁴ Bundan dolayı o, istitaatı ikiye ayırır:

1. Fizik organların sağlam ve işler vaziyette olmasıdır ki bu Allah'ın fazlıdır, bağışdır ve fiilden öncedir.

2. Yapılan işin ahlaki değer kazanması halidir. Bu takdirde fiil nitelik kazanma ameliyesi ile mükafat ve cezayla münasebet halinde olur. Bu istitaat fiille birlikte (Bu, fiil için bir illetir ve fiille beraberdir).²⁸⁵

Değerlendirme

Cebriye'nin görüşüne bakacak olursak, nakli delilleri dilediği tarzda tevil ettiği açıktır. Oysa bu ayetlerde gelen emirlerde genel olarak insan iradesinin aczinin

---

²⁸² Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 215, 216

²⁸³ Gölcük, a.g.e., s. 217

²⁸⁴ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 212, 2.dipnot

²⁸⁵ Gölcük, a.g.e., s. 217, 218

belirtildiği bir gerçektir. Yani iradesiyle insan gurura kapılmasın, kendi aczini bilerek Allah'ın kudretini tanısin.²⁸⁶

İstitaat Kur'an'da sıkça ve her zaman fiil halinde kullanılır. Mekke'ye hacca gitmeyi “Yoluna gücü yeten herkes için (men isteta'a)... insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır” diye bildiren²⁸⁷ ayette olduğu gibi veya mü'minlerden müşriklere karşı cihat için “Yeterince kuvvet ve atlar” hazırlamalarını emreden²⁸⁸ ayette olduğu gibi bazı ayetlerde, bu terim ahlaki ve dini mükellefiyetin ön şartı olarak açıkça gücü ifade eder. Yine mü'minler “gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun, kulak verin, itaat edin ve kendi hayrınıza infakta bulunun”²⁸⁹ diye teşvik edilmişlerdir. Bu ve diğer ayetlerde cihat²⁹⁰ veya ıslah etmek²⁹¹ gibi belirli fiilleri işleme gücü sonuçta ahlaki özgürlük ve sorumluluk imasıyla birlikte açıkça ifade edilmiştir.²⁹²

İnsanın fiili olduğuna göre, bu fiile ilişkin bir gücün bulunması da kaçınılmazdır. Zira, fiilin var oluş şartı kudrettir ve fiil var oldukça kudrete muhtaçtır. Kudret, fiilin şartı olduğu gibi, istitaatta kudretin şartı olmaktadır.²⁹³

4.3. HALK VE KESB (YARATMA VE KAZANMA)

Türkçe'de “yaratma olarak kullandığımız Arapça kelime “halk” olup, sözlük anlamı “ölçüp biçmek, bir nesneyi bir nesneye göre ölçerek kesip dikmek, ayarlayıp yapmak, bir nesneyi bir nesneye ölçüp biçerek yeni bir nesne meydana getirmektir.” “Halk” kelimesi genellikle iki anlamda kullanılır. Biri örneksiz yeni bir nesne ortaya koymak, diğeri de ölçmek, tahmin etmektir.²⁹⁴

Yaratma kelimesi Kur'an'da da başlıca iki manada kullanılmaktadır:

²⁸⁶ Taftazani, Ebu'l-Vefa (1980). Kalam İlminin Belli Başlı Meseleleri: 171

²⁸⁷ Al-i İmran 3/97

²⁸⁸ Enfal 8/60

²⁸⁹ Teğabun 64/16

²⁹⁰ Tevbe 9/42

²⁹¹ Hud 11/88

²⁹² Fahri, Macid (2004). İslam Ahlak Teorileri: 41

²⁹³ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 77

²⁹⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e., s. 52, bkz. Atay, Hüseyin, Farabi ve İbn-i Sinaya Göre Yaratma, s.119

Birincisi, bir şeyi yokluktan meydana çıkarmak: Allah, Kur'an'da her şeyin yaratıcısı olduğunu bir çok yerde tekrarlamaktadır.

İkincisi, bir şeyden başka bir şeyi yaratmak: “Sonra spermayı embriyoya dönüştürdük. Arkasından embriyoyu et parçasına dönüştürdük, arkasından et parçasından kemikler yarattık, arkasından kemiklere et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratığa dönüştürdük.²⁹⁵ “Allah, bütün canlıları sudan yaratmıştır.”²⁹⁶ Ayetlerinde bu mana mevcuttur.²⁹⁷

Kesb kavramı “kazanmak”, “mal etmek” yahut “bir kimsenin bir şeyi kendine ait kılması”,²⁹⁸ “toplamak”, “rızkı aramak”, “istemek” manalarına gelir. Kesb, fayda sağlamaya ve zararı defetmeye müteveccih fiildir.²⁹⁹

Kesb kelimesi, aslında Kur'ani bir tabirdir. Buna rağmen Ebu Hanife, gerek Fıkh-ı Ekber'inde, gerekse Vasıyye'sinde kesbden bahsetmemektedir. Kesb deyince, genellikle Eş'ari akla gelir.³⁰⁰ O, kesb nazariyesini, Kur'an ayetlerine dayanarak, insanın irade hürriyeti sorunu üzerine kurmuştur.³⁰¹ Buna göre insanı ve fiillerini yaratan Allah'tır. Buna delil; “Sizi ve yaptıklarınızı Allah yaratmıştır.”³⁰² ayetidir. Kesb, insanın ihtiyari fiillerine verilen addır. Kesb yaratma yönünden Allah'a, fiil olma yönünden insana aittir.³⁰³

Eş'arilere göre kesb, kulun fiilinin Allah'ın takdirine (mahdur) yaklaşmasıdır. Bu durumda kesb de aynen fiil gibi Allah'ın yaratığıdır.³⁰⁴

Eş'arî, insanın kesbinin Allah tarafından yaratıldığı görüşünü kabul etmekle beraber kesbi “fiil” ve “amel” olarak da isimlendirir. Allah'ı tek fail ve tek hâlık olarak

---

²⁹⁵ Mü'minun 23/14

²⁹⁶ Nur 24/45

²⁹⁷ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 52

²⁹⁸ Watt, İslamın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader: 206

²⁹⁹ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 221

³⁰⁰ Yazıcıoğlu, a.g.e., s. 55, bkz. Bakara 2/134, 141, 286 ve Al-i İmran 3/25, 161

³⁰¹ Fazlur Rahman (2000). İslam. (Çev.: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın): 151

³⁰² Saffat 37/96

³⁰³ Gölcük, Şerafeddin (1992). Kelam Tarihi: 75

³⁰⁴ Fığlalı, Ethem Ruhi (1986). Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri: 83

gören Eş'arî fail ve hâlık kelimelerini eş anlamlı olarak kabul ettiği için fail, halik mânâsına gelmektedir. Eş'arî kesb tarifini yaratmaya göre yapmaktadır. Fiili kesb edecek bir kasib gerekir ki, bu insandır; onu halk edecek bir hâlık gerekir ki, o da Allah'tır. Allah hareketi yaratır, fakat yarattığı bu hareketle hareket halinde olan kendisi değildir. Hareket eden, hareket kendisinde olandır. Aynı şekilde Allah imânı ve küfrü yaratır, fakat kâfir ve mü'min olarak adlandırılan insandır. Kâsib kendinde yaratılmış (hadis) olan bir kudrete sahip olduğu için kesb eder. Demek oluyor ki insan herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan fiilini kesb eder. Fiilini yaratması söz konusu değildir. Kendisi yaptığı için fiil onun olmuş olur, ama onu yaratan Allah'tır.³⁰⁵

İmam Razi de bu konuda; “Her ne kadar biz insanın kendi işlerini var edeceğini inkar ediyorsak da onları yapan olduğunu onları kazandığını itiraf ediyoruz”.

Allah Teala kanunu (adetini) şöyle yürütür: insan taata azmettiği zaman, Allah onu yaratır, isyana azmettiği zaman onu da yaratır. İşte bu esasa göre insan var eden değilken vareden gibi olur. Niçin bu kadarcık imkan emir ve yasak için yeterli olmasın?³⁰⁶

Maturidi'ye göre de yegane yaratıcı Allah'tır, kul ise kazanıcıdır.³⁰⁷ Maturidi mektebinde kesb insan için bir sıfattır. İnsanın irade ve kudretine bağlıdır. İnsandan yaratmanın vukuu imkânsızdır. İnsandan sadır olan fiil iki türdür:

1. İnsanın iradesi ve kudreti olmadan Allah'ın yarattığı fiil. Titreme hareketi gibi.

2. İnsanın irade ve kudretiyle Allah'ın icadettiği fiil ki, bu ihtiyari fiildir. Bu ikisi arasındaki farkı insan zorunlu olarak bilir ve bu fiillerden ikincisi insan için kesb olur.³⁰⁸

Maturidi kesb ve halk kelimelerini beraberce mütalaa ederek, bu terime açıklık

³⁰⁵ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 56, 57

³⁰⁶ Razi, Fahreddin (2002). Kelam'a Giriş (El- Muhassal). (Çev: Hüseyin Atay): 215, 216

³⁰⁷ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 104

³⁰⁸ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 223

getirmeye çalışır: Allah fiilleri oldukları gibi yaratmakta, onları yokluktan varlık sahasına çıkarmaktadır. İnsanlarda o fiilleri yaptıkları ve kesbettikleri ölçüde o fiillere sahip olurlar. Fiil ile kesbin aidiyetleri hususunda şu açıklamayı getiriyor: “Sabit olmuştur ki, fiil aslında kesb yönünden insana, yaratma yönünden de Allah’a aittir.”³⁰⁹ Bu durumda fiilin Allah ile insan arasında ortaklaşa meydana getirildiği yolunda bir fikir ileri sürülebilirse de, Maturidi, bunun söz konusu edilemeyeceğini söyler. Çünkü insanın, fiilin yokluktan varlık alanına çıkışını bütün detaylarıyla zihinde şekillendirip planlaması mümkün olmadığı gibi, fiilini çevre, mekan ve belirleyici boyutlarıyla biçimlendirip gerçekleştirmeye de imkan bulamaz. Onun elinde olan şey, yasaklanan veya emredilen hususa yönelik olarak harekete geçmek yahut da geçmemekten ibarettir.³¹⁰

Mutezile ise, kesbi kabul etmemiş, insanın fiillerinin Allah’a nisbet edilmesi noktasından hareketle reddetmiştir. Çünkü Mutezile’ye göre tasarruflarımız bize muhtaç, meydana gelmesi bize bağlıdır.³¹¹

Değerlendirme

Eş’ari alimler Cebriye ve Mutezilenin iki aşırı tezini reddettiler. İnsanı fiillerin yaratıcısı olarak tasvir etmekle Mutezile tek yaratıcı olan Allah’ın eşsizliğini inkar ederken, Cebriye de O’nun adaletini inkar etti. Eş’ariler ilk grubun cebr ve ikinci grubun da kader kavramları yerine 10. asırdan itibaren dini çevrelerde Sünniliğin mihenk taşı olan kesb kavramını koydular.³¹²

İmam Maturidi de İnsanın gerçekleştirdiği sıradan bir eylemin bile fizik, fizyolojik ve psikolojik bir çok ayrıntısının bulunduğunu, failin bunların sadece bir kısmından haberdar olup fonksiyoner olabildiğini göz önünde bulundurmakta ve eylemin oluşmasında kişinin bilgi ve gücünün sınırlı kaldığını kabul etmektedir. Bununla birlikte eylemin bu sınırlı yönü bile, onu gerçek manada fail statüsüne çıkarmaktadır. Maturidi, ruhi yetenekleri yerinde bulunan insanın, gerçekleştirdiği

³⁰⁹ Yazıcıoğlu, M. Sait (1988). Maturidi ve Neseî’ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı: 58

³¹⁰ Kutlu, Sönmez (2003). İmam Maturidi ve Maturidilik (Seçki): 192, 193, bkz. Maturidi, Kitabu’-tevhid s. 365, 366

³¹¹ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 223

³¹² Fahri, Macid (2004). İslam Ahlak Teorileri. (Çev.: Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan): 83, 84

fiillerde kendisini özgür hissedip dilediğini yapabilmesini ve bunu insan olmanın en üstün özelliği olarak telakki etmesini de bir delil olarak kullanır.³¹³

Eğer modern okuyucu yaratma işine tesir eden bütün faktörleri nazarı itibara alırsa “Allah tarafından yaratma ve insan tarafından kazanma” formülünü daha iyi anlar. Bu faktörler fizik ve kimya kanunlarına tabi olarak failin vücuduna ait şeyleri ihtiva eder. Bir oku atmak, insanın ayakta durma, yahut diz çökme kabiliyetini ve kolunun adalelerini germe kabiliyetini içine aldığı gibi ok, hava ve hedef maddelerinin normal durumunu da kapsar. Yer çekimi ve ışık da bunda rol oynar. Müslümanların gözlerinde bütün bunlar yaratıcı Allah’ın yetki ve kudretine dahildir. Amelde insanın payı yahut kesbi geri kalan şeydir. Hatta modern ilim nokta-i nazarından da insan kendini kuşatan objelerden yahut kuvvetlerden hiç birini var edemez. Fakat günlük hayatta bunları kendine bahşedilmiş bulur. Bütün bunlar insanın hareketinde insana ait olmayarak bir tarafa bırakılırsa insan için geri kalan içsel karar cidden az bir şeydir.³¹⁴

4.4. RIZIK

Rızık meselesinin kaza ve kader konusuyla yakın ilgisi vardır. Bu mesele, kaza ve kader dairesine giren ve insanı her yönüyle ilgilendiren konulardan biridir.³¹⁵

Rızık, lügatta, faydalanılan ve verilen şey anlamına gelir. İstılahta, Allah Teala’nın canlılara, yiyip içmek ve faydalanmak için verdiği her şey demektir. Bu tarife göre rızık, helali içine aldığı gibi, haramı da içine alır.³¹⁶ Rızık, bazen helal, bazen haram olabilir. Rızık bu şekilde tarif etmek, “rızık, canlının aldığı gıdadan ibarettir”, şeklinde tarif etmekten daha iyidir. Zira bu tarifte rızık, Allah Teala’ya nisbet ve isnad edilmesi manası yoktur. Halbuki rızık kavramında bu manaya daima itibar edilir.³¹⁷

---

³¹³ Kutlu, Sönmez (2003). İmam Maturidi ve Maturidilik (Seçki): 193, bkz. Maturidi, Kitabu’-tevhid s. 360, 387

³¹⁴ Watt, W. Montgomery (2004) İslam Felsefesi ve Kelamı. (Çev: Süleyman Ateş): 122

³¹⁵ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 252

³¹⁶ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş: 131, 132

³¹⁷ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu’l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 226

Mutezile rızık genel anlamda “insanın sahip olduğu mülk” şeklinde tarif etmiştir. Bu insanın kendi öz iradesi ve kudretiyle, hür seçimiyle kazanıp iktisab ettiğiidir.

Mutezile, haram olanı rızık olarak kabul etmemektedir. Allah haramın kazanılmasını ve infakını yasaklamıştır. Haramın rızık olduğu kabul edilseydi, bu caiz olmazdı.³¹⁸ Çünkü rızıkın manasında, Allah Teala’ya nisbet konusuna itibar edilir, Allah Teala’dan başka rızık veren yoktur. İnsan yediği haramdan dolayı yerilmeyi ve cezalandırılmayı hak eder. Allah Teala’ya nisbet edilen bir şey çirkin olmaz. Ona isnad edilen şeyi işleyen yerilmeye ve cezalandırılmaya müstehak olmaz. (Onun için de haram olan şey rızık olamaz.)³¹⁹

Maturidi bilginlerinden Nureddin es-Sabuni, helal olsun haram olsun, insanın yediği onun rızıkıdır, diyerek Mutezile’nin rızıkın insanın mülkü olduğu anlayışına karşı çıkmaktadır. Zira Allah’ın nimetlerinden rızıklanan hayvanlar için mülk edinme diye bir şey düşünülemez.

Eş’ari, “rızıklar Allah katındandır. O yaratıklarını helal ve haram olarak rızıklandırır.” der.

Rızıkın kulun mülkiyetiyle hiçbir ilgisi yoktur. Allah her şeyin sahibidir. Haram da rızıktır. Haram rızık kabul edilmediğinde, haram yiyenleri bir başkasının rızıklandığı anlamı çıkar ki, bu Allah’a küfürdür.

Eş’ari rızıkın mülkiyet olduğunu kesinlikle kabul etmiyor. Birinin sahip olduğu fakat kullanmadığı şey onun rızıkı değildir. O şey kendisinden yararlanan kimse için rızıktır. Allah rızıkı mutlak olarak vadetmiş, insana da bu rızıktan helal olarak isteyip aramasını emretmiştir. Şu halde herkes Allah’ın takdir ettiği rızıkı yer, hiçbir kimse başkasının rızıkını yemez. Sonuç olarak Allah tek rızık verendir.³²⁰

---

³¹⁸ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 253

³¹⁹ Taftazani, a.g.e., s. 226, 227

³²⁰ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 253, 254

Rızık konusunda Ehl-i Sünnet'in iki büyük kolu arasında farklılık göze çarpmamakta; bu hususta Mutezile'ye karşı birlik içinde oldukları görülmektedir.³²¹

Ehl-i Sünnetin rızık anlayışı şöyle maddeleştirilebilir:

1-Yegane rızık veren Allah Teala'dır.

2-Haram olan bir şey onu kazanan kul için bir rızık sayılır.

3-Haram rızık ise de Allah Teala'nın haram olan rızıkı kulun kazanmasına rızası yoktur.

4-Herkes kendi rızıkını yer. Bir kimse başkasının rızıkını yiyemeyeceği gibi, başka biride onun rızıkını yiyemez.³²²

Bu manada, rızık konusunda şu ayetleri örnek verebiliriz:

“Yeryüzündeki bütün canlı türlerinin beslenmelerini ve geçinmelerini sağlamak Allah'ın garantisi altındadır. O, onların ilk barınma yerleri ile geçiş yerlerini bilir. Bütün bunlar açık bir kitapta yazılıdır.”³²³

“Göklerin ve yerin anahtarları Allah'ındır. Dilediğine rızık bol verir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi bilendir.”³²⁴

“Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren daha sonra da diriltten Allah'dır. O'na koştüğünüz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır? Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.”³²⁵

“Eğer kulluğunuzu Allah'a sunuyorsanız, O'nun size bağışlamış olduğu helal ve temiz rızıklardan yiyiniz ve O'nun nimetlerine şükrediniz.”³²⁶

---

³²¹ Gölcük, a.g.e., s. 253

³²² Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 132

³²³ Hud 11/6

³²⁴ Şura 42/12

³²⁵ Rum 30/40

³²⁶ Nahl 16/114

Görülüyor ki yeryüzüne gönderilen insanın maddi geçimi, rızkı Allah'a aittir. Bu konuda teminat veren O'dur. Fakat rızkı arayıp bulmak yerüstü ve yeraltı nimetlerinden yararlanmak insana aittir.³²⁷

4.5. HAYIR VE ŞER

Çözümü zor meselelerden biri de hayır ve şer konusudur. Alemde hayır da var şer de var.³²⁸ İslam ıstılahında "Ma'ruf" kelimesi her türlü hayrı, "Münker" kelimesi de her türlü şerri ifade eder.³²⁹ Hayrın Allah'a nisbetinde şüphe edilmemektedir. Fakat şerrin Allah'a izafe ve isnat edilmesinde tereddüt edilmiştir.

Alemlerin yaratıcısı olan Hakk Teala hayrı ve şerri hem irade eder hem de yaratır. Bütün alemler O'nun kabza-ı kudretinde olduğu için kainatta O'ndan başka mutasarrıf, malik ve kadir yoktur. Sadece şerre Allah'ın rızası taalluk etmez.³³⁰

Mutezile mezhebi iradeyi, teşrii irade, emir ve rıza manasına aldığı için, şerri Allah'a izafe etmez. Onlara göre Allah, hayrı irade eder ve yaratırsa da, şerri irade etmez ve yaratmaz. Çünkü şerri (çirkini) yaratmak ve icad etmek çirkin olduğu gibi çirkin ve kötü olan şeyleri irade etmekte çirkin ve kötüdür. Allah Teala ise böyle olmaktan münezzehtir.³³¹ Bundan dolayı Mutezile alimi Abdülcebbar: "Allah'ı kötülük ve şer yapmaktan tenzih ederim", deyince Eş'ari olan İsferrini, "Mülkünde dilediğinden başka bir şey olmayan Allah'ı tenzih ederim", diye ona cevap vermişti.³³²

Ehl-i Sünnete göre, alemlerin yaratıcısı olan Allah Teala hayrı da şerri de irade eder ve yaratır. Çünkü Alemde her şey O'nun irade, takdir ve kudreti altındadır. Alemde O'ndan başka gerçek mülk ve kudret sahibi, tasarruf yetkisi olan bir başka varlık yoktur. Ancak Cenab-ı Hakk'ın şerre rızası (teşrii iradesi) yoktur. Şer işlemek, şerri kazanmak ve şerle muttasıf olmak çirkindir. Fakat şerri yaratmak böyle değildir.

³²⁷ Gölcük, İnsan ve Kaderi, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, 43.

³²⁸ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 234

³²⁹ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam'da İman ve Esasları: 454

³³⁰ Taftazani, a.g.e., s. 234

³³¹ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş

³³² Taftazani, a.g.e., s. 234

Mesela usta bir ressam, sanatının bütün inceliklerine riayet ederek çirkin bir adam resmi yapsa, o zatı takdir etmek ve sanatına duyduğumuz hayranlığı belirtmek için “ne güzel resim yapmış” deriz. Bu durumda resmi yapılan şeyin çirkin olması, resmin de irkin olmasını gerektirmez. Bununla birlikte Allah hakim-i mutlakdır. O’nun şerri yaratmasında bir takım gizli hikmetler vardır. Her ne kadar insan bu hikmetlerin mahiyetini kavrayamasa da, Allah’ın kudretiyle meydana gelen her işte, ya kendimiz ya başkaları ya da toplum için bir takım faydalar bulunabilir. O halde bir şeyin şer olması bizlere göredir.³³³

Allah Teala eşyayı zıtlarıyla birlikte yaratmıştır. Diri olanı ölü olandan, ölü olanı diri olandan, yaşı kurudan kuruyu yaştan çıkarır. Hazları elemlerden, elemleri hazlardan meydana getirir. En büyük hazlar elemlerin semeresi ve neticesi, en büyük elem de hazların semeresi ve neticesidir. Dünyadaki elemlerin hepsi, ahretteki hazlara nazaran bir zerrenin bir dağa nisbetinden daha küçüktür. Ahretteki elemlere nisbetle dünyadaki hazlar da böyledir.³³⁴

Kemal Paşazade, ister iyi olsun ister kötü olsun herhangi bir fiile nisbet edilmeksizin Allah’ın insanı fail kılmasını, “kendinde iyi” bir şey olarak görür. Kötü bir işin faili Allah değil, kuldur. Allah’ın buradaki fonksiyonu “kulu fail kılmak” tan ibarettir. Kulun fail kılınması, Allah için bir adalet, hikmet ve güzelliştir. Yapılan şey (me’ul) ise, şerdir ve çirkindir. Her ne kadar kuldan vukua gelen şey, ayıplı, noksan ve şer olsa da, Allah, insanı fail kılmak suretiyle, eşyayı kendisine uygun bir yere koymuş, böylece adaletin ve hikmetin gereğini yerine getirmiştir.³³⁵

Kendisinden hayır da şer de zuhur eden insan acaba tabiatı itibariyle hayırlı ve iyi midir, yoksa şerli ve kötü müdür? Yaradılışı gereği hayrı mı, şerri mi işler? Bu konuda Kur’anda “insanın kesbi lehine, iktisabı aleyhinedir”³³⁶ ayetine göre hayır kesb, şer iktisab edilmiş şeydir. Kesb kazanmak, iktisab külfetle ve kendini zorlayarak

---

³³³ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş: 114, bkz. Öçal, Şamil (2000). Kemal Paşazade’nin Felsefi ve Kelami görüşleri s.353, Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu’l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ) s.234, 235

³³⁴ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu’l-akaid). (Habl.: Süleyman Uludağ): 238, bkz. Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş s.115

³³⁵ Öçal, Şamil (2000). Kemal Paşazade’nin Felsefi ve Kelami görüşleri: 353

³³⁶ Bakara 2/268

kazanmaktır. Bu farka göre insan hayrı tabii olarak, şerri gayr-i tabii olarak işler. Hayra içinden gelerek, şerre göreneklere bakarak meyleder. Esas fitrata dönerse sadece hayır işler. Şer, yaratılışın kendisinde bulunmayan bir takım arızı sebeplerden dolayı ortaya çıkar. Onun için hayır umumi bir esas, şer ise terk edilebilir bir arazdır. Hayır zati, şer izafidir.³³⁷

Genel İslam filozofları gibi İbn Sina da, genelde iyiliğin hakim olduğu bu alemde kötülük, gül ağacındaki diken mesabesindedir. Kötülük kemalin yokluğudur. Onun kendi başına “salt” bir varlığı yoktur. Gazali de bu alemin “mümkün alemler arasında en iyisi, en güzeli ve en tamı olduğunu” söyler.³³⁸

Mümkün varlıklardaki eksiklik, evrenin Allah karşısında eksikliğidir. Evreni kendi bütünlüğü içerisinde değerlendirdiğimizde, evrenin genel yapısında hakim olan unsur ve asıl olan şey kötülük değil iyiliktir. Zira yaratmanın kendisi bizatihi iyidir. Bu, “her şeyin herkes için faydalı olması” anlamına gelmez. İlk bakışta hata olarak telakki edilen şey, evrensel boyutta düşünüldüğünde, mümkün varlıkların düzeni söz konusu olduğunda faydasız değildir. Örneği, kral için yapılan büyük ihtişamlı saraylarda tuvalete de yer verilir. Tuvalet kendi başına değerlendirildiğinde belki insanı tiksindirebilir. Ama sarayın bütünlüğü içinde düşünüldüğünde, tuvaletin saray projelerinde yer alması, en az diğer unsurlar kadar iyidir.³³⁹

Konuyla ilgili ayetler:

“Nerede olursanız olun, surlarla tahkim edilmiş kalelerin içinde bile olsanız, ölüm sizi bulur. Eğer onlar bir iyilikle karşılaşırlarsa ‘bu Allah’tandır’ derler, ama başlarına bir kötülük gelirse ‘bu senin yüzündendir’ derler. Onlara de ki; Hepsi Allah’tandır. Niye bu adamlar kendilerine söylenen sözü anlamaya yanaşmıyorlar?”

---

³³⁷ Taftazani, Ebu'l-Vefa (1999). Kalam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid). (Hazl: Süleyman Uludağ): 239

³³⁸ Aydın, Mehmet (1987). Din Felsefesi: 122

³³⁹ Öçal, Şamil (2000). Kemal Paşazade'nin Felsefi ve Kelami görüşleri: 358, 359

“Karşına çıkan her iyilik Allah’tandır. Başına gelen her kötülük de kendindedir. Biz seni insanlara peygamber olarak gönderdik. Buna şahit olarak Allah yeter.”³⁴⁰

Hasan-ı Basri bu ayetleri şöyle yorumlar: “bu ayetleri kendilerine göre taat ve masiyetle tefsir ediyorlar; ve küfür, fışk, isyan, zulüm, cevr, bühtan ve bütün kötülüklerin Allah’tan geldiğini iddia ediyorlar. Hakikat böyle değildir fakat münafıklar, Allah kendilerine geçim ve sağlık hususunda bir lütufta bulunursa “bu Allah’tandır” ve geçim darlığı, hastalık, çoraklık, kıtlık ve kısırlık gibi hoşlanmadıkları bir şeye Allah onları duçar ederse “bu Muhammed’dendir.” Derler. Allah ise: “De ki: Hepsi Allah’tandır” diyor. Yani hepsini Allah yapıyor.” Burada Hasan-ı Basri’nin son yorum cümlesi: “Yani hepsini Allah yapıyor” çok önemlidir. Çünkü, bunları Allah takdir etmiş ve tekil olarak sizin başınıza bela olarak sarıyor demiyor. Aksine, dünya hayatının normal olayları olarak kanunlarını Allah koyduğu için O “yapıyor” diyor. Yani burada bu olayların Allah’a külli bir aidiyeti söz konusudur.³⁴¹

4.6. ECEL

Lügatta, bir şey için konulmuş vakit ve tesbit edilmiş müddet anlamına gelir. İstilahta ise, insan hayatı ve diğer canlılar için tayin edilmiş müddete ve bu müddetin sonuna yani ölüm için takdir edilmiş vakte denir.³⁴²

Ecel meselesi de kaza ve kaderle ilgili konulardan biridir. İnsan fiilleriyle ilgili görülen bu meselede insanın rolünün ne olduğu araştırılmış, bazı neticelere ulaşılmıştır.³⁴³

---

³⁴⁰ Nisa 4/78-79

³⁴¹ Güler, İlhami (1998). Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 87

³⁴² Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş: 128; bkz. Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 258; Gölcük, İnsan ve Kaderi, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, 45

³⁴³ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 257

Her ferdin ve her milletin eceli vardır. Ecel bir tane olup, Allah'ın kaza ve kaderiyedir. İnsanları dirilten, rızıklandıran ve öldüren Allah Teala olduğundan eceli tayin eden de O'dur: "Aranızda ölümü biz takdir ettik."³⁴⁴

Ecel ne vaktinden önce gelebilir ne de geciktirilebilir: "Her ümmetin bir eceli vardır. O ecelleri gelince ne bir saat geri kalırlar ne de ileri giderler."³⁴⁵

"Halbuki Allah bir kimseyi, eceli geldiği zaman asla geciktirmez."³⁴⁶

Ecel hiçbir sebeple değişmez. Bazı ibadet ve taatların ömrü artıracığına dair hadisler, ehl-i sünnet kelamcıları tarafından, insanları hayırlı ve güzel işlere teşvik etmek (terğib) için buyrulmuş hadisler olarak kabul edilmiş veya şu manalara yorumlanmıştır: Ömrün artmasından maksat elem ve kederden uzak, huzur ve saadet içinde, güçlü ve kuvvetli yaşamaktır. Veya Allah Teala bu gibi şahısların iyilik yapacağını bildiği için ezelde onların ömrünü buna göre fazla takdir etmiştir.

Herhangi bir müdahale olmaksızın tabii bir şekilde ölen kişinin, eceliyle öldüğü konusunda İslam mezhepleri ittifak etmiştir. Ancak katledilerek öldürülen (maktül) eceli ile mi ölmüştür? Konusu görüş ayrılığına sebep olmuştur.

Ehl-i sünnet kelamcılarına göre maktül eceliyle ölmüştür. Çünkü ecel, hayatın tereddütsüz olarak son bulduğu zamandır. Eğer maktül öldürülmemiş olsaydı, tabii olarak o vakit ölmesi de, ölmemesi de caizdir.³⁴⁷

Maturidiliğe göre, öldürülen eceliyle ölmüştür. O kimse için bundan başka bir ecel yoktur. Öldürme işi katile yöneliktir, ona aittir. Ölüm ise ölüye ait olup Allah'ın yaratmasıyla meydana gelir. Katil öldürme fiilinden dolayı cezaya layıktır. Öldürme, katil, öldürene, katile aittir. Öldürme işinin ölenle ilgisi yoktur. Zira öldürülenin durumu katil olmayıp, ölümdür. Katile ve onun işlediği fiile göre o maktüldür, öldürülmüştür. Hayatın sonu demek olan eceline göre, o meyyittir, ölmüştür.

---

³⁴⁴ Vakıa 56/60

³⁴⁵ A'raf 7/34; Yunus 10/49

³⁴⁶ Münafikun 63/11

³⁴⁷ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 128, 129; bkz. Gölcük, İnsan ve Kaderi, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, 45.

Eş'ari de, “ölen ve öldürülen kendi eceliyle ölmüştür” demektedir. Eş'ari'den sonra Bakıllani, Cüveyni ve Bağdadi de aynı görüşü tekrar ediyorlar. Her insan eceli geldiğinde ölür, çünkü her şey Allah tarafından takdir edilip hükme bağlanmıştır.³⁴⁸ Katilin ceza görmesi ve tazminat ödemesi mecburiyeti, men edilen bir işe teşebbüs etmesinden (haddi tecavüz etmesinden) ve (sünnetullah dediğimiz) tabiat kanunları gereğince, Allah Teala'nın akabinde ölümü yarattığı bir fiili kesbetmiş olmasındandır. Zira katil ve öldürme, halk ve yaratma bakımından olmasa bile, kesb yönünden katilin fiilidir.³⁴⁹

Mutezile mezhebi ise ecel konusunda üç ayrı görüşe sahip olmuştur:

1.Katil maktülü öldürmeseydi, maktül yine kesinlikle ölürdü.

2.Maktül katilin fiili sebebiyle ölmüştür. Eğer katil öldürmeseydi maktül kesinlikle yaşardı.

3. Kadı Abdülcebbar'ın da tercih ettiği bu görüş ise ehl-i sünnet kelamcılarının görüşü gibidir. Yani maktül eceliyle ölmüştür. Şayet katil onu öldürmeseydi, onun yaşaması da ölmesi de mümkün olacaktı.³⁵⁰

Değerlendirme

Ecel konusuna sosyo-psikolojik açıdan bakıldığında; “İnsan ölümlü bir varlıktır.” Bu durum onu korkutmakta mıdır?³⁵¹ Ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusunun bütün insanlar için değişmez bir psikolojik gerçek olduğu kabul edilebilir.

Günümüzde ölüme karşı dört tür kültürel tutum geliştirildiği müşahade olunmaktadır: Ölümü inkar etme, ölüme meydan okuma, ölümü isteme ve ölümü kabullenme. Ölüm karşısında duyulan korku ve sıkıntı kişiyi zorunlu olarak ölüm ötesi bir hayatın varlığına, dinin açıklamalarına uygun bir ahiret inancına sevkeder mi? İlahi dinlerin hepsinde ortak olan ilahi mahkemede hesap verme zorunluluğu, cennet ve cehennem kavramlarının insan psikolojisinde uyandırdıkları etkinin tabiatı incelendiği

³⁴⁸ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 259

³⁴⁹ Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi: 223

³⁵⁰ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 130

³⁵¹ Aydın, Mehmet (1987). Din Felsefesi: 184

zaman, bunun kişilere çok yönlü ve karmaşık nitelikte tepkiler uyandırdığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar insanda tabii bir “ölümsüzlük arzusu” var olmakla birlikte bu, dinin açıklamalarından oldukça farklı içi boş bir çerçeve, bir inanç biçimidir. Esasen bu arzu, insandaki benseverlik (narsizm) eğiliminin bir ifadesidir. Diğer ızdıraplar karşısında olduğu gibi, ölümün yol açtığı sıkıntı ve bunalım da, ya Allah’ı inkar ya da imanın arınmasıyla çözülür.³⁵²

İslamiyet, ölümü Allah’tan gelen bir varlığın yine O’na dönmesi olarak kabul etmektedir. Bu konuda İslam düşünürleri, hayattaki hedefin ölümden önce iyi insan olmayı gerçekleştirmek olduğuna vurgu yaparlar. Farabi: “Doğru düşün ve doğru hareket et ki faziletli olasın ve ölüm korkusunu yenesin. Faziletli insanın ölümden korkması için hiçbir sebep yoktur. O, mümkün olduğu ölçüde uzun yaşamak ve iyi fiillerini artırmak ister ki, bu sayede ölümden sonraki mutluluğu da artmış olsun.”³⁵³

Ölüm aslında ruhun bu boyuttaki deneyimini tamamlaması, bedenın çekim alanından kurtulması ve doğumla ölüm arasında geçen süreçte topladığı negatif ve pozitif enerjilerin dökümünün yapılması için gerekli kaçınılmaz bir gerçektir. Ölüm dediğimiz boyut değiştirme sonrasında kredi kartlarımızı, paralarımızı, banka hesaplarımızı veya mal mülkümüzü değil ama olumlu davranışlarımızın kaydedilip toplandığı manevi hesabımızda toplanan enerjiyi kullanabileceğiz. O zaman Mevlana’nın dedi gibi, ölüm günü düğün bayram günüdür. Sevgiliye kavuşma günüdür.³⁵⁴

4.7. HİDAYET-DALALET

Hidayet gerçekte dalaletin karşıtıdır. Doğru yolu bulma, açıklama anlamındadır. Dalalet ise hidayet ve irşadın zıddı olup yoldan sapma anlamını taşır.

---

³⁵² Hökelekli, Hayati (2001). Din Psikolojisi: 98-102

³⁵³ Aydın, Mehmet (1987). Din Felsefesi: 186

³⁵⁴ Saraç, M. Ender (2007). Ruhsal Gelişim ve Kader: 227-230

Hidayet istenilene ulaşma kılavuzu, yolu olurken, dalalet matluba ulaşmayı kaybetme, istenilene ulaşmayan yoldur.³⁵⁵

Hidayet ve dalalet kelimeleri bir çok defa Kur'an'da zıt-ikiz kavramlar olarak kullanılmışlardır. Bu fiiller de diğer iyi ve kötü fiiller gibi bazen insana nisbet edilmiş, çok kerede hidayete ermek ve dalalete düşmek açısından insanın pek de rolünün olmadığını ifade edecek şekilde kullanılmıştır.³⁵⁶

Allah'tan başka insanları hidayete erdiren ve sapıklığa sevk eden hakiki bir fail yoktur. Bu iki fiil de Allah'ın fiillerindedir. Hidayet ve dalaletin, başka varlıklara nisbet edilmesi³⁵⁷ mecazidir.

Mutezileye göre, Allah'ın hidayet etmesi, doğru yolu göstermesi; saptırması (idlal) da, kulu sapık diye isimlendirmesi, kul kendi nefsinde sapıklığı yarattığı zaman, onun sapıklığına hükmetmesi demektir.³⁵⁸ Burada açıkça anlaşılan hidayet ve dalalet Mutezile ekolüne göre bir yaratma değil sadece bir ihbar, beyan ve isimlendirmeden ibarettir.³⁵⁹

Cebri yorumla hidayet ve dalaleti anlamak isteyenlere; Hasan el-Basri, Allah'ın insanları saptırmadığını ancak hidayet ettiğini ve kendilerini temize çıkarmak isteyenlerin hangi şeyleri tartıştıklarını şöyle ifade eder: “Bunları münakaşa ederler; Allah Teala “Allah, istediğini saptırır, istediğini de doğru yola götürür” demiştir, derler. Fakat ayetin öncesine ve sonrasına bakmazlar. Ayetlerin öncesinin ve sonrasının dalalet ettiği manayı düşünseler, dalalet düşmezler”.

Hidayeti, Allah'ın emrini dinleyip o emre en güzel şekilde uyma olarak değerlendiren Hasan el-Basri, Emiru'l-Mü'minin'e hidayetle ilgili “o kullarımı müjdele ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. Allah'ın hidayet ettikleri bunlardır. Tam

---

³⁵⁵ Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991) Kelam: 242

³⁵⁶ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 185

³⁵⁷ Şura 42/52; İsrâ 17/9; Nisa 4/119; İbrahim 14/36

³⁵⁸ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 115, 116

³⁵⁹ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 187; bkz. Güler, İlhami (1998). Allah'ın Ahlakiliği Sorunu: 139

akıllı insanlar da bunlardır”³⁶⁰ ayetini hatırlatarak bu ayeti iyi düşünüp manasını anlamasını ister.³⁶¹

Ehl-i Sünnet kelamcılarına göre “Allah dilediğini saptırır. Dilediğine de hidayet verir”³⁶² mealindeki ayetten kasıt “dilediği kimse için hidayeti, dilediği kimse için de sapıklığı o şahısta yaratır” demektir. Allah Teala’nın bir kul için sapıklığı yaratması, o kulun iradesini kötüye kullanmasındandır. Yoksa kul, sapıklığı tercih etmedikçe, ilahi irade ve kudret, onu sapıklık yoluna zorla sevk etmez. Zira Kur’an-ı Kerim’de “sana gelen kötülük kendindedir”³⁶³ buyrulmuştur.³⁶⁴

Din psikolojisi bakımından hidayet olayı pek önemlidir. Hidayet ve ihtida din şuurunun kemale ermesiyle olur. Hidayet bir kimseyi insan-ı kamil haline getiren iman ve takva yoludur. “Hidayet bir kimsenin tekrar doğuşu, yeniden dünyaya gelişidir. Bir insan anasından doğarak dünyaya gelir. Bu maddi doğuştur. Bir manevi doğuş ve dünyaya geliş vardır ki bu hidayettir.” Din psikolojisinde hidayet, bir kimsenin hayatında meydana gelen derin bir karışıklıktan sonra hislerinde ve fikirlerinde husule gelen bir değişmeyi bildirir. Şuuru bu dereceye gelen kimsede o zamana kadar görülmemeyen büyük bir irade kuvveti, yüksek bir kavrayış ve anlayış kabiliyeti görülür. Hidayet adeta bir ideal değiştirmektir; yıllardan beri kökleşmiş olan tavır ve hareketlerde, itiyatlarda kökünden bir değişmeyi gerektirir. Bu değişmenin önemini filozof Boutroux “İlim ve Din” adlı eserinde şöyle ifade eder: “Hidayetin bir ferдин iç hayatında uyandırdığı mücadele o kadar büyüktür ki, bu adeta milletler arasındaki bir savaşı andırır.”³⁶⁵

Hidayet sözcüğü Kur’an’da 307 kez kullanılmıştır. 7’si tafdil olmak üzere bunlardan 191’i fiil, 116’sı da isimdir. İsim ve fiillerin tümünde birden 175 kez hidayet

---

³⁶⁰ Zümer 39/18

³⁶¹ Erdem, Mustafa (2003). Hasan el-Basri ve Kelami Görüşleri: 89, 90

³⁶² Fatır 35/8

³⁶³ Nisa 4/79

³⁶⁴ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş: 116; bkz. Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 188; Taftazani, (1999). Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu’l-akaid). (Haz: Süleyman Uludağ): 227, 228

³⁶⁵ Pazarlı, Osman (1982). Din Psikolojisi: 137, 138

insan fiili olarak, yalnız isimlerde ise hidayet 90 kez insan fiili olarak kullanılmaktadır.³⁶⁶

Hidayet ve dalaleti insanın fiilleri olarak gösteren ayetlere misal:³⁶⁷

“Kim doğru yolu izlerse (hidayet) kendisi için izler. Kim doğru yoldan saparsa (dalalet) kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse bir başkasının günah yükünü taşımaz. Bir peygamber göndermedikçe hiç kimseyi azaba çarptırmayız.”³⁶⁸

“Biz, insanlar için bu Kitab’ı hak ile sana indirdik. Artık kim doğru yola gelirse kendi yararınadır; kim de saparsa kendi zararınadır. Sen onların üzerine vekil değilsin.”³⁶⁹

Hidayet tevbe şartına bağlanmıştır: “Kuşku yok ki, ben tövbe edip iman edenlere iyi ameller işleyip, hidayete gelen kimseye (doğru yoldan ayrılmayanlara) karşı affediciyim.”³⁷⁰

Hidayet yönelme şartına bağlanmıştır: “Allah dilediğini kendisine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.”³⁷¹

Allah’a sarılma şartına bağlanmıştır: “Allah’ın ayetleri size okunuyorken ve O’nun Peygamberi aranızdayken nasıl kafir olabilirsiniz? Kim Allah’a sımsıkı sarılırsa doğru yola iletilmiş olur.”³⁷²

Allah yolunda cihad şartına bağlanmıştır: “Uğrumuzda cihad edenleri, kesinlikle hidayet yollarımıza erdiririz. Hiç kuşkusuz Allah iyi işler yapanlarla beraberdir.”³⁷³

---

³⁶⁶ İslamoğlu, Mustafa (1993). İman Risalesi: 218

³⁶⁷ Keskin, Halife (1997). İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza: 185

³⁶⁸ İsra 17/15

³⁶⁹ Zümer 39/41

³⁷⁰ Ta-ha 20/82

³⁷¹ (Şura 42/13)

³⁷² Al-i İmran 3/101

³⁷³ Ankebut 29/69

Hür iradeye bağlı olması: “Semud kavmine gelince onlara doğru yolu gösterdik; fakat onlar, körlüğü doğru yola tercih ettiler.”³⁷⁴

İlahi fiil olarak kullanıldığı yerlere örneklerde de ameli şartlara bağlıdır: “Allah zalim kavmi hidayete ulaştırmaz.”³⁷⁵

“Allah kafir toplumları hidayete ulaştırmaz.”³⁷⁶

“Allah fasık toplumu hidayete ulaştırmaz.”³⁷⁷

Allah’ın hidayeti için geçerli ölçüler Alla’nın doğru yoldan saptırması anlamına gelen “dalalet” için de geçerlidir. Kur’an’da 191 kez kullanılmıştır.³⁷⁸

“Allah dileyseydi, hepinizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Sizler yaptığınız işlerden kesinlikle sorguya çekileceksiniz.”³⁷⁹

Kur’an’da hidayet-dalalet, iman-küfür... konusunda yer alan ayetler bir araya getirilerek ele alındığında ortaya şu sonuç çıkıyor: Bir kimse özgür iradesiyle küfrü seçer ve bu yolda, hiçbir uyarıya kulak vermeden ısrar ve inatla derinleşirse, bir noktadan sonra Yüce Allah onun kalbini mühürlüyor ve onun için artık –tabir doğruysa– kapı kapanmış oluyor. Buna kelim ilmi terminolojisinde “hızlân” deniyor. Yani kâfirin yardımsız bırakılması, küfrüne terk edilmesi. Ama hidayete ulaşma yolunda samimiyetle çaba gösterenlere de hidayet yolu her zaman açıktır. Allah Teala’nın “dileyeni mi” yoksa “dilediğini mi” hidayete erdireceği konusu da yukarıda söylenenler ışığında şöyle izah edilmelidir: Allah Teala’nın hidayete erdirmesi, hidayeti elde etmek gibi bir problemi bulunanlar için söz konusudur. Bu anlamda her iki şık da doğru olmakta ve aynı kapıya çıkmaktadır. Zira bir kimse iradesini hidayeti bulma yolunda sarf ederse Allah Teala onu o yola sevk edecektir. Dolayısıyla bu kimse, Allah Teala’nın, hidayete erdirmek istediği kullardan olmaktadır. İradesini bu yolda kullandığı

---

³⁷⁴ Fussilet 41/17

³⁷⁵ Bakara 2/257

³⁷⁶ Bakara 2/264

³⁷⁷ Tevbe 9/24

³⁷⁸ İslamoğlu, Mustafa (1993). İman Risalesi: 222

³⁷⁹ Nahl 16/93

için “dileyen”, bu irade sebebiyle Allah Teâlâ da onu o yola sevk edeceği için “dilediği”...³⁸⁰ olmaktadır.

Hidayet ve dalalet kişisel birer tecrübe olup, toplumsal hidayete bağlıdır. Toplumsal hidayet ise, pratikten önce doğru düşünce, isabetli karar verme ve dakik planlama gücüdür. Hidayet ve dalalet kişisel olduğu kadar aynı zamanda toplumsaldır. Toplumun hidayeti bireylerin hidayetini etkilediği gibi dalaleti de aynı işlevi görür. Toplumun ferdi belirlediği oranda hidayet ve dalalet toplumsal bir olgudur. Ferdin toplumun belirlemesine karşı koyduğu oranda da bireyseldir.³⁸¹

4.8. TEVEKKÜL-TEDBİR

Lugatta, güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek manasına gelen tevekkül, ıstılahta, hedefe ulaşmak için gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsine yapıştıktan ve yapacak hiç bir şey kalmadıktan sonra, Allaha dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allaha havale etmek demektir.³⁸²

Hasan el-Basri takdir-tevekkül konusunu halifeye mektubunda şöyle ifade etmiştir:

“Ey Emire’l-Mü’minin! Bil ki, Allah’ın emir, kitap ve adaletine muhalefet edenler dinlerinde çok ifrata gitmiş olanlar ve cehaletlerinden dolayı her şeyi kadere yüklemiş olanlardır. Dünya işinde ise, bununla yetinmeyip bu gibi işlerde azimli ve tedbirli davranırlar. Bu hakikatin ağır, batılın hafif olmasından ileri gelmektedir. Onlardan birine, dine ait bir emir verecek olsan: “Kalemler kurumuş (iş işten geçmiştir) ve alınlara “bahtiyar” veya “bedbaht” yazılmıştır”, cevabını verir. Birisine “dünya yolunda nefsinin yorma, sıcak veya soğukta kendini işe koşma ve canını yolculukta tehlikelere atma, nasıl olsa rızkın hazırlanmıştır” desen kabul etmez. Yine, “koyunlarının başına çoban bırakma, kurtların yiyeceği ve hırsızların çalacakları, ölecek

³⁸⁰ Sifil, Ebubekir (2009). Ehli Sünnet İnancı ve Tarihsellik. <http://www.tahavi.com/makaleler/062.html>. Erişim Tarihi: 06.07.2009

³⁸¹ Güler, İlhami (1998). Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 143

³⁸² Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş: 111

ve kaybolacak olanlar takdir edilmiştir, sen onları korumaya muktedir olamazsın; Allah'ın muhafaza edilmesini takdir ettiği hiçbir şey zayi olmaz” desen kabul etmez. Yine, “atını ve deveni kaçacak diye ipe bağlama, ne takdir edilmişse o olur, bağlasan da bir bağlamasan da” desen kabul etmez. Yine, “Sakın dükkanını ve evinin kapısını – malının ve eşyanın kaybolmasından korkarak- kapama, zira senin kapıyı kapaman, Allah'ın takdirini değiştirmez” desen, bunu da kabul etmez. Dünyaya ait herhangi bir işinde, bütün ihtiyat tedbirlerini alarak sağlamlaştırmaksızın hareket etmez. Eğer böyle yapmamasını söylersen bilgisizliğini ileri sürer, sonra da söyleneni kabul etmez. Bütün bunlara rağmen din meselelerini kadere terk eder. Bunlar hakkın ağır, batılın hafif olmasından ileri gelir.³⁸³

Burada insanın hür bir irade sahibi olduğu açıkça vurgulanmakta ve kulun psikolojik yapısından dolayı menfaati olmayan şeylerin sorumluluğundan kaçmak istediği ifade edilmektedir.³⁸⁴

Mesela bir Müslüman; “Allah'ın takdiri böyledir” diyerek günah işlemeyeceği gibi, günah işledikten sonra da, “takdir-i ilahi böyleymiş, Allah benim için böyle yazmış. Ne yapayım alnımın yazısı buymuş” diyerek kendini mazur gösteremez. Zira kader bir sırdır. Takdir-i ilahi bizce meçhuldür. Bilinmeyen (meçhul) bir şeye dayanarak, kendimizi nasıl mazur görebiliriz?

Gerçek şudur ki, takdir-i ilahinin o şekilde tecellisine sebep, bizim kendi irade ve ihtiyarımızla o yola yönelmemizdir. Bu sebeple de, yaptığımız işlerden elbette sorumluyuz.³⁸⁵

Tevekkül eden kimse, Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmuş, kaderine razı kimsedir. Fakat ne kadere inanmak, ne de tevekkül etmek, tembellik, gerilik ve miskinlik demek değildir. Her müslüman, tabii olayların, ilahi düzenin ve kanunların çerçevesinde, sebep-sonuç ilişkisi içinde olup bittiğinin şuurunda olmalıdır. Yere tohum ekilmeden mahsül elde edilmez. İlaç kullanılmadan tedavi olunmaz. Salih ameller

---

³⁸³ Fığlalı, Ethem Ruhi (1986). Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri: 310; Erdem, Mustafa (2003). Hasan el-Basri ve Kelami Görüşleri: 82

³⁸⁴ Erdem, Mustafa (2003). Hasan el-Basri ve Kelami Görüşleri: 82

³⁸⁵ Aydın, Ali Arslan (1995). İslam'da İman ve Esasları: 460

işlenmedikçe cennete girilmez... bunlar Allah'ın yaratıklar için takdir ettiği ilahi düzen ve kaderdir. Öyleyse tevekkül, çalışıp çabalamak, çalışıp çabalarken Allah'ın bizimle olduğu düşüncesini hatırdan çıkarmamak ve neticeyi Allah'a bırakmaktır. Allah şöyle buyurur: “bir kere azmettin mi (işin gereklerini yerine getirdin mi) artık Allah'a güven (O'na dayan). Muhakkak Allah tevekkül edenleri sever.”³⁸⁶

Peygamber Efendimiz de devesini salarak tevekkül ettiğini söyleyen bedeviye “önce deveni bağla, Allah'a öyle tevekkül et”³⁸⁷ buyurmuştur.³⁸⁸

4.8.1. Tevekkül Tedbir Takdir İlişkisi

Allah ilahi takdirin şekilleniş biçimiyle ilgili bilgi vermiş midir? Aşağıdaki ayetler soruya cevap niteliğindedir.

İlgili ayetler:

“Sonra şöyle dedi: Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar.”

“Babalarının kendilerine emrettiği yerden (çeşitli kapılardan) girdiklerinde (onun emrini yerine getirdiler. Fakat bu tedbir) Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı; ancak Ya'kub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”³⁸⁹

“Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri: “Ne kadar kaldınız?” dedi. (Kimi) “Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık” dediler; (kimi de) şöyle dediler: “Rabbimiz, kaldığımız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.”

³⁸⁶ Al-i İmran 3/159

³⁸⁷ Tirmizi, Kıyamet, 60

³⁸⁸ Kılavuz, A. Saim (1987). Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş: 112

³⁸⁹ Yusuf 12/67, 68

“Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşıyarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyyen iflah olmazsınız.”³⁹⁰

“Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar; secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kafirler, size ansızın bir baskın vermek için, silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur, fakat dikkatli olun. Allah kafirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır.”³⁹¹

“And olsun ki Musa’ya: “Kullarımı geceleyin yürüt, denizde onlara kuru bir yol aç, batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme” diye vahyettik.”³⁹²

4.8.2. Takdirin Şekillenmesinde Tedbirin Rolü Var Mıdır?

Alacağımız basit tedbirler bile takdirin gelişim çizgisini etkilemez mi? Örneğin yazın aldığımız bir yiyeceği dışarıda bıraktığımızda bir günde bozulacaksa buzdolabına koymamız, onun ömrünü kat kat artıracaktır. Takdir, tedbiri bozar veya bozmaz gibi kesin ifadeli tartışmalar yerine, ikisi arasındaki bağlantı ve etkileşim incelenmelidir. Trafik kazaları, depremler, doğal afetler ve insanların kendi hataları sonucu oluşan felaketler; tedbir almakla, içsel ve dışsal donanımlarla farklı sonuçlar doğuracaktır.

4.9. DUA

Dua, “insanla Allah arasında bir haberleşme ya da iletişim” olarak tanımlanır.³⁹³ Dua; istektir. Diğer bir ifadeyle dua var olandan da üstün, değerli idealler ve isteklerin istemidir.³⁹⁴ Görünüşte bu haberleşme tek yönlü gibidir, fakat duada,

---

³⁹⁰ Kehf 18/19, 20

³⁹¹ Nisa 4/102

³⁹² Ta-Ha 20/77

³⁹³ Hökeleklî, Hayati (2001). Din Psikolojisi: 212.

³⁹⁴ Şeriati, Ali (1989) Kur’an’a Bakış: 71

sadece dua eden tarafından anlaşılabilir bir yol ile, Allah'ın buna cevap vereceği beklentisi ve umudu vardır. Konusu ne olursa olsun dua, insanın içinde kendisini muhtaç ve arzulu olarak gördüğü, hatta bir çok kimsenin kendi iradesine aykırı olarak, orada Allah'ı insanın ihtiyacını karşılayacak durumda olan varlık olarak kabul ettiği ve Allah'ın kendisini işittiğine inanıp güvendiği, açıkça denk olmayan bir ilişki içerisindeki iletişimidir.³⁹⁵

Dua ve niyaz ibadetin bir parçasıdır. Mü'minlerin Allah'a hitap etmeleri, O'na yaklaşmaya çalışmaları için yapılan bir cehttir. Allah'a şükranlarını bildirmek, hamd ve sena etmek, af ve mağfiret dilemek, ruhun Allah'a teveccühüdür.³⁹⁶ Açıkça ya da üstü örtülü şekilde, insani durumun kendi temeline kendisinin sahip olmadığını itirafı ile yüksek bir iradeye başvurma son derece tutarlı bir davranış olarak gözüktür. Bir talebi konu edinen dua temel bir ruh halini temsil eder. Allah'a ümit ve güvenle yönelen insan, kendi faniliğini itiraf etmekte, aynı zamanda hayatın bir anlamı olduğuna inanarak arzusunu sürdürmektedir. Buna bağlı olarak da, Allah'ın iyiliksever, aktif ve güçlü olduğunu açıkça ifade ederek O'na doğru yönelmektedir. Dua bizzat kendiliğinden kendi etkinliğinin prensibini elde tutmadığı için, güç ve kuvveti elde bulunduran yüce bir varlığa başvurudur.³⁹⁷

4.9.1. Duanın Konusu

Duanın ilk konusu Allah'a perestiştir, aşk ve hürmetini ifadedir. Perestiş ve hürmet her akıl insanının en yüksek kemal olana ve yalnız ona borçlu olmasından ileri gelir. Düşünce ve akıl, sonsuzluk ve ilahi azamet karşısında hiçliğini ve küçüklüğünü tanır; irade, en yüksek kadir-i mutlak karşısında aczini kabul eder. Duada “hürmet, itaat, sevgi” gibi üç esaslı özellik vardır. Bunlardan sonra Allah'a, insanlara yaptığı sonsuz lütuf ve ihsanlara karşı “hamdü sena etmek şükranlarını bildirmek” vardır. Son olarak Allah'ın yardımını dilemek vardır.³⁹⁸

---

³⁹⁵ Hökelekli, Hayati (2001). Din Psikolojisi: 212

³⁹⁶ Pazarlı, Osman (1982). Din Psikolojisi: 193

³⁹⁷ Hökelekli, a.g.e., s. 213

³⁹⁸ Pazarlı, a.g.e., s. 194

Duanın konusu olan hürmet, itaat, sevgi, hamd, şükür ve yardım dilemek hayatımızı pozitif yönde etkileyen faktörlerdir.

4.9.2. Duanın Tesirleri

Dua, maddi ve uzvi, manevi ve ruhi olmak üzere iki cepheden mütaala edilebilir.³⁹⁹ Dua: İnsanın kendi özünü, arzularını ve isteklerini gözden geçirmesi, insanın ve toplumun kaderini düşünmesi için bir araçtır. Allah'la ahidleşmek ve sürekli ahidlerin yenilenmesi gibidir. Allah'ın yardımlarına dayanılması, insandaki gizli kabiliyetlere güvenilmesidir.⁴⁰⁰

Dua, ibadetin bir parçasıdır. Zihnin bir takım kötü hayaller ve ihtiraslarla dolmasına ve insanı kötülöklere sürüklemesine mani olur. Dua eden kimse, samimi ve iyi kalpli insan olmaya cehdeden kimsedir.⁴⁰¹ Dua, kalbin Allah'la konuşmasıdır, bu bir haberleşme, bir iletişimdir. İnsanın fitri bir eğilimi, vazgeçilmez bir ihtiyacıdır. İkbâl'in ifadesiyle, "ister ferdi ister içtimai olsun dua, kainatın dehşet verici sessizliği içinde, insanoğlunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştiyakın ifadesidir." James, insanların psikolojik yapısı köklü bir değişikliğe uğramadıkça ta kıyamete kadar dua edeceklerini belirtir.⁴⁰²

Dua, müminlerin cesaretini ve enerjisini artırır. Ümitsizlikten, maneviyat çöküntüsünden kurtarır. Hayat mücadelesine daha büyük bir enerji ve azimle devamlarını sağlar. Ümitsizlikler ve felaketler karşısında çaresiz kalan kimselere teselli membaı olur. Tesellisiz kalan insanın ruhi muvazenesi tehlikeye düşer. Dua çaresizleri teselli eden en büyük kudrettir.

Hayatta karşılık beklemeden böylesine bizi destekleyen ve yükselten manevi kudretten mahrum kalan insanlar gerçekten bedbaht kimselerdir.⁴⁰³ Peygamberimiz, "Allah'a, kabul edileceğine kesin şekilde inanmış olarak dua edin. Şunu da bilin ki,

---

³⁹⁹ Pazarlı, a.g.e., s. 195

⁴⁰⁰ Şeriati, Ali (1989) Kur'an'a Bakış: 73, 74

⁴⁰¹ Pazarlı, a.g.e., s. 195

⁴⁰² Hökelekli, Hayati (2001). Din Psikolojisi: 219, 221

⁴⁰³ Pazarlı, a.g.e., s. 196

Allah kendisinden gafil ve başka işlerle meşgul bir kalbin duasını kabul etmez.” diye buyurarak inançla yapılan duanın kabul edileceğine dikkat çekmektedir.⁴⁰⁴

Duanın ahlak ve şahsiyet üzerine de tesiri büyüktür. İnsanlığı ahlaksızlığa sürükleyen sebepler arasında ümitsizlik, manevi ve ruhi disiplin gevşemesi de vardır. Dua insanın duygularını yükseltir, küçük ve adi ihtiraslardan kurtarır, ruha sükunet ve ferahlık verir. Şahsiyetin kuvvetlenmesine yardım eder. Duanın sağlığa tesirleri de tıp dünyasında kabul edilmiş bir gerçektir.⁴⁰⁵

Bütün bunlar gösteriyor ki, dua din gibi evrensel bir olaydır; her dinde, her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlığına rastlamak mümkündür. Hatta dine ilgisiz ve inançsız insanların arasında bile ara sıra dua edenlerin bulunduğu da bir gerçektir.⁴⁰⁶

4.9.3. Kur'an'da Dua

Kullarım beni sana soracak olursa, işte Ben (onlara) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm. Öyleyse, onlar da benim çağırma cevab versinler ve bana iman etsinler. Umulur ki irşad (doğru yolu bulmuş) olurlar (Bakara 2/186).

De ki: “Sizin duanız olmasaydı, Rabbim size değer verir miydi?”⁴⁰⁷

Rabbimize yalvara yalvara ve için için dua edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.

Düzene konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkarmayın; O'na korkarak ve umut taşıyarak dua edin. Doğrusu Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁴ Bozdağ, Muhammed (2001) Ruhsal Zeka: 37

⁴⁰⁵ Pazarlı, Osman (1982). Din Psikolojisi: 196

⁴⁰⁶ Hökelekli, Hayati (2001). Din Psikolojisi: 218

⁴⁰⁷ Furkan 25/77

⁴⁰⁸ A'raf 7/55, 56

Ve de ki: “Rabbim, beni (girilecek yere) doğru bir girdirişle girdir ve (çıkartılacak yerden) doğru bir çıkarılışla çıkar ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver.”⁴⁰⁹

Rabbiniz dedi ki: “Bana dua edin, size icabet edeyim. Doğrusu bana ibadet etmekten büyüklenen (müstekbir)ler; cehenneme boyun bükmüş kimseler olarak gireceklerdir.”⁴¹⁰

De ki: “‘Allah’, diye çağırın, ‘Rahman’ diye çağırın, ne ile çağırırsanız; sonunda en güzel isimler O’nundur.” Namazında sesini çok yükseltme, onda çok da kısma, bu ikisi arasında (orta) bir yol benimse.”⁴¹¹

Dua ile ilgili ayetlere baktığımızda; Allah katında değerli olanın iyi niyetlerimiz ve samimi isteklerimizden (dua) başkası olmadığını görüyoruz. Bize düşen budur, geri kalan Allah’a aittir.

---

⁴⁰⁹ İsra 17/80

⁴¹⁰ Mü’min 40/60

⁴¹¹ İsra 17/110

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADER ANLAYIŞININ ALLAH, İNSAN VE EVRENLE İLİŞKİSİ

5.1. KADER ANLAYIŞININ ALLAH İLE İLİŞKİLİ BOYUTU

5.1.1. Allah'ın Bilmesi (Zaman, Önceden Bilme)

Kaza ve kader probleminde tartışılması gereken bir konu da Allah'ın ilim sıfatı, yani Cenab-ı Hakk'ın küçük büyük, yakın uzak, gizli aşikar olmuş olacak her şeyi bilmesi. Söz konusu sıfat için zikredilen sonuncu özellik, olacak her şeyi bilmesi insanların iradi fiillerini yakından ilgilendirmektedir.⁴¹²

Problemin çözümü için ileri sürülen görüşleri üç noktada özetlemek mümkündür:

a) Alimlerin çoğu ilahi ilmin insanlar tarafından bilinmeyişi önemli bir izah olarak değerlendirmişlerdir. Mesela katil işleyeceği suçun Allah tarafından önceden bilindiği konusunda herhangi bir bilgi ve sezgiye sahip değildir ki onun etkisiyle suç işlemiş olsun. İnsanlar alın yazılarını okuyarak değil, kendi azim, irade ve kararlarıyla hayatlarına yön verirler.

b) Bazı İslam düşünürlerine göre, ilahi ilim tabiat içinde tek tek hasıl olan olaylara (cüz'iyat) değil, ilkeler seviyesindeki genele (külliyyat) taalluk eder. Bundan hareketle tek tek her bir insanın fiilinin ilahi ilmin sahasına girmediği, sadece genel manada insan türünün fiillerinin -mesela adam öldürme temayüllerinin O'nun ilminin dahilinde bulunduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak filozofların bu telakkisi naslara uymadığı ve Allah'ın ilim sıfatına sınırlama getirdiği için alimler çoğunluğu tarafından benimsenmemiştir.

---

⁴¹² Topaloğlu vd. İslamda İnanç Esasları, 2002: 153

c)“Zaman” güneş sistemine bağlı bulunan biz insanlar için söz konusu olan izafi bir değerdir. Bu sisteme bağlı bulunmayan varlıklar ve ayrıca ebediyet alemi olan ahiret hayatının insanları için zaman faktörünün bir rolü yoktur. Nesne olay ve oluşumlarıyla bütün kainatın yaratıcısı ve yöneticisi olan Allah Teala’ya zaman kavramının nispet edilemeyeceği ise ittifak edilen bir husustur. Bu sebeple “Allah’ın önceden bilmesi” ifadesindeki “öncelik” bize göre nisbi bir değer taşır, O’nun için öncelik, sonralık söz konusu değildir. Zamanın görelî değer taşıyan bir kavram olduğu düşüncesi çağımızın bilim adamları tarafından da benimsenmektedir.⁴¹³

Said Nursi de Allah’ın bilmesi ve zaman (ezelde bilmesi) konusunda şu açıklamayı yapmaktadır: “Kader, ilim nevindendir. İlim, mâlûma tâbidir. Yani, nasıl olacak, öyle taallûk ediyor. Yoksa, mâlûm, ilme tâbi değil.

Hem, ezel, mâzi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücudunda esas tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki, ezel, mâzi ve hal ve istikbâli birden tutar, yüksekte bakar bir ayna-misâldir. Öyle ise, daire-i mümkinât içinde uzanıp giden zamanın mâzi tarafında bir uç tahayyül edip, ona “ezel” deyip, o ezel ilmine, eşyanın tertiple girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm etmesi, ona göre muhâkeme etmek hakikat değildir.

Şu sırrın keşfi için şu misâle bak: Senin elinde bir ayna bulunsa, sağ tarafındaki mesafe mâzi, sol tarafındaki mesafe müstakbel farz edilse, o ayna yalnız mukabilini tutar. Sonra, o iki tarafı bir tertib ile tutar; çoğunu tutamaz. O ayna ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat, o ayna ile yükseğe çıktıkça, o aynanın mukabil dairesi genişlenir; git gide, bütün iki taraf mesafeyi birden, bir anda tutar. İşte şu ayna, şu vaziyette onun irtisâmında, o mesafelerde cereyan eden haller birbirine mukaddem muahhar, muvâfık muhâlif denilmez.

İşte, kader, ilm-i ezeldi denildiği için; ilm-i ezeli, hadîsin tâbiriyle, manzâr-ı âlâdan, ezelden ebede kadar Her şey, olmuş ve olacak, birden tutar, ihâta eder bir makam-ı âlâdadır. Biz ve muhâkemâtımız, onun haricinde olamaz ki, mâzi mesafesinde

---

⁴¹³ Topaloğlu vd. a.g.e., s. 154

bir ayna tarzında olsun.”⁴¹⁴ Görüldüğü gibi ezelden anlamamız gereken bizim zaman anlayışımız değil, Allah’ı ilgilendiren boyutuyla geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın, bir “an” gibi Onun bilgisinde olmasıdır.

5.1.2. Allah’ın Sıfatlarıyla Beşerin İradesinin Kesiştiği Zannı

İnsanın sorumluluk alınıyla ilgili kader konusuna bakış yaparken Allah’ın irade ve kudret sıfatlarına ağırlık vermemek, bu sıfatların beşerin kudret ve irade sıfatlarıyla kesiştiği zannına kapılmamak gerekiyor. Buna bağlı olarak Kur’an-ı Kerim’de yer alan ve beşeri hürriyetsizlik (cebir) telakkisini destekler gibi görünen, ilahi meşiet ve iradenin hakimiyetini dile getiren ayetleri de melek ile şeytan arasında yer tutan beşer statüsü çerçevesinde düşünüp yorumlamak gerekmektedir. Yani bu tür ayetlerin belli vasıflardaki insanı değil sistemi dile getirdiğine dikkat etmek gerekmektedir. Buna bir de sayıları az sayılmayan ayet-i kerimelerde, müşriklerin putlarına nispet ettikleri özelliklerin reddi ve Allah’ın zerreden küreye kadar her nesne ve olaya hakim olduğu gerçeğinin vurgulanması faktörünü de ilave etmelidir.⁴¹⁵

Şunu da belirtmek gerekir ki eylem yapma irade ve gücüne sahip kılınmakla birlikte insan fizikî ve sosyal çevresinden bağımsız bir varlık değildir. İnsan, irade ve gücünü içinde bulunduğu çevrenin şartlarına bağlı olarak gerçekleştirebilir, yani çevresi onu sınırlar. Ayrıca irade ve gücünü aşan bazı durumlar da karşısına çıkar. Dünyaya gelişi, sahip olduğu fizikî ve psikolojik nitelikler, bulunduğu çevre iradesi dışındaki gerçeklerdir. Bunlar kader planının insanı bazı yönlerden kesin olarak kuşattığını gösterir. Kaderin ilâhî sıfatlarla irtibatlı olan yanı ise onun gayba iman yönünün de bulunduğunu ifade eder. Gayba iman unsuru taşınması ise problemin dünya şartlarında bütünüyle çözülemeyen bir tarafının bulunmasını tabii hale getirir. Zira Allah’ın zâtı gibi sıfatları konusunda da meçhulleri tamamen ortadan kaldıracak bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.⁴¹⁶

---

⁴¹⁴ Nursi, Said (2005), Sözler: 341

⁴¹⁵ Topaloğlu vd. İslamda İnanç Esasları, 2002: 153

⁴¹⁶ Yavuz, Yusuf Şevki Kader. <http://allah.gen.tr/kader.html#more-279> Erişim Tarihi: 25/05/2010

5.2. KADER ANLAYIŞININ İNSAN (SORUMLULUK ALANI) VE EVRENLE İLİŞKİLİ BOYUTU

5.2.1. Evrene Konan Yasalar Karşısında İnsanların Tutumları Bağlamında Gerekircilik (determinizm)

Her olayın bir nedeninin olduğu ve aynı nedenlerin, aynı şartlar altında her zaman aynı sonuçları doğurduğunu, dolayısıyla olayların zorunlu ve evrensel kanunlara uyarak ortaya çıktığını kabul eder. Bu görüşe inananlar, evreni oluşturan tüm şeyleri içeren, fizik, kimya, biyoloji, astronomi, aritmetik ve geometri gibi doğa yasalarının, evrenin var olduğu sürece, ayrıca sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal yasaların canlılar ortaya çıkışından itibaren, var ve değişmez bir biçimde aynı olduklarını savunurlar. Onlara göre, bu yasalar ve onların oluşturduğu ahenk içindeki düzen, evrenin ve onun bir parçası olan bireyin bilimsel bir kaderi olup, evrenin tümüne hakim deterministik bir düzenin varlığını kanıtlarlar. Bu görüşe göre, insan, doğa ve sosyal yasaları bilmek, tanımak ve onlara hakim olmakla zorunluluk alanından özgürlük alanına geçer ki bu da zorunluluk-özgürlük diye adlandırılır. Bu durumda, insan doğa ve sosyal yasaları yaratamaz, yok edemez ve değiştiremez, ama onları tanıyıp bilmekle onlardan korunur, zararlı sonuçlarını yararlıya çevirebilir. Bir yasayı bilmek insanı özgür ve güçlü kılar. Zira sebep ve sonucu insansal amaçlarına göre oluşturarak, olay ve olguları yani kaderini yönlendirebilir.

Örneğin; insan yıldırımın nedenini, sebebini bilmediği sürece, yıldırım onun için bir zorunluluk, kötü bir kaderdir. İnsanoğlu, yıldırımın nedenini ve niteliğini öğrenmekle, yıldırımsavar yapabildi ve dolayısıyla yıldırımın getireceği ölüm ve tahrip edici kaderi yok etti ve ilaveten onun enerjisini depolayarak ondan yararlanmasını da bildi. Böylece insanoğlu yıldırımı yani bir doğa yasasını yok edemedi ama, onun bilgisini edinmekle ve denetim altına almakla zorunluluktan özgürlük düzeyine geçti. Yine insanoğlu, barajlar yaparak, köyleri, kentleri ve mahsulleri mahveden azgın ve vahşi suları denetim altına aldı. O suyun getireceği felaketleri önleyen insanoğlu kendi kaderini değiştirdi. Bununla da kalmayıp kontrolü altına aldığı o sulardan elektrik üretti ve yılın dört mevsimi düzenli sulama ile mahsuldeki bereketi arttırdı. Böylece insanoğlu, doğal bir afetin zorunluluğundan özgürlüğe ve esenliğe geçebildi. Bu sel

örneği özgürlüğe geçmek ve gelişmişlik arasında sıkı bir bağlantı olduğunu bize hatırlatmakta.

Yani Kanada’da yaşayan insanların kaderi ile Mozambik’te yaşayan insanların kaderi aynı olmamakta. Mozambik’te felaket olan kader olgusu Kanada’da esenlik kaynağı olabilmektedir. İnsanoğlunun doğa yasalarını tanıyıp, onların zararlı sonuçlarını yararlıya çevirerek zorunluluk alanından özgürlük alanına geçmesiyle ilgili bu gibi örnekler kolaylıkla çoğaltılabilir. Bütün bunlardan da görüleceği üzere insanlar doğa yasalarına, fizik, kimya, tıp gibi bilimlere nüfuz ettikçe, zorunlulukları denetimleri altına alarak özgürlüğe geçmekte, başka bir deyişle “Evrensel-Doğasal Kader” i yönlendirebilmektedir.⁴¹⁷

Unicef’in 1991’de yayınladığı raporlara göre, beslenme ve sağlık nedeni ile beş yaşın altındaki çocuk ölüm oranlarının en fazla olduğu 5 ve en az olduğu 5 ülke şunlardır. “1989 yılı itibariyle” :

En fazla olan 5 ülke:	Ölüm oranı:	en az olan 5 ülke:	Ölüm oranı:
1.Mozambik (binde)	297	1.İsveç (binde)	7
2.Afganistan “	296	2.Fillandiya “	7
3.Angola “	292	3.Hollanda “	8
4.Mali “	287	4.Honkong “	8
5.Sierre Leone “	261	5.İsviçre “	9

Evrensel kaderi tanımayıp, bu sonuçları “ecel” ile Allah’a izafe edenlere ancak: “Bu taksimi kurt yapmaz kuzulara şah olsa” denebilir. Bu ülkelerde yaşayan insanların ömürleri de buna mümasil olarak değişiyor.

---

⁴¹⁷ Saygın, Hasan (2001). Kader ve İrade Ya da İnsanın Özgürlük Sorunu. http://www.historicalsense.com/Archive/Fener12_3.htm, Erişim Tarihi: 02.04.2010

Beş Kuzey Avrupa ülkesinin ölüm yaşı ortalamaları şöyledir:

Ülkeler	Ölüm Yaşı Ortalaması
1.Danimarka	76
2.Finlandiya	76
3.İrlanda	75
4.Norveç	77
5.İsviçre	78

Beş Güney Asya ülkesinin ölüm yaşı ortalamaları ise şöyledir:

1.Afganistan	59
2.Bangladeş	43
3.Hindistan	50
4.Nepal	54
5.Pakistan	59

Bu veriler ışığında, kim ecelin sağlık, beslenme, zenginlik veya fakirliğe değil de “yani Allah’ın koymuş olduğu belirlenmemiş kadere bağlı olmayıp ta”; Allah’ın ezelde kendi hikmetine, iradesine ve isteğine göre koyduğu kadere bağlı olduğunu söyleyebilir?⁴¹⁸

Buna benzer biçimde, sosyal insanın belirlenmiş, çizilmiş bir “Sosyal-Toplumsal Kader” inin de var olduğu bu görüşte olanlarca ileri sürülür. Burada insanoğlunun yapacağı iş; iradesiyle ve girişimleriyle, sosyal toplumsal düzenin yasalarını, olayların sebep, koşul ve sonuçlarını bilmek ve ona göre sosyal kaderini yönlendirmektir. Böylece sosyal toplumsal zorunluluktan sosyal-toplumsal özgürlüğe geçiş sağlanmış olacaktır.

---

⁴¹⁸ Güler, İlhami (1998), Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 125-126

Sonuç olarak kader ve irade kavramlarını determinizm yani gerekircilik yaklaşımıyla modelleyen görüş; gerekirciliğin tanımı gereği her ne kadar bir zorunluluk ve bir kader çizgisi oluştursa da, insanoğlunun doğasal ve toplumsal bilimleri ve onlarla ilgili olay ve olguların sebep ve sonuçlarını bilebilecek potansiyele sahip olduğunu, ve bu potansiyel sayesinde sebeplere etki yaparak ya da onları yok ederek neticeyi değiştirebileceğini ve böylece, insanoğlunun, özgürlüğün zorunluluğa, serbest iradenin de (cebri) kadere müdahalesini sağlayabilen bir varlık olduğunu ayrıca alemin deterministik yapısının da buna müsait ve açık olduğunu savunmaktadır.

Tanrı evreni yasaları ile beraber yaratmakla birlikte, evren varolduğu sürece onu yönetendir de. Yaradılış ve oluş devam ettiğine göre, Tanrının alemle ilişkisi ve yönetme fiili de devamlıdır. Gerekircilik yasası ve düzeni, Tanrının kudretlerinin ve fiillerinin bu alemdeki tecellisinden ibarettir ve tecelli ise devamlıdır.⁴¹⁹

Aynı zamanda Tanrı'yı temsil eden O'nun temsilcisi Kur'ân ile, tabiatı temsil eden onun efendisi insan arasında bir münâsebet vardır. Bu ilişkinin kurallarına riâyet etmeyenler helâk olur. Edenlere gelince; onlara göre, varlığın kanunu ve düzeni güzeldir.⁴²⁰

5.2.2. İnsan Davranışının Karmaşıklığı

İnsan tabiatını veya sosyal kanunları, tabiat kanunlarına indirgeyemeyiz. Sosyal hayatı değiştiren güç, neticede insan faaliyetidir. Nitekim insanın dışındaki varlıkların, onun emrine verilmesini Kur'an, "teshir" kavramıyla ifade etmektedir. Teshir gerçeği; insanın kainata mahkumiyetinin değil, hakimiyetinin esas alındığını göstermektedir.

İnsan, karmaşık bir organizmadır ve aynı zamana rastlayan, birbiri üzerine gelen psikolojik durumların her anında o vardır. İnsan tabiatı son derece karmaşık bir

---

⁴¹⁹ Saygın, Hasan (2001). Kader ve İrade Ya da İnsanın Özgürlük Sorunu. http://www.historicalsense.com/Archive/Fener12_3.htm, Erişim Tarihi: 02.04.2010

⁴²⁰ Etöz, Abdülkadir. (1988) Kur'an'da Sosyal psikoloji: 219

özelliğe sahip olduğu gibi zora ve baskıya karşı inatla direnme eğilimindedir. Bunun yanı sıra insanda kendi tabiatını anlama ve araştırma eğilimi de mevcuttur.⁴²¹

Bu karmaşıklığın izahında şu hikaye manidardır: Bir öğrencisi, Nasreddin’e sorar.

“Kader nedir?” Hoca:

“Her biri diğerini etkileyen birbirine bağlı olayların sonsuz sürekliliğidir.”

Öğrenci:

“Bu cevap tatmin edici olmaktan çok uzak. Ben neden ve sonuca inanırım” der.

“Pekala” diye cevaplar hoca,

“Şuna bir bak” der ve sokaktan geçmekte olan bir insan topluluğunu gösterir.

“Bu adam asılmak üzere götürülüyor. Bu acaba birinin ona birkaç gümüş vermesi ve onun bu gümüşle cinayet işlemek için bir bıçak almasına imkan sağladığından mı, yoksa cinayet işlerken birinin onu görmüş olmasından mı, yoksa kimsenin onu durdurmamış olmasından dolayı mı olmuştur?”⁴²²

5.2.3. İnsan Kaderini Oluşturan Olgular

5.2.3.1. Bilgi-İnanç-Düşünce-Niyet ve Davranış

Her türlü davranışın altında farkında olduğumuz veya olmadığımız, bilgi, düşünce ve niyet prosedürü vardır.

Bilgi, bilen kimsenin zihninde bilinen şeye tamamen uyan bir tasavvurun hasil olmasıdır.⁴²³ Bilgi imanın kontrolünde olmak durumundadır. Yani imanla çelişen bir bilgi, insanı imanın gerektirdiği şekilde dengeli davranmaya sevk edemez. Dolayısıyla müslümanın dünya görüşü de imanın dinamiklerine göre belirlenmelidir.⁴²⁴

---

⁴²¹ Sert, H. Emin (2004), Kur’an’da İnsan Tipleri ve Davranışları: 35

⁴²² Ornstein, Robert E. (2003), Yeni Bir Psikoloji: 83

⁴²³ Sert, a.g.e., s. 79

⁴²⁴ Sert, a.g.e., s. 83

Davranışı, düşünce ve niyetten ayırmak mümkün değildir. Her şey, kullanan kişinin niyetine göre anlam kazanır. İnsan his ve davranışlarını kendi tercih ve istekleriyle belirler. Buna harici engelleme ve baskılar pek etki edemez. İnsan kendi hedef ve hislerini kendi belirler. İstek ve ön referanslarını kendi oluşturur ve bu noktada harici tesirlere pek itibar etmez.⁴²⁵

Düşünme psikolojik bir fonksiyondur. Fakat psikolojik yapıda kökleşen öyle düşünceler vardır ki, sahibi onların farkında bile olmaz. İnsanın düşünceleri her an için el altında değildir. Ama yine de bu unutulmuş düşüncelerin insan davranışlarını yönlendirmede girdileri vardır.⁴²⁶

İnsanın düşüncesinin kaderini oluşturacağı konusunda Gandhi'nin şu sözü önemlidir: “Söylediklerinize dikkat edin; düşüncelere dönüşür... Düşüncelerinize dikkat edin; duygularınıza dönüşür... Duygularınıza dikkat edin; davranışlarınıza dönüşür... Davranışlarınıza dikkat edin; alışkanlıklarınıza dönüşür... Alışkanlıklarınıza dikkat edin; değerlerinize dönüşür... Değerlerinize dikkat edin; karakterinize dönüşür... Karakterinize dikkat edin; kaderinize dönüşür...”⁴²⁷

İnsan davranışları psişik karakter tarafından örgütlenir; bu örgütlenme içinde insanın nefsinde olan şeylerin doğruluğuna ya da yanlışlığına bakılmaz. İnsan, kendisinin sanki gerçekmiş gibi doğruladığı bir vehme kapılabilir. Bu vehim insanın davranışlarına ve onun olaylar karşısında takındığı tavırlara tasallut eder. Bundan dolayı biliriz ki herhangi bir mesele hakkında vehimlere kapılan insanın eylemleri sonuç itibarıyla bu vehme uygun olacak böylece insan, nefsinde yer etmiş olan bu vehimlerin kopyası denebilecek davranışlara girişecektir.⁴²⁸

5.2.4. Toplumların Kaderi

Allah Kur'an'da toplumsal yasalara işaret etmekte, bu yasalar üzerinde düşünmeye, çağırmaktadır.

⁴²⁵ Sert, H. Emin (2004), Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları: 102

⁴²⁶ Said, Cevdet (1986), Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları: 106-107

⁴²⁷ (<http://www.uludagsozluk.com/k/mahatma-gandhi/Erişim Tarihi: 07.04.2010>)

⁴²⁸ Said, a.g.e., s. 87

“Sizden önce(ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalancılara sonunun nasıl olduğuna bir bakın”⁴²⁹

“Onlar yeryüzünde gezip kendilerinden öncekiler sonunun nasıl olduğuna bakmazlar mı?”⁴³⁰

Toplumlar Allah’ın ortaya koyduğu toplumsal yasaya göre doğar, gelişir, geriler ve yok olurlar. Bu durumda her toplumun bir ömrü vardır. “Her toplumun belirlenmiş bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde onu ne bir an erteleyebilirler ve ne de bir an öne alabilirler.”⁴³¹

Kur’an’ın vurguladığı ve o yüzden kitapların indirilip elçilerin gönderildiği en önemli şey toplumların değişmesidir. Bu yüzden Kur’an ısrarla öncekilerin göz ardı ettiği yasalara bakılması gerektiği üzerinde durur. O yasalar ki toplumlar onların temel planı üzerinde yükselmekte ve çökmektedirler; Allah o yasalar uyarınca insanları ödüllendirmekte ya da cezalandırmaktadır. İnsanoğluna düşen bu yasaları kavramaya çalışmaktır. Ta ki Allah’ın rahmetine ulaşsınlar, öcünden uzak olsunlar. İşte bunun için Allah Teala: “Yok, yine dönerlerse, evvelkilere(uygulanan) yasa gerçekleşecektir.”⁴³² Yani yanlış tasavvur ve inançlarından kaynaklanan bozuk eylemlerine dönerlerse onlara da evvelkilere uygulanan yasanın benzeri uygulanacaktır.⁴³³

İnsanoğlunun önünde, gideceği yolu belirlerken belli bir bakış açısıyla değerlendirip ders çıkardığı olay örnekleri ve karşılaştırma modelleri birikmektedir. Kur’an’ın indirilişinden sonra dünyanın her yerinde çağlar boyu gelişen olaylar-bu olaylar ister Müslüman, ister kitaplı, isterse de putperest toplumlarda meydana gelmiş- olsun söz konusu bakış açısının yasaları çerçevesine girerler. Bu yasaları sosyolojik alanla psikolojik alan arasındaki ilişkiyi kavramaktadır ki Wells’e şunları

---

⁴²⁹ Ali İmran 3/137

⁴³⁰ Fâtır 35/44

⁴³¹ Araf 7/34

⁴³² Enfal, 38

⁴³³ Said, Cevdet (1986), Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları: 115

söylemiştir: “Şüphesiz dünya savaşının musibetleri insanlara çöken felaket ve inen azap, taşıdıkları yanlış düşüncelere uygun bir karşılık olmuştur.”⁴³⁴

Dünya yaşayışı toplumsaldır, toplumsal yaşayışta karşılıklı bağımlılık ve etkilenme, bir anlamda da birlik söz konusudur. Salihlerin iyi davranışları da, kötülerin kötü davranışları da toplumu etkiler. Bu sebeple, ortak sorumluluklar vardır. Toplumun bireylerinin ortak bir yazgıya sahip olmaları, bir kişi günah işlemeye davrandığında, diğerlerinin onu önlemesi gereğini ortaya çıkarır. Peygamberimiz bireyin günahını toplumdaki etkisini şöyle bir örnek ile anlatır: bir topluluk gemide yolculuk etmekteydiler. Bir yolcu, oturduğu yerden tekneyi delmeye başladı. Diğer yolcular, “nasıl olsa kendi oturduğu yeri deliyor” diye düşünerek onu engellemediler. Sonuçta gemi battı. Böyle yapmayıp da elini tutsalar, onu engelleselerdi, hem kendilerini hem de gemiyi delen adamı kurtarmış olurlardı. Dünyada, kurunun yanında yaş da yanabilir veya her ikisi de yanmayabilir. Bir topluluğun bir arada yaşadığı bir toplumda, iyiler de vardır, kötüler de. Zaman olur ki iyilerin davranışlarının sonuçlarından kötüler yararlanır, yine bir zaman olur ki günahkarların sonucundan iyiler zarar görürler.⁴³⁵

Bu, yapısında bir değişimin oluşmadığı toplumsal çevrelerin farkında olmamaları yüzünden değil, şimdiye dek değişim denen şeyin psikolojik ve sosyolojik yasalarla bağlantısını bir türlü anlayamamaları yüzünden böyle. Kuşkusuz bu yasaların kavranması değiştirme gücüne ulaştıracaktır. Bu yüzden bunları araştırma yolunda sarfedilecek çaba onlara hiçbir şey kaybettirmeyeceği gibi, bu araştırmaların kur'an ve sünnet açısından kazandıkları yöntem ve bağlam konusunda da bir fikir sahibi olacaklardır.⁴³⁶

İslam düşüncesinde, tarihi hareketin motor ve amili insanın bilinç ve amelidir. Kur'an'ın tabiriyle bir toplum; insanların içerisindeki şey değişmedikçe değişmez. Nefis değişmedi ki kavim, toplumun yapısı değişsin. Hiçbir zaman toplumun içi kör bir diyalektik sonucu değişmez. İnsanların nefislerinde bir

---

⁴³⁴ Said, a.g.e., s. 116

⁴³⁵ Mutahhari, Murteza (1988) Adl-i İlahi: 254

⁴³⁶ Said, a.g.e., s. 114

değişiklik olduğunda ancak değişim sağlanır. “Allah nefislerini değiştirmeyen bir kavmin durumunu değiştirmez...”⁴³⁷

Burada iki değişim söz konusudur:

Birinci değişimin amil ve faili Allah, ikincisinin amili insanlardır. Birinci değişim cebri (kaçınılmaz), ikinci değişim ihtiyaridir. İnsanların değişimi (ihtiyar) cebri amilin değişiminin sebebidir. Yani insanlar cebri değiştirirler. Daha enteresani, birinci değişim (cebri) topluma bağlanmıştır.

İkinci değişim (ihtiyari) insanlara bireylere bağlı bir değişimdir. Yani biz toplumda cebri(kaçınılmaz-mutlak) kanunların var olduğunu kabul ediyoruz. Değişim, ilahi cebr (toplumun ilmi hareket kanunları olup kuran dilinde sünnetullah olarak adlandırılır) amiliyle, insanın ihtiyari (serbestlik) amili arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkan bir sentezdir. Yani meseleyi İslami diyalektik şeklinde açıklamak istersek şöyle diyebiliriz: Toplumsal düzenin cebri değişimi- ki Allah onun amilidir- insanın kaderi yolunda belirttiği bilinçli hür iradeye bağlıdır.⁴³⁸

Tren Örneği:

İnsanın cebir altında oluşu: “Ey insan, sen Rabbine doğru çabalayıp durmaktasın nihayet Ona varacaksın”⁴³⁹

Hür oluşu: “Ey insan Kerim olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?”⁴⁴⁰

Halklar genel olarak hepimizin bir trende karanlık bir tünel içinde hareket ettiğimizden gafilirdirler. Bu tren Allah’ın tayin ettiği istasyona varacaktır. Şimdi sen trenin hattı hareketine ters bir istikamette hareket etmeye acele edersen de et, sadece trenin içinde olduğundan, diğerleri gibi trenin duracağı istasyona varacağından gafilisindir. İnsanın (ihtiyarı) sadece tarihin cebrini (kanunlarını) keşfederek harekete geçip, kendisini kurtarması ya da karşısına dikilip, yok olmasından ibarettir. İşte

---

⁴³⁷ Ra’d 13/11

⁴³⁸ Şeriati, Ali (1989) Kur’an’a Bakış: 67-68

⁴³⁹ İnşıkak 84/6

⁴⁴⁰ İnfitar 82/6

insanın kaderi kendi elindedir. Tarih, zaman ve tabiat gibi Allah'ın tayin ettiği yolda hareket etmektedir.⁴⁴¹

5.2.5. Toplumumuzun Kader Anlayışıyla İlgili Söylemleri

İnsanların anlayışlarıyla davranışları arasında belli bir bağ vardır. Halkın günlük yaşamında kullandığı deyimler bu gerçeği çok net olarak yansıtır. Bunlardan “cebiri” anlamı içeren bazı örnekler verelim:

“Alın yazısı”

“Mukadderata boyun eğmek lazım”

“Allah yazdıysa bozsun”

“Kaderin cilvesi”

“Kader mahkumu”

“Kader kurbanı”

“Keder olmayınca, kader bilinmez”

“Kaderine küs”

“Göreceği varmış”

“İş olacağına varır”

“Kader de, dur”

“el-Mukadderat la yuğayyer (önceden tayin edilmiş olan değişmez)

“Takdir gelir tedbiri bozar”

“Ayağın taşa değse Allah'tan bileceksin”

“Her işte bir hayır vardır”

---

⁴⁴¹ Şeriati, Ali (1989) Kur'an'a Bakış: 84

Kaderle ilgili kavramlardan rızık konusunda da buna benzer Cebriyeciliği ifade eden deyimler vardır:

“Başına talih kuşu konmak”

“Kimse kimsenin kısmetini yemez”

“Allah malı istediğine, ilmi isteyene verir”

“Herkes nasibini yer”

“Ya nasip”

“Vermeyince ma’bud, neylesin Mahmut”

“Nasibin varsa gelir Hintten, Yemenden; nasibin yoksa gider elinden”

“Ne oldum dememeli ne olacağım demeli”

“Allah birine “yürü ya kulum” dedi mi, artık önünde durulmaz”

“Kısmetim buymuş”

Yine kaderin bir alt başlığı olan “ecel” konusunda da halk arasında kullanılan deyimler şunlardır:

“Ecel geldi cihana, başağrısı bahane”

“Allah’ın verdiği canı Allah alır”

“Vadesi yetmiş, vadesi dolmuş, vadesi buymuş”

“Büyük, küçük demez; sırası gelen gider”

“Allah verdi, Allah aldı”

“Korkunun ecele faydası yoktur”

“Eceli gelmiş köpek, cami duvarına işer”

“Allah gecinden versin”

Görüldüğü gibi, “Rızık” ile ilgili deyimlerde, insanların tek tek dünyada sahip oldukları mal, mülk, zenginlik, fakirlik gibi hususlar Allah’ın ezeldeki takdirine, belirlemesine, iradesine bağlanmıştır. “Ecel” konusunda da öyle. Dünyaya gelmiş her insanın ömrünün kaç sene olacağı Allah tarafından tayin, tespit, irade ve takdir edilmiştir. Burada “cebir” ile kastedilen, insanın sorumlu tutulduğu alanda özgür iradesinin olmadığı iddiası ve başına gelen iyilik, hayır, kötülük, musibet, bela, zarar ve sıkıntıların Allah’ın ezelde kendi iradesiyle murad etmesinden, tayin, tespit ve takdir etmesinden dolayı olduğu inancıdır.⁴⁴² Bu görüş de yanlıştır. Allah’ın istikbali bilmesi ve ona göre takdirde bulunması cebir değildir. Belki Allah’a yakışan ve kudretine kolay gelen şey, geçmiş-gelecek her şeyi ezeli bilgisiyle bilmesidir. Tıpkı insanların da gelecek yıllarda ay ve güneş tutulmasını bilmesi gibi...

Bu noktada aydınlatılması gereken önemli bir soru vardır. İnsan özgürlük alanında Allah’tan tamamen bağımsız mıdır? Yoksa ahlaki muhtevalı fiilleri alanında Allah ile arasında ahlaki bir ilişki mevcut mudur? İnsan elbette Allah’tan bağımsız değildir. Yaşamı Onun kudretiyle devam eder. Ancak, Allah onu niyetinde serbest bırakarak denemek ister. Dilerse niyet gerçekleşir, dilemezse geri kalır. Kâtil-maktul meselesi de böyledir.

Ontolojik kaderin içindeki insanın özgürlük alanında Allah ile insan arasında Allah’ın koyduğu ahlak kurallarına bağlı kesinleşmemiş ikinci bir kader daha vardır. Burada Allah’ın iradesinin tecellisi, insanın iradesinin yönüne bağlıdır.

Halk arasında kullanılan “kör, Allaha nasıl bakarsa Allah ta köre öyle bakar” halk deyimini bu ilişkiyi dile getirir.⁴⁴³ Ancak, bunun doğru olmadığını, câhilce söylenmiş bir söz olduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü Allah, hikmetle ve rahmetle iş yapar. O kulları için asla zâlim ve alaycı değildir.

Sebepler-sonuç münasebetleri zincirini sadece maddi etkenlerle, üç boyutlu dünya ile sınırlandırmamalıyız. Manevi etkenler de dünya üzerinde bir sebep zinciri oluşturabilir. Bir olayı sadece maddi sebepler ve fiziki boyutlarıyla değerlendirirsek tam

---

⁴⁴² Güler ve Onat, Dine Yeni Yaklaşımlar, 2009: 120-122

⁴⁴³ Güler, İlhami (1998), Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 97

bir sebep-sonuç münasebeti gözleriz. Farklı bir tutum takınarak, gizli olayları dikkate aldığımızda daha önce sebep olarak gördüğümüz şeylerin bu sonucu meydana getirmek için yetersiz olduğunu görürüz. Çünkü olayda etkin olan görünmeyen, gizli bir etken vardır. Sadakanın, infakın, iyi niyetin, iyi niyetle alakalı olarak da insan hareketlerinin dünyadaki sebepler arasında bir yeri vardır.

Bizim ölüm sebebi olarak gördüğümüz bir şey, gizli (ğaybi de olabilir) şeylere hakimiyeti dolayısıyla mü'min için bu şekilde görülmeyebilir mi? Mü'min, hayatı garanti eden şeyin bozulmasına etki eden sebeplerin, ölüm üzerinde etken olan manevi faktörlerin veya hayatın devamını sağlayan, sağlığın ve rızkın artırılmasını sağlayan manevi faktörlerin bilincinde midir? Mesele bu şekilde geniş bir boyut kazanmaktadır.⁴⁴⁴ Allah, kuluna rahmetini ve keremini kesbine göre verdiği gibi, kulunu cezalandırması da kesbine göredir.

5.2.6. Yok Olmayı Hak Etmışken İman Etmeleri Sonucu Azabın Kaldırıldığı Topluluk

Allah'ın koymuş olduğu ahlak kuralı gereği mucizelerle gönderilen peygamber, kavmi tarafından tekzip edilince o kavim azabı hak eder. **(Yunus 10/95)** Hz. Yunus'un kavmin de peygamberlerini yalanlayınca azap belirtileri başlar. Fakat azap, henüz inmeden önce, Yunus'un kavmi o'na gerçek anlamda inanınca, Allah "Dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştı."⁴⁴⁵ Demek ki, Yunus'un kavmi inanmasaydı kesinleşmiş ahlaki kader gereği, yok olacaktı. Ancak, onlar Allah'a karşı ahlaki tavırlarını değiştirdince, Allah'ta "ahlaki kaderi" gereği onlardan azabı kaldırıyor. Bu kuralın hep insanların lehine işlediğini özellikle vurgulamamız gerekir. Yani Allah durup dururken insana bela vermez. Belalar insana içinde yaşadığı dünyanın, çevrenin, toplumun karmaşık etkilemeleri sonucu gelir. İnsanın iradesi dışındaki sebeplerden (tabiat, toplum vs.) kaynaklanan ve fakat bütün tedbirlerin alınmış olmasına rağmen önü alınamayacak bazı belaları Allah dua karşılığı uzaklaştırabilir. Çünkü dua eden kişi onunla özel ahlaki bir ilişkiye girmiş demektir. İnsanlar bu gerçeği, günlük hayatlarında

---

⁴⁴⁴ Mutahhari, Murteza (1989) İnsan ve Kader: 122

⁴⁴⁵ Yunus 10/98

örneklerle tecrübe ettiği için “az sadaka çok belayı def eder,” verilmiş sadakam varmış” veya “Allah korumuş” deyimleri de aynı gerçeği ifade eder. Sonuç olarak diyebiliriz ki, bir kesinleşmiş bir kader vardır. Bu, dünyamızın ve insan olarak bizim insan olma şartlarımızdır. Birde insanla Allah arasında karşılıklı özgür ilişkide belirlenmemiş kader vardır. Bunun nasıl tecelli edeceği, insanın özgür iradesiyle yapacağı tercihin yönüne bağlıdır. Yani burada Allah’ın iradesi insanın iradesine bağlıdır.⁴⁴⁶ Yani, Allah kulun niyetine bağlı olarak işlediği eylemi yaratmakla suçlanamaz. Bir anne, soğuk sebebiyle hastalanmasından endişe ettiği çocuğunun sokağa çıkmasını önce yasaklayıp sonra da aşırı ısrarı üzerine izin verse; çocuğun soğuk sebebiyle hastalanması halinde vicdanen mesul olmaz.

---

⁴⁴⁶ Güler, İlhami (1998), Allah’ın Ahlakiliği Sorunu: 97-99; bkz. “eğer siz dönerseniz, biz de döneriz.” (İsra 17/8)

SONUÇ

Asr-ı Saadette kader konusunda ufak çaplı tartışmalar olmuşsa da, bunlar ciddi boyutlara ulaşmadan Resulullah'ın ve sahabenin açıklamalarıyla düzeltilmiştir. İslam'da kader konusu, en mudakkik ve muhakkik sâlih allâme ve ukelânın konuşacağı çok ince ve hassas bir konudur. Hele câhillerin bunu anlaması mümkün değildir. Çünkü kader, Allah'ın kendi zatına ayırdığı bir ilim ve sırdır. Kâinatı yaratma ve yönetme plânıdır. Bu bilgi, Mukarreb meleklerin ve mürsel nebilerin bilgisine sunulmamış gaybî bir ilimdir. Allah Kur'ân'da bildirdiğine göre, ğayb ilmini kendi nefesine tahsis etmiş ve ondan dilediği kadarını (çok azını) râzı olduğu peygamberlere (istikbâl hâdiseleri olarak) bildirmiştir. Hadis mecmualarında yazılı olan “Kitâbu-l'Fiten” bahisleri bununla doludur. Meselâ İstanbul'un fethi, 800 sene önce sahâbeye müjdelenmiş, içinde Ebâ Eyyûb-l'Ensârî'nin de bulunduğu Yezid komutasındaki ilk fetih niyetiyle İslâm ordusu İstanbul'u kuşatmıştı... Ama bu, 23. kuşatmada Fâtih'e nasib olacaktır.

İslamiyeti gün be gün bizzat Hz. Peygamber'den öğrenen, anlamadıklarını ona soran, karşılaştıkları problemin çözümünü ondan isteyen ashab-ı kiramın kader konusunu sordukları, onu problem edindikleri sağlam rivayetlerle sabit değildir. Çünkü kader konusu avamın anlayacağı bir mesele değildir. Halbuki inananların çoğu avam, azı âlimdir. Bir şeyin tatbîki çoğunluk nazara alınarak yapılır. Asr-ı saadetten sonra ashap döneminin büyük bir kısmı da aynı sükunet içinde geçmiş, problem içteki siyasi ve sosyal çalkantılar, dıştan gelen dini-felsefî telakkiler sebebiyle hicri II. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır.

Gördüğümüz gibi İslamiyetin ilk devirlerinde meydana gelmiş olan bazı müessif hadiseler İslam düşünce tarihine damgasını vurmuş olan birçok tartışmayı da ortaya koymuştur. Bu iç kargaşalar bazı dış tesirler ile desteklenerek hem siyasi ve hem de fikri bir kargaşa meydana getirmiştir. Ancak bu fikri kargaşa Müslümanların kendilerine has ve dinleriyle uyum içinde olan düşünce sistemlerini kurmalarını da sağlamıştır denilebilir. Hadis uydurmalarına karşı, salih âlimler tedbir alıp sahih tesbitine giriştiği gibi, yetkin kelâm bilginleri de Sünnî inancın kader anlayışını tesbite

çalışmışlardır. Bu açıdan ilk devir karışıklıkları, bu ümmetin kendini yeniden bulmasına ve peygambersiz de nasıl yaşanacağını keşfetmesine sebep olmuştur.

Kader probleminin temelinde insanın sorumluluğu ve ilahi sıfatların yetkinliği yatar. İnsanın sorumluluktan uzak tutulması ne hukuk ne de din açısından mümkündür. Allah'ın ilim, kudret ve irade sıfatlarının erginliğine gelince, bu noktada Allah'a karşı sorumlu olan varlıkların özel konumunu göz önünde bulundurmak ve probleme bu açıdan bakmak gerekmektedir.

Kaza-kader meselesi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bilhassa hicri birinci asırdan itibaren Müslümanlar arasında sık tartışılan bir konu haline gelmiştir. Genel hatlarıyla problemi Müslümanlar üç mihver etrafında değerlendirmişlerdir.

1. İnsanın bütün yapıp etmeleri mutlak olarak belirlenmiştir. Onun yapabileceği hiçbir şey yoktur. İnsan rüzgar önünde sağa sola hedefsiz ve gayesiz uçan kuru bir yaprak gibidir.

2. İnsan bütün yapıp etmelerinde mutlak bir hürriyete sahiptir. Kendi fiillerini kendisi yaratır. Allah da dahil hiçbir varlığın onun fiillerine müdahalesi yoktur. Mutezile'ye göre, "kul fiilinin hâlıkıdır".

3. İnsanın yapıp etmeleri ile ilgili bir ilahi ön bilgi vardır. Fakat bu önbilgi insanın iradesini yok etmediğinden dolayı, insanın irade hürriyetine aykırı değildir. Zaten irâde hürriyeti olmazsa hiç kimse mesul olamaz. Bundan dolayı insan yapıp etmelerinde hürdür. Fakat fiillerinin yaratıcısı değildir. Çünkü onun niyetinden başka bir sermayesi yoktur. Ancak yapıp-yaratan Allah'dır. Buhari'nin ilk hadisi, Hz. Ömer'in (ra) rivayetiyle niyetle ilgilidir. Kıyâmet günü, kişi ameliyle değil niyetine göre ceza veya ödül alacaktır. Çünkü ameller niyetlere göredir. Ehl-i Sünnet'in görüşü de böyledir.

Aslında, kader münakaşası, realiteden uzak kalan, pratik hayata uyum sağlamayan, teori çerçevesine hapsedilmiş bir tartışma niteliğindedir. Çünkü pratikte hemen bütün insanlar hayatlarını irade hürriyeti esasına dayandırarak planlayıp yürütürler. Dünya ve ukbâ cezâları da kişilerin amel ve eylemlerine göredir. İnsanlar arzu ettikleri hedeflere ulaşabilmek için gerekli gördükleri tedbirleri alır, başarısızlık

halinde tekrar teşebbüste bulunur, çeşitli yöntemlere başvurur, her türlü imkanı kullanmaya gayret gösterirler. Bununla birlikte onlar teşebbüsleri sırasında yüzde yüz başarılı olacaklarından da emin olamazlar. Her girişimin bir riski bulunabileceğini de hesaba katarlar. Risk geleceği tam olarak bilmemekten doğar. Belki de bu ilahi iradenin çerçevesinde kalan husustur. Pratik hayatın genel seyrini aksettiren bu tablo, insanların, hem kendi irade hürriyetlerine inanıp güvendiklerini hem de iradelerini aşan bir alanın da bulunduğunu hesaba kattıklarını göstermektedir. İnsanlar içinde hayat mücadelesi alanında gevşek davrananlar varsa, bu onların tembelliği ve eğitimsizliği yüzündendir. Kader bir sırrı ilâhîdir. Kimse alınyazısını okuyarak hayatına yön vermiş olamaz.⁴⁴⁷

Maddi hayatın düzenlenmesi ve başarılı işlerin hiç birinde kaderci davranmayan insanların, manevi-ahlaki hayatlarındaki taşkınlık, tembellik ve zaafı sebebiyle başlarına gelen her olumsuz olayı çoğu zaman kaderin ve muhataplarının sırtına yüklerler. Olumsuzlukları başkalarına ve kadere yüklemeleri, sosyo-psikolojik olarak toplum içindeki haksız, câhil ve bencil insanların bahaneleridir. Kadere inanan müminler, hoşlanmadıkları musibet karşısında, sabır içinde tevekkül ederek Allah'a güvenirlir. Olumsuzlukları, günahlarına kefâret sayarlar. Musibete, ibâdete ve haramlara karşı sabretmeyi kadere iman gereği olarak görürler. Zâten iman iki rükündür. Biri haramlara ve musibetlere karşı sabır, diğeri de her nimete karşı şükürdür. Müminler, sabır içinde şükür ederek, gerçek tevekkülle Allah'ın kaderine iman ederler.

Kur'an-ı Kerim'de özgürlük ve kimlik mücadelesi demek olan şirkten kurtulma savaşında zaaf gösteren amelsiz ve imanı kıt câhillerin ilahi iradeyi, yani, kaderi bahane olarak göstermeleri, onların ne kadar samimiysiz bir davranış içinde olduğunun delilidir. İster inansın, isterse inanmasın, kaderi bahane gösteren câhiller, Allah'a iftira ettiklerinin farkına varmazlar. Çünkü Allah, kulları için asla zâlim değildir. Hayatlarında hem beşeri hürriyeti, hem de ilahi iradeyi hesaba katan gerçek müminler “Gayret bizden muvaffakiyet Allah'tan” sözüyle kendilerini ifade ederler.

İnsan “seçimi” ile, Allah'ın koyduğu cebri kanunları karşısında harekete geçip ya kendini kurtarır veya karşısına dikilip yok olur. İşte bu anlamda insanın kaderi kendi

---

⁴⁴⁷ Topaloğlu vd. İslamda İnanç Esasları, 2002: 148

elindedir. Tarih, zaman ve tabiat gibi Allah'ın tayin ettiği yolda, evrenle uyum içinde hareket etmek zorundadır.

Kader-i İlâhî her zaman âdildir, asla zulmetmez. İnsanlar, en çok başkalarına yaptıkları zulüm sebebiyle kendilerine zulmetmiş olurlar. Halbuki Allah'la kendileri arasında kalan günahın (tövbe şartıyla) affı her zaman mümkündür. Önemli olan diğer insanlar ve mahlûkatın hakkına tecâvüz etmemektir. Kişi kaderinden dolayı değil, niyetinden dolayı hesaba çekilecektir. İnsanlar zulm ederken, kader ise her zaman adâlet eder.

Bir şeyin vukua gelmesi, ancak Allah'ın dilemesi ve izniyle olur. O dilemez ve izin de vermezse olay vâkî olmaz. Vukua gelen her olayda şahısların eylemindeki hasenat ve seyyiâtta önce kaderin bir hissesi ve hükmü vardır. İnsanlar kader hükmü içinde niyetlerine göre hasenât veya seyyiât kazanırlar.

Halbuki Allah, şerre ve zulme razı olmadığı halde (bir duâ hükmünde olan) kulun niyetinde ısrar etmesi üzerine dilerse o niyeti fîilen yaratır. Hayır ve şer kendi elinde olan, kudreti sonsuz olan Allah, önce kulun talep ve niyetine göre yaratır, sonra da kulunu bu amellerinden dolayı hesaba çeker. Zaten kulların iyi ve kötü niyetlerinden başka hiçbir güçleri de yoktur. Kul neye inanır ne ister ve ne arzularsa, derecesine göre Allah onu yaratır, onu yazar, onu verir. Kadere inanan iyiler de, kötüler de zan ve kanaatlerine göre eylem ve hareket ederler. Onların bu davranışları, sosyal hayata iyilik ve kötülük olarak yansır.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, (1990) el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm, İstanbul: Çağrı yay.
- ABDULHAMİD, İrfan (1983), İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları. (Çeviren: M. Saim YEPREM). İstanbul: Marifet Yayınları
- AKBULUT, Ahmet (1992), Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri. İstanbul: Birleşik Yayıncılık
- AYCAN, İrfan (2001), Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan (2.Baskı) Ankara: Ankara Okulu Yayınları
- AYCAN, İrfan ve Sarıçam, İbrahim (1993), Emeviler (1.Baskı) Ankara: TDV Yayınları
- AYDIN, Ali Arslan (1995), İslam'da İman ve Esasları (7.Baskı), İstanbul:Seha Neşriyat
- AYDIN, Mehmet (1987), Din Felsefesi (1. Baskı), İzmir: Karınca Matbaacılık
- BAYMUR, Feriha (1994), Genel Psikoloji (14. Baskı), İstanbul: İnkılap Yayınları
- BOZDAĞ, Muhammed (2001), Ruhsal Zeka (4. Baskı), İstanbul: Bilge Yayıncılık
- CANAN, İbrahim, (1995), Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve şerhi, Ankara: Akçag Yay.
- CENGİZ, Lütfi (1999). Emeviler Döneminde Kader Problemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi S.B.E, Konya
- CÜCELOĞLU, Doğan (2004), İnsan Ve Davranışı (13. Baskı), İstanbul:Remzi Kitabevi

- ÇAKMAK, Fikrullah (2007). Hz. Peygamberin Hadislerinde “Kader” Kavramı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi S.B.E, Erzurum
- ÇAMDİBi, Hasan Mahmud (1983), Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali, İstanbul: Han Neşriyat
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş’as b. İshak, el-Ezdi es Sicistani, (1952) es-Sünen, Mısır yy
- EBU ZEHRA, Muhammed, İslam’da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi (Çeviren: Sıbgatullah KAYA) Ankara: Anka Yayıncılık
- EN-NEŞŞAR, Ali Sami (1999), İslam’da Felsefi Düşüncenin Doğuşu, (Çeviren: Osman Tunç), İstanbul: İnsan Yayınları
- ERDEM, Mustafa (2003), Hasan el-Basri ve Kelami Görüşleri (1. Baskı), İstanbul: İnsan Yayınları
- ESED, Muhammed, (1996) Kur’an Mesajı, (çeviren: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret yay.
- ETÖZ, Abdülkadir. (1988) Kur’an’da Sosyal psikoloji. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- FAHRİ, Macit (2002), İslam Felsefesi, Kelamı ve Tasavvufuna Giriş. (Çeviren: Şahin Filiz) İstanbul: İnsan Yayınları
- FAHRİ, Macit (2004), İslam Ahlak Teorileri. (Çevirenler: Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan). İstanbul: Litera yayıncılık
- FAZLURRAHMAN (2000), İslam, (Çevirenler: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın). Ankara: Ankara Okulu Yayınları
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (1986), Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri (3. Baskı). Ankara: Selçuk Yayınları
- GÖLCÜK, Şerafeddin (1992), Kelam Tarihi (1. Baskı), Konya: Esra Yayınları

- GÖLCÜK, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman (1991), Kelam. Konya: Tekin Kitabevi Yayınları
- GÜLER, İlhami (1998), Allah'ın Ahlakiliği Sorunu (1. Baskı) Ankara: Ankara Okulu Yayınları
- GÜLER, İlhami (2002), Politik Teoloji Yazıları. (1.Baskı) Ankara: Kitabiyat Avrasya Yayınları
- HAY, Louise (2009) Düşünce Gücüyle Tedavi, (Çeviren: Nil Gün), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- HÖKELEKLİ, Hayati (2001). Din Psikolojisi (4. Baskı), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- İSFEHÂNÎ, er-Râgıb, Hüseyin b. Muhammed,(1986) el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an, İstanbul: Kahraman yay.
- İSLAMOĞLU, Mustafa (1993), İman Risalesi (3. Baskı) İstanbul: Denge Yayınları
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2004), Yeni İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş (10. Baskı) İstanbul: Evrim Yayınevi
- KESKİN, Halife (1997), İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza, İstanbul: Beyan Yayınları
- KILAVUZ, A. Saim (1987), Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş. İstanbul: Ensar Neşriyat
- KOÇYİĞİT, Talat (1984), Kelamcılarla Hadisciler Arasındaki Münakaşalar. Ankara: TDV Yayınları
- KÖKNEL, Özcan (1992), Kaygıdan Mutluluğa Kişilik (1.Baskı), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- KRECH, David and CRUTCHFIELD, Richard S. (1980). Sosyal Psikoloji. (Çev. Erol Güngör). Ankara: Ötüken Neşriyat

- KUTLU, Sönmez (2003), İmam Maturidi ve Maturidilik (Seçki) (2.Baskı),
Ankara: Kitabiyat
- KUTUP, Seyid, Fi Zila'lil- Kuran (Çev. M. E. Savaş vd.), İstanbul: Hikmet
Yayımları
- LE BON, Gustave (1999), Kitleler Psikolojisi.(Çeviren: Tolga Sağlam),
İstanbul: Hayat Yayımları
- MERT, Muhit (1997). Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Kader
Konusunda Yapılan Bazı Diyaloglar. Diyanet İlimi Dergi, 33
(sayı:4), s.63-65
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'la (1996) Tefhimu'l-Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve
Tefsiri, (çev: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, vd.)
İstanbul: İnsan yay.
- MUTAHHARÎ, Murteza (1989) İnsan ve Kader. (Çev. Fatma Bostan),
İstanbul: Akademi
- MUTAHHARÎ, Murteza (1988) Adl-i İlahi. (Çev. Hüseyin Hatemi)İstanbul:
İşaret Yay.
- MÜSLİM, İbn Haccac Eb'ul Huseyn el- Kuşeyri en- Neysaburi, Es Sahih
(Thk: M. F. Abdülbaki), İstanbul: Mektebetü'l İslamiyye
- NAMLI, Tuncer (2001), Ahlakî Kavramlarda Anlam Arayışı (1.Baskı) Ankara:
Fecr Yayımları
- NURSÎ, Said (2005), Sözler. İstanbul: Acar Matbaacılık
- ORNSTEIN, Robert E. (2003), Yeni Bir Psikoloji (Çev. Erol Göka- Feray
Işık). İstanbul: İnsan Yayımları
- ÖÇAL, Şamil (2000), Kemal Paşazade'nin Felsefî ve Kelami görüşleri (1.
Baskı), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayımları
- ÖZPINAR, Ömer (2005), Hadis Edebiyatının Oluşumu (1.Baskı), Ankara:
Ankara Okulu Yayımları

- PAZARLI, Osman (1982), Din Psikolojisi (3. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları
- RAZİ, Fahreddin (2002). Kelam'a Giriş (El- Muhassal), (Çeviren: Hüseyin Atay). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
- SAİD, Cevdet (1986), Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları (Çev:İlhan Kutluer). İstanbul: İnsan Yayınları
- SARAÇ, M. Ender (2007), Ruhsal Gelişim ve Kader (2. Baskı), İstanbul: Doğan Kitapçılık
- SERT, H. Emin (2004), Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları (2. Baskı), İstanbul: Bilge Yayınları
- ŞERİATİ, Ali (1989) Kur'an'a Bakış. (Çeviren: Ali Seyyidoğlu) Ankara: Fecr Yayınevi
- TAFTAZANİ, (1999), Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-akaid), (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları
- TAFTAZANİ, Ebu'l-Vefa (1980), Kelam İlminin Belli Başlı Meseleleri, (Çeviren: Şerafeddin Gölcük). İstanbul: Kayıhan Yayınları
- TAŞKIN, Hikmet (1994), Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Meali, (2. Baskı), İstanbul: Madve Yayınları
- TOPALOĞLU, Bekir, YAVUZ, Yusuf Ş. ve ÇELEBİ, İlyas (2002) İslam'da İnanç Esasları (3. Basım), İstanbul: Çamlıca Yayınları
- WATT, W. Montgomery (2004), İslam Felsefesi ve Kelamı. (Çeviren: Süleyman Ateş). İstanbul: Pınar Yayınları
- YAZICIOĞLU, M. Sait (1988), Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı. Ankara: Akid Yayıncılık
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (2008), Hak Dini, Kur'an Dili, (Sadeleştiren: Sıtkı Güllü), İstanbul: Huzur Yayınları

İNTERNET

- SİFİL, Ebubekir (2009). Ehli Sünnet İnancı ve Tarihsellik.
<http://www.tahavi.com/makaleler/062.html>. Erişim Tarihi: 06.07.2009.
- ÖZTÜRK, Yener (Ekim-Kasım-Aralık 2007). Kader İnancının Önemi.
http://www.yeniumit.com.tr/konular.php?sayi_id=78&konu_id=1033&yumit=bolum2, Erişim Tarihi: 27.04.2010
- SAYGIN, Hasan (2001). Kader ve İrade Ya da İnsanın Özgürlük Sorunu
http://www.historicalsense.com/Archive/Fener12_3.htm, Erişim Tarihi: 02.04.2010
- <http://www.uludagsozluk.com/k/mahatma-gandhi/> Erişim Tarihi: 07.04.2010
- YAVUZ, Yusuf Şevki, Kader. <http://allah.gen.tr/kader.html#more-279>
Erişim Tarihi: 25/05/2010

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Halil İbrahim COŞAR			
Doğum Yeri:	Aksaray			
Doğum Tarihi:	08/02/1967			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Gazi İlkokulu		Beyşehir/ Konya	1973-1978
Ortaöğretim	Seydişehir İmam Hatip Lisesi		Seydişehir/ Konya	1978-1982
Lise	Seydişehir İmam Hatip Lisesi		Seydişehir/ Konya	1982-1985
Lisans	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İlahiyat	Bursa	1985-1990
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Din Psikolojisi	Konya	2004-2010
İş Deneyimi:	1991 Gümüşhane İHL, 1996 Ankara Devlet Lisan, 1997 Konya/Çumra/İçeriçumra ÇPL Anadolu İHL, 2008 Yurtdışı görevi KKTC			
Tel:	05338309367			
E-Posta:	hicosar@hotmail.com			
Adres	Fehmi Ercan cd. Derkaya 2 Apt. No:4 Girne/KKTC			